

אוניברסיטת תל אביב
בית הספר לעבודה סוציאלית ע"ש בוב שאפל

גזענות נתפסת, תגובות רגשיות והתנהגותיות, גזענות מופנמת

ואיכות חיים בקרב נערות מקהילת יהודי אתיופיה

חיבור זה הוגש כעבודת גמר
לשם קבלת התואר "מוסמך בעבודה סוציאלית"
באוניברסיטת תל אביב

על-ידי

רחלי שנהב-גולדברג

העבודה הוכנה בהדרכת
ד"ר קרני גינזבורג וד"ר ציון ברנץ

פברואר 2010

תודות

לקיומה של תפיסת הגזענות על ידי נערות מקהילת יהודי אתיופיה התוודעתי בעבודתי כעובדת- סוציאלית בבית חם.

במהלך עבודתי שם התבקשנו לכתוב קטע ולהציגו בכנס "את ואני נשנה את העולם" בו השתתפנו. בקטע שהנערות (בנות ה- 15) כתבו משתקף תסכולן על חוויותיהן היומיומיות וכן משתקפת משאלתן לעולם טוב יותר בו לא קיימת גזענות ובני האדם שווים:

"רציתי לדבר איתכם על מה שעובר עלי ושקורה לא רק לי.

קורה גם לאנשים שאני מכירה וגם לאנשים שאני לא מכירה.

אני רוצה לדבר איתכם על הגזענות שנמצאת כמעט בכל מקום, אם זה בפארק, בקניון בחנות ועוד בכל מיני מקומות....

...אני מאד רוצה שהגזענות הזו תפסק ואני מאמינה שעוד אנשים רוצים זאת אך לא יודעים מתי

זה כבר יקרה...

...אנחנו רוצות שתעבירו את המסר שלנו הלאה:

אנשים לא צריכים להסתכל על בני אדם דרך הצבע שלהם, אלא על פי האופי!

תנו לנו כבוד, כי מגיע לנו!

אני מבקשת מכם קהל יקר, תעבירו את המסר הזה הלאה!!!" (יולי 2008)

אני מקדישה את עבודה זו לנערות שעבדתי איתן בשנים אלו.

עבודה זו מוקדשת למשאלתן שהמסר יעבור הלאה.

אני רוצה להודות להן על שנתנו לי להיכנס לעולמן, ששיתפו אותי בחוויותיהן

ואפשרו לי לחקור ולתת תוקף מחקרי לחוויותיהן, תחושותיהן וכן להשפעות של הגזענות עליהן.

אני מקווה כי בעזרת מחקר זה יופץ המסר שלהן לעולם הרחב.

אני רוצה להודות לדר' קרני גינזבורג ולדר' ציון ברנץ שהגשימו את משאלתי לחקור את נושא זה.

לדר' קרני גינזבורג – תודה על הליווי והתמיכה האינסופית, על ההארות וההערות, ועל כך שלימדת אותי לכתוב.

לדר' ציון ברנץ – על ההשקעה האינסופית. הוות עבורי השראה וכל מפגש עמך הצית בתוכי את הרצון העז לחקור עוד ועוד!

לדר' מיכל קומס - שנתנה לי את הכלים לשוחח עם הנערות על נושאים מורכבים.

תודה להורי על הכל!

ולבן זוגי, חנן, שהזוגיות והחברות עמו מאפשרת לי להתפתח ולצמוח לצידו ויחד איתו, שתמיד היה שם, אם בנוכחותו ואם בנשמתו ובאהבתו אלי.

תוכן עניינים

4.....	תקציר
7.....	רשימת לוחות ותרשימים
8.....	א. רקע תיאורטי
8.....	חלק ראשון- קהילת יהודי אתיופיה בישראל
8.....	1. עליית קהילת יהודי אתיופיה לישראל
9.....	2. תהליך הקליטה של קהילת יהודי אתיופיה בישראל
17.....	3. גיל ההתבגרות והגירה
20.....	חלק שני- גזענות נתפסת
20.....	1. הגדרה של גזענות
22.....	2. גזענות נתפסת
27.....	חלק שלישי- השלכות של גזענות נתפסת
27.....	1. תגובות רגשיות והתנהגותיות לגזענות נתפסת
30.....	2. השלכות מופנמות של גזענות נתפסת: הרס עצמי, מוחיקה עצמית, זעם מופנם
34.....	3. מודל איכות החיים הסיסטמי
39.....	חלק רביעי- רציונאל המחקר
40.....	ב. השערות המחקר
42.....	ג. שיטת המחקר
42.....	1. המדגם
44.....	2. כלי המחקר
46.....	3. הליך המחקר
47.....	ד. תוצאות המחקר
47.....	1. משתני המחקר- סטטיסטיקה תיאורית
47.....	2. בדיקת הקשר בין תדירות הגזענות הנתפסת לבין עוצמתן של התגובות הרגשיות וההתנהגותיות
53.....	3. בדיקת הקשר בין תדירות הגזענות הנתפסת לבין גזענות מופנמת
54.....	4. הקשר בין תגובות רגשיות וההתנהגותיות לגזענות נתפסת לבין גזענות מופנמת
54.....	5. הקשר בין איכות חיים לבין תדירות הגזענות נתפסת, תגובות רגשיות והתנהגותיות וגזענות מופנמת
56.....	6. מודל רב משתני
57.....	ה. דיון
61.....	1. ניתוח מפת איכות חיים
66.....	2. גזענות נתפסת
69.....	3. תגובות רגשיות
72.....	4. תגובות התנהגותיות
76.....	5. גזענות מופנמת- השלכות על הזהות

84	6. מודל רב משתני ומפת כלל המשתנים.....
86	7. מגבלות המחקר.....
86	8. השלכות יישומיות.....
88	9. הצעות למחקר עתידי.....
89	ביבליוגרפיה.....
99	נספחים - שאלונים.....
104	לוחות ממוצעים.....
107	ABSTRACT.....

תקציר

עבודה זו עוסקת בגזענות נתפסת, בתגובות רגשיות והתנהגותיות, השפעות מופנמות של גזענות ואיכות חיים בקרב נערות מקהילת יהודי אתיופיה. החל מ-1980 יהודי אתיופיה החלו לעלות לישראל וכיום חיים בישראל כ-85,000 יהודים ממוצא אתיופי. למרות הכוונה שלא לחזור על טעויות העבר בקליטת העלייה, יש הסוברים כי בפועל קליטת יהודי אתיופיה הגבירה את הפערים בין הקהילה לבין החברה הישראלית הותיקה וכן את תחושת האפליה בקרבם. בתוך כמה שנים נדחקו המהגרים מאתיופיה אל תחתית הסולם החברתי, ובחלוף הזמן אף התברר כי אין מדובר בחבלי הגירה זמניים, וכי גם בני הדור השני מתקשים לשפר את מצבם בחברה (בן-אליעזר, 2008; סבירסקי וסבירסקי, 2002).

מחקרים מצביעים על כך שבני הנוער מהעדה האתיופית חווים גזענות ואקלים חברתי שלילי מצד החברה הישראלית, דרך מסרים של אי התקבלות ואי השתייכות שמחזקים את תחושת הניכור על בסיס צבע עורם. מחקרים ספורים בדקו את חוויתם של נוער יוצא אתיופיה ואת השפעת הגזענות עליהם. במחקרים אלו נמצא כי למסרים השליליים ולתפיסת הנוער את עמדות הציבור הישראלי כלפיהם ישנן השלכות רבות ואלו נחשבות על ידי חוקרים למקור משמעותי לתחושת הזרות והניכור שלהם (בן-אליעזר, 2008; שבתאי, 2001).

במחקר זה לא נבדקו ביטויי גזענות בפועל, אלא תפיסת גזענות בקרב הנערות, מתוך ההנחה כי חווייתו של הפרט היא המשמעותית וה"אמת האובייקטיבית" של האירוע לא רלוונטית להשפעותיה והשלכותיה של החוויה הסובייקטיבית (Carter, 2007). מחקרים שנערכו בארה"ב מעידים כי לתפיסת גזענות ישנן השלכות נפשיות, רגשיות, חברתיות והתנהגותיות בכל תחומי החיים על האדם שחווה גזענות וכן השפעה על איכות החיים והרווחה הנפשית שלו (בן-אליעזר, 2008; פנון, 2004; שבתאי, 2001; Speight, 2007; Brown, 2003).

לפיכך, מטרת המחקר היו לבדוק תפיסת גזענות על ידי נערות מקהילת יהודי אתיופיה ואת הקשרים שלה עם סגנונות התמודדות ברמה הרגשית וההתנהגותית. מטרה נוספת של המחקר הייתה לבדוק את הקשר בין גזענות נתפסת לבין גזענות מופנמת, כפי שמתבטאת בזעם מופנם, הרס עצמי ומחיקה עצמית ואיכות החיים הפיזית, האישיותית, החברתית והתרבותית של הנערות. עקב כך, שוער כי: ימצא קשר בין תדירות הגזענות הנתפסת לבין עוצמתן של התגובות הרגשיות וההתנהגותיות בקרב הנערות; ימצא קשר חיובי בין תדירות הגזענות הנתפסת לעוצמת התופעות של גזענות מופנמת בקרב הנערות; ימצא קשר חיובי בין עוצמת התגובות הרגשיות וההתנהגותיות לבין עוצמת התופעות של גזענות מופנמת בקרב הנערות; ימצא קשר הפוך בין

תדירות הגזענות הנתפסת לבין איכות חייהן של הנערות; ימצא קשר חיובי בין עוצמת התגובות ההתנהגותיות לגזענות נתפסת לבין איכות חייהן של הנערות.

במחקר השתתפו 93 נערות מקהילת יהודי אתיופיה בגילאי 15-21. הנערות גויסו על ידי פנייה למוסדות בהם ישנו ריכוז של נוער יוצא אתיופיה בדרום ישראל: מועדוני נוער, בתים חמים, מכינות של שירות לאומי (עמותת בת עמי) ומרכז לטיפול בנערות. משתני המחקר נבדקו על ידי שאלונים שחולקו לנערות על ידי החוקרת או על ידי האחראית במקום.

הנערות דיווחו על גזענות נתפסת בכל תשעת האירועים הגזעניים שהוצגו בפניהן. כמו כן, ניתוח לפי תורת השטחות נמצאה חלוקה של התגובות הרגשיות לגזענות נתפסת לשלוש קטגוריות: כעס, חוזק ורגשות מופנמים, הכוללים את התגובות הרגשיות: מתוסכלת, עצובה, מבושת וחסרת אונים. כמשוער, נמצא קשר מובהק בין תדירות הגזענות הנתפסת לבין תגובות של כעס. אולם בשונה מהמשוער, נמצא כי ככל שתדירות הגזענות הנתפסת גבוהה יותר, כך עוצמת תגובת החוזק הייתה גבוהה יותר.

בנוסף, נמצא כי התגובות ההתנהגותיות לגזענות נתפסת יוצרות מעגל ובו רצף של התנהגויות. על בסיס עולמות התוכן השונים המאפיינים את רצף זה יצרנו שלושה משתנים: *התאמה*, הכוללת את ההתנהגויות: תפילה, שינוי התנהגות ומשתדלת להתנהג יפה יותר, *בריחה*, הכוללת את: מנסה לשכוח, התעלמות והימנעות ממגע עם הגזען *ולחימה*, הכוללת את: עונה לגזען ואלימה. כפי ששוער, נמצא קשר חיובי מובהק בין תדירות הגזענות הנתפסת לבין עוצמתן של התגובות ההתנהגותיות בריחה ולחימה בקרב הנערות.

נמצא כי ניתן לחלק את המימדים השונים של הגזענות המופנמת לשלושה עולמות תוכן שונים. על בסיס חלוקה זו שנמצאו נבנו שלושה משתנים: זעם מופנם, הרס עצמי ומחיקה עצמית. כפי ששוער נמצאו קשרים מובהקים בין תדירות הגזענות הנתפסת לבין זעם מופנם ומחיקה עצמית, וכן קשר קרוב למובהקות סטטיסטית עם הרס עצמי. כלומר, ככל שתדירות הגזענות הנתפסת הייתה גבוהה יותר, כך עוצמות התופעות של זעם מופנם, הרס עצמי ומחיקה עצמית היו גבוהות יותר.

כפי ששוער, נמצא קשר שלילי מובהק בין תדירות הגזענות הנתפסת לאיכות החיים התרבותית של הנערות. בניגוד להשערות, שאר המדדים של איכות חיים לא נמצאו קשורים לגזענות הנתפסת. השאלות של השדות השונים של איכות החיים נותחו על ידי תורת השטחות ונמצא כי כל השדות מלבד השדה התרבותי מרוכזים כיחידה ואילו השדה התרבותי של הנערות מפורק ומעוגן על ידי שני פריטים: סיגול תרבותי ושימור תרבותי.

לבדיקת התרומה הייחודית והמצטברת של מאפייני הרקע (גיל ושנת עליה של ההורים), גזענות נתפסת, תגובות רגשיות והתנהגותיות וגזענות מופנמת על איכות החיים, נערכה סדרה של ניתוחי רגרסיה, לכל אחד ממימדי איכות החיים בנפרד. ניתוח זה, נמצאו קשרים מובהקים נוספים בין המשתנים השונים.

לבסוף, על מנת לזהות האם קיימים תחומים מובחנים של המשתנים השונים נותחו בעזרת כלים של תורת השטחות כל משתני המחקר יחדיו. ניתוח זה אישש את הממצאים שנמצאו בניתוח מודל הרגרסיה ונתן תמונה כוללת של התגובות הרגשיות וההתנהגותיות לחוויית תפיסת הגזענות על ידי הנערות והקשר שלה לאיכות החיים ולגזענות מופנמת.

הדיון כלל ניתוח של פיצול שדה איכות החיים התרבותית ותחושת השייכות וההסתגלות של הנערות לנוכח תהליך ההגירה והקליטה של קהילת יהודי אתיופיה. כמו כן, נידונה השאלה האם קשיי גיבוש הזהות התרבותית של הנערות מושפעים מאופן הקליטה של החברה הישראלית אותן.

תפיסת הגזענות של הנערות נידונה ונותחו סגנונות ההתמודדות הרגשיים וההתנהגותיים שלהן עמה. הוצע כי את תחושות הכעס שהנערות מביעות כלפי הגזענות הנתפסת ניתן להבין כביטוי של כוח ומאבק על זהותן, קיומן וזכויותיהן הבסיסיות, לעומת השלכותיהן של הרגשות המופנמים שיכולים להביא עד לתחושה עצמית של שלילת שייכות תרבותית וחברתית. כמו כן, הוצע כי כאשר הנערה חווה חוויה של גזענות, היא חווה מצב של סכנה וכתוצאה מכך בוחרת כהגנה אחד משלושת סגנונות התמודדות התנהגותיים: לחימה, בריחה או התאמה. נמצא שלכל סגנון אפקטיביות שונה.

בהמשך, נידונו ההשלכות המופנמות של תפיסת הגזענות בהתחשב בסגנונות ההתמודדות בהן נוקטות הנערות. ניכר מניתוח הממצאים בפרק זה כי לתפיסת הגזענות של הנערות ולאופן שבו יבחרו להגיב ישנן השלכות נפשיות ומחירים אישיים וחברתיים. לבסוף, נדונו סגנונות ההתמודדות השונים של הנערות עם תפיסת הגזענות כמשפיעים על איכות החיים של הנערות.

ממצאי המחקר הנוכחי מעמיקים את ההבנה לגבי האופן שבו הנערות מקהילת יהודי אתיופיה תופסות את הגזענות ומתמודדות איתה וכן בוחנים את האפקטיביות של סגנונות ההתמודדות אלו. כמו כן, ממצאי המחקר שופכים אור על ההשלכות המופנמות של תפיסת הגזענות של הנערות ועל איכות חייהן. גוף ידע זה מאפשר להציג דרכים יישומיות להתערבויות ברמה הפרטנית, הקבוצתית והקהילתית הן בקרב הנערות, והן בקרב האוכלוסייה הישראלית בכלל.

רשימת לוחות ותרשימים

- לוח 1: מודל איכות החיים הסיסטמי של האדם היחיד 37
- לוח 2: התפלגות המשתתפות לפי ממצאים דמוגרפים 43
- לוח 3: מתאמים על הקשר בין גזענות נתפסת לבין תגובות רגשיות 53
- לוח 4: מתאמים על הקשר בין גזענות נתפסת ועוצמת התגובות ההתנהגותיות 53
- לוח 5: מתאמים על הקשר בין תדירות הגזענות הנתפסת וגזענות מופנמת 54
- לוח 6: מתאמים על הקשר בין גזענות מופנמת לבין עוצמות התגובות הרגשיות והתנהגותיות... 55
- לוח 7: מתאמים על הקשר בין גזענות הנתפסת, תגובות רגשיות והתנהגותיות וגזענות מופנמת 57
- לוח 8: תוצאות מודל רב משתני 59
- לוח 9: ממוצעים וסטיות תקן של 9 אירועי הגזענות הנתפסת 104
- לוח 10: ממוצעים וסטיות תקן של 6 הרגשות בתגובה לגזענות נתפסת 104
- לוח 11: ממוצעים וסטיות תקן של 8 התגובות ההתנהגותיות לגזענות נתפסת 105
- לוח 12: ממוצעים וסטיות תקן של 15 ההשלכות על הזהות עקב חוויות של גזענות נתפסת ... 105
- לוח 13: ממוצעים וסטיות תקן של 4 הקטגוריות של איכות חיים ושל הציון הכללי בנפרד 106
-
- תרשים 1: מפת תגובות רגשיות 48
- תרשים 2: מפת תגובות התנהגותיות 49
- תרשים 3: מפת מימדי הגזענות המופנמת 51
- תרשים 4: מפת פיזור שדות איכות החיים 52
- תרשים 5: מפת פריסת המשתנים גזענות נתפסת, תגובות רגשיות והתנהגותיות וגזענות מופנמת 56
- תרשים 6: מפת כלל המשתנים גזענות מופנמת, תגובות רגשיות והתנהגותיות, גזענות מופנמת ואיכות חיים 60
- תרשים 7: לולאת משוב של המשתנים כועסת, לוחמת ואיכות חיים פיזית 79

א. רקע תיאורטי

חלק ראשון- קהילת יהודי אתיופיה בישראל

1. עליית קהילת יהודי אתיופיה לישראל

קהילת יהודי אתיופיה המכונה בפי בניה "ביתא ישראל", מנתה בתחילת המאה ה-20 כ- 50,000 נפש. הקהילה התרכזה באתיופיה בשני מחוזות: מחוז גונדר, שבו דיברו בשפה האמהרית ומחוז טיגרה שבו דיברו בשפה הטיגרית (אדלשטיין, 2002; שבתאי, 1999; Lerner, Mirsky 1994; & Barasch).

"ביתא ישראל" הייתה חברה מסורתית-דתית-כפרית, שבה כל אב פרנס את משפחתו בעבודה עצמאית (חקלאית או אחרת) במסגרת המשפחה המורחבת, תוך שהוא נהנה מסטאטוס חברתי גבוה מזה של אשתו וילדיו. הילדים לא הלכו לבית הספר, וסייעו להוריהם בתפקודם בהתאם להגדרות מגדריות (אדלשטיין, 2002; שבתאי, 1999; Lerner et al., 1994). הדת היהודית נשמרה בעדה בהתאם לדפוסיה המקראיים, עם נטייה לחומרה בדיני טומאה וטהרה. חברי העדה התגוררו באזור הררי מרוחק וכתוצאה מבידודם הגיאוגרפי לא הגיעה אליהם התורה שבעל פה. גם החגים והטקסים נשמרו אצלם ככתוב בתורה (כהן, 1994; קימרלינג, 2001; שבתאי, 1999). יהודי אתיופיה היו מנותקים יחסית מיהדות העולם עד תחילת המאה ה-20. עם פרוץ המהפכה באתיופיה (1975), והעמדת העדה בסכנת הכחדה, ניתן פסק הלכה על ידי הרבנות הראשית לישראל, שלפיו קיימת הכרה ביהודי אתיופיה כיהודים, ומכאן שחל עליהם חוק השבות. זה היה האור הירוק לתחילת מבצעי העלתם של חברי העדה לישראל במדיניות הגירה הדרגתית (אדלשטיין, 2002; שבתאי, 1999; Lerner et al., 1994).

עד שנת 1980 הגיעו לישראל כ- 250 יהודים מאתיופיה. משנת 1980 עד סוף 1983 עברו למעלה מ-4000 יהודים מאזורים מבודדים באתיופיה, דרך מחנות פליטים בסודן (שם שהו בין שנתיים לשלוש שנים) לישראל (חקלאי, 2002; קימרלינג, 1998; שבתאי, 1999). יהודי אתיופיה יצאו למסע חשאי, לא חוקי, ופעמים רבות טראומטי לעבר ארץ ישראל. לאור הנסיבות הפוליטיות הם נאלצו לעזוב את בתיהם בחיפזון, ללכת רגלית דרך ארוכה לעבר סודן- שם הוקמו מחנות פליטים. הדרך למחנות בסודן הייתה מאבק הישרדות שכלל תקיפות תכופות, עינויים, מאסרים, התקפות שודדים, הליכה בתנאים קשים, רעב, צמא, מחלות ומוות. כחמישית מהיוצאים למסע לא שרדו אותו (בן עזר, 2007; יוסף, 2005; Lerner et al., 1994).

המצב במחנות הפליטים היה קשה והתדרדר ככל שחלף הזמן, בעיקר בתחומי המזון, המים, התפשטות המחלות ואפשרויות התעסוקה. רבים מתו ממחלות ורעב. הנסיבות גרמו להתערערות המבנה החברתי של הקבוצה בכלל, התפוררות הקהילה, המשפחה והזהות העצמית של הפרט (בן עזר, 2007; פישר, 2005; שבתאי, 1999).

בשל הידרדרות התנאים במחנות הפליטים, נאלצה ממשלת ישראל לזנוח את מדיניות ההגירה ההדרגתית שתוכננה ולפתוח ב"מבצע משה" שבעקבותיו הועלו לישראל 6,700 יהודים בין נובמבר 1984 לינואר 1985. "מבצע יהושע" ("מבצע שבא") אורגן רק כחודשיים לאחר מכן, בשל פרסום "מבצע משה" ועיכוב העלייה על ידי ממשלת סודן. במבצע זה הועלו 648 פליטים נוספים. בין השנים 1985 ל-1989 עלו סך-הכל כ-2,500 יהודים מאתיופיה (חקלאי, 2002; קימרלינג, 1998; שבתאי, 1999).

ההגירה חודשה בעקבות כינון היחסים הדיפלומטיים עם אתיופיה, ובשנת 1990 הגיעו לאדיס-אבבה למעלה מ-20,000 יהודים שהתמודדו עם מציאות של מחלות, תת תזונה ותנאי מגורים ירודים. בריחת מנהיג אתיופיה ותפיסת השלטון על ידי מורדים הוביל במאי 1991 ל"מבצע שלמה", שבמהלכו הובלו לארץ תוך 36 שעות יותר מ-14,000 יהודים (חקלאי, 2002; קימרלינג, 1998; שבתאי, 1999). סך-הכל הגיעו לארץ במסגרת שני גלי העלייה הגדולים מאתיופיה, יותר מ-35,000 עולים (המשרד לקליטת עלייה, 2007; קימרלינג, 1998) וכיום חיים בישראל כ-85,000 יהודים ממוצא אתיופי (בן-אליעזר, 2008).

תהליך ההגירה וההסתגלות לישראל של בני העדה האתיופית כרוך בקשיים רבים. בין הגורמים שתורמו לקושי הרב היו התלאות במסע מסודן, תהליך הקליטה וההלם התרבותי (Schindler בתוך ליכטנשטיין וזק, 2006).

2. תהליך הקליטה של קהילת יהודי אתיופיה בישראל

כאשר יהודי אתיופיה הגיעו לישראל, היהודים המקומיים קיבלו אותם בפרץ של התלהבות. תכניות לשילובם בחברה הישראלית נרקמו במשרדי הממשלה ונדונו בכובד ראש, מתוך כוונה שלא לחזור על טעויות העבר בקליטת עלייה (בן-אליעזר, 2008). למרות זאת, יש הסוברים כי בפועל קליטת יהודי אתיופיה הגדילה את הפערים בין הקהילה לבין החברה הישראלית הותיקה וכן את תחושת האפליה בקרבם. בתוך כמה שנים נדחקו המהגרים מאתיופיה אל תחתית הסולם החברתי, ובחלוף הזמן אף התברר כי אין מדובר בחבלי הגירה זמניים, וכי גם בני הדור השני מתקשים לשפר את מצבם בחברה (בן-אליעזר, 2008; סבירסקי וסבירסקי, 2002).

בבואם של העולים לישראל, חולים, חסרי כל ומותשים מהמסע לישראל הרעיפו עליהם הישראלים הותיקים אהבה רבה מהולה בחמלה וכן ניתנה להם עזרה חומרית. הישראלים התפעלו ממה שהוגדר יופיים המיוחד של הבאים והבאות, מרזונם (שנגרם מתזונה לקויה), מצבע עורם ומהשקט המיוחד שלהם. יש המפרשים את פרץ הרגשות של החברה הישראלית כרמז לכך שיחסם של הישראלים הותיקים ליוצאי אתיופיה אופיין בתפיסות ובדימויים קולוניאליסטיים ואוריינטליסטיים (בן-אליעזר, 2008).

בהמשך יוצג תהליך קליטתם של העולים על ידי הממסד והחברה הישראלית, במספר תחומים מרכזיים המתועדים בספרות הכתובה: התמקמות במרכזי קליטה, דיור, תעסוקה, חינוך ודת. היבטים אלו ינותחו על פי חלוקתה של Young (1990) הקובעת חמישה קריטריונים לקביעה האם וכיצד קבוצות ויחידים מודרים: אימפריאליזם תרבותי, ניצול, שוליות, חוסר כוחות ואלימות סיסטמאית.

2.1. קריטריונים לקביעה האם וכיצד יחידים וקבוצות מודרים

Young (1990) הגתה חמישה קריטריונים לקביעה האם וכיצד קבוצות ויחידים מודרים. הקריטריון הראשון הוא אימפריאליזם תרבותי והוא מתאר את הדרך שבה קבוצות מודרות מפנימות את הדיכוי. באימפריאליזם תרבותי הניסיון והתרבות של קבוצות דומיננטיות נחוה כאוניברסאלי ומובנה כנורמה. בעוד שהקבוצה הדומיננטית מוצגת כ"נציגת האנושות", במקביל היא מדכאה את הפרספקטיבה של הקבוצה השנייה על ידי יצירת סטריאוטיפים לגביה ומציגה אותה כ"אחרת". התרבות הנשלטת עוברת דיכוי פרדוכסאלי, כך ששתיהן מוצגות על ידי סטריאוטיפים ובאותו הזמן מוגדרות כלא נראות. בגלל שהתרבות הנשלטת מוגדרת מבחוץ, הסטריאוטיפים שהוגדרו על ידי הקבוצה השלטת מופנמים על ידם בחיפושם אחר זהות (Young, 1990).

הקריטריון השני הוא מצב הנקרא ניצול. ניצול הוא התהליך החברתי המציג את העברת המשאבים בין קבוצה אחת לאחרת להפקת הפצה לא שוויונית של העושר. זהו תהליך יציב שבו ישנו שימוש בכוח עבודה של קבוצה אחת לטובתה של קבוצה אחרת, לדוגמא: ישנה חלוקה ששומרת את העבודות שדורשות מיומנות, תשלום גבוה ועבודות מקצועיות לאדם הלבן. לעומת זאת, עבודות שירות ושדורשות כוח פיזי ממולאות על ידי מושא הגזענות (Young, 1990).

הקריטריון השלישי נקרא שוליות. שוליות מופיעה כאשר נמנעת מאנשים מקבוצה מסוימת השתתפות מועילה בחברה. אינדיבידואלים אלה נדחקים וממוקמים בשולי החברה, היכן

שההזדמנויות להשתמש ביכולותיהם בדרכים המוגדרות והמוכרות מבחינה חברתית חסומות (Young, 1990).

חוסר-כוחות הינו הקריטריון הרביעי. זהו מצב שאלו שמופעל עליהם הכוח חווים אותו, מבלי שהם מפעילים כוח על משהו אחר. חסרי כוח ממוקמים באופן כזה שהם חייבים לקבל הוראות ובמקביל הם לעולם לא נותנים הוראות. מצב זה מספק מעט הזדמנויות להתפתחות אישית (Young, 1990).

הקריטריון האחרון מתאר מצב שבו מופעלת אלימות סיסטמאית לעבר חבר קבוצה מסוימת בגלל שהוא חבר באותה קבוצה. כאב הפגיעה של אלימות זו אינו רק ישיר, אלא הינו ידע יומיומי של חברי קבוצת הדיכוי שהם מטרה קלה לאלימות רק בגלל זהותם הקבוצתית. האיום הפוטנציאלי מונע מהיחיד את החופש והכבוד ודורש הרבה אנרגיות. ישנם מקומות ספציפיים שבהם חברי הקבוצה המדוכאת יודעים שהם בסכנה (Young, 1990).

2.2. ניתוח קליטתם של קהילת יהודי אתיופיה בישראל

ניתוח קליטתם של קהילת יהודי אתיופיה בישראל יערך לפי קטגוריות מרכזיות אותן ניתן לזהות בספרות המחקרית: מרכזי הקליטה, דיור, תעסוקה, חינוך ודת.

מרכזי הקליטה

המהגרים מברית המועצות לשעבר, שנקלטו ב"קליטה ישירה" בשנות ה-90 קיבלו מהמדינה "סל קליטה", שפירושו מענק נדיב והטבות רבות, ויכלו להחליט בעצמם על אזור מגוריהם ועל תעסוקתם ללא התערבות של גורמים שלטוניים. לעומתם, בתהליך הקליטה של העולים מאתיופיה העלייה הוגדרה כעליית מצוקה הזקוקה לקליטה מתווכת: עלייה הזקוקה לטיפול בטרם תוכל לעשות את צעדיה הראשונים בישראל. הקליטה המתווכת סייעה לתייג את העולים מאתיופיה כבעייתיים במיוחד. ארגוני העולים טיפלו ב'קליטת עולי אתיופיה' כבעיה חברתית מיוחדת ובעולי אתיופיה כקטגוריה חברתית נזקקת במיוחד (בן-אליעזר, 2008; הרצוג, 1998; סבירסקי וסבירסקי, 2002).

הרצוג (1998) מתארת את הקליטה המתווכת כתהליך שהאדיר את כוחם של הפקידים ועיכב את השתלבותם של העולים. במרכזי הקליטה שהעולים נשלחו אליהם נוצרה תלות בין הנקלטים לקולטים, נציגי המדינה. מרכזי הקליטה היה והינו מוסד סגור ושמור, המעודד התייחסות אל העולים כאל מהות אחת הומוגנית, כמקשה אחת, כקטגוריה. בנוסף, מרכזי הקליטה יצרו עולם מלאכותי, "פנימי", השונה מהעולם ה"חיצוני". בידי הקולטים שתיווכו בין שני העולמות היה כוח רב, לעומת העולים. העובדה שרבים מהמהגרים האתיופיים שהו במרכזי

הקליטה הרבה מעבר לזמן המתוכנן, יצרה תרבות של תלות, שבה המהגר, שהפך לישראלי, איבד הרבה מחירותו (בן-אליעזר, 2008; הרצוג, 1998).

דיוור

הנתונים מראים כי יוצאי אתיופיה מתגוררים ברובם במספר קטן של יישובים, ובתוך אותם יישובים הם מתרכזים בשכונות המתאפיינות במעמד חברתי כלכלי נמוך (Kaplan & Rosen בתוך אדלשטיין, 2002; סבירסקי וסבירסקי, 2002).

עם עליית יהודי אתיופיה לממשלת ישראל היו מספר כוונות מוצהרות. ראשית, הממשלה ביקשה למנוע היווצרות של יוצאי אתיופיה במספר קטן של יישובים, בשכונות מסוימות ובבנייני מגורים מסוימים (שלא יהוו יותר מ-4%-2% מאוכלוסיית השכונה או היישוב). שנית, הממשלה ביקשה לכוון את העולים ליישובים ולשכונות בעלות חוסן חברתי-כלכלי בינוני. שלישית, הממשלה ביקשה לעודד את העולים לרכוש דירות במרכז הארץ, בסמוך למרכזי תעסוקה ושירותים חברתיים, ולא בפריפריה (סבירסקי וסבירסקי, 2002).

כאמור, שתי המטרות המוצהרות הראשונות לא הושגו. השלישית הושגה, באופן חלקי. אומנם העולים רכשו דירות, אולם דירות אלו היו ממוקמות בפריפריה החברתית והכלכלית של אזור המרכז, בשכונות מצוקה. בנוסף, העולים יצאו נפסדים, שכן ערכן של הדירות ירד בכ-50% לאחר הקנייה וכך קובעו מגוריהם באותו אזור (בן-אליעזר, 2008; סבירסקי וסבירסקי, 2002).

תעסוקה

ניכר כי גם בתהליך הקליטה בתעסוקה מערך הסיוע הממשלתי לא העשיר את העולים במידה המצופה. מעצבי מערך הסיוע להשתלבות עולי אתיופיה בתעסוקה פעלו בהשראת תפיסה אנאכרוניסטית בדבר המרחק התרבותי העצום השורר כביכול בין "חברות מסורתיות", לבין "החברה המערבית". ביטוי רווח לכך היה הדימוי שלפיו העלייה של יהודי אתיופיה היה מבחינת "דילוג מימי הביניים למאה ה-21" (סבירסקי וסבירסקי, 2002).

לאור החששות שמא יהודי אתיופיה לא יצליחו לשרוד בשוק העבודה בישראל, גובשו שתי תכניות אב: הראשונה בעת "מבצע משה" והשנייה בעת "מבצע שלמה". ההנחה הייתה כי הכשרה מקצועית וקצבאות ביטוח לאומי היו כלי מרכזי בהשתלבותם של העולים בארץ על מנת למנוע מהעולים להשתלב בתחתית הסולם התעסוקתי (סבירסקי וסבירסקי, 2002).

אולם, ניתוח נתוני תעסוקה מצביע על התמקמות של העולים בשוליות תעסוקתית (Young, 1990) וכי משקלם של שני גורמים אחרים: ותק ורמת השכלה, היה גדול ממשקלן של שתי התכניות הממשלתיות. הניתוח הראה כי העולים הותיקים יותר משתתפים יותר בכוח העבודה

וכי יוצאי אתיופיה שחדרו לעיסוקי צווארון לבן הם צעירים שרכשו השכלה (ורצברגר, 2003; סבירסקי וסבירסקי, 2002).

מתוך כל סך המשאבים שהוקצו לתכנית התעסוקה לאוכלוסייה זו רק ארבע אחוז הוקצו לתעסוקה; מעט מאד תכניות כווננו לרכישת תעודה מקצועית. בשנים 2001-1998 נמצא כי מרבית היוזמות לשילוב בתעסוקה היו סדנאות להכנה לעולם העבודה ולא הכשרות מקצועיות ייעודיות. נמצאו מסגרות מעטות להשלמת השכלה המיועדות לעולים יוצאי אתיופיה. כמן כן, לא נפתחו מסגרות המשלבות השכלה ורכישת מקצוע (דו"ח של האגודה למען יהודי אתיופיה, בתוך ורצברגר, 2003).

בנוסף, נמצא כי בשנת 2002, כ-25 שנים לאחר העלייה הראשונה, שיעור השייכות לכוח העבודה האזרחי של יוצאי אתיופיה היה נמוך משיעור השייכות לכוח העבודה האזרחי של כלל האוכלוסייה, הן בקרב נשים והן בקרב גברים (ורצברגר, 2003). כיום, שיעור המובטלים בקרב גברים יוצאי אתיופיה עולה על 70% (בן-אליעזר, 2008).

חינוך

גם בתחום החינוך נמצא פער בין המדיניות המוצהרת של הממשלה לבין המעשים בשטח (שבתאי, 2001). ההחלטה להפנות את כל ילדי האתיופים בשנים הראשונות לקליטתם לחינוך הממלכתי דתי ולחינוך הפנימייתי התקבלה כאשר באו העולים מאתיופיה בשנות ה-80 וה-90. כ-90% מהילדים ומהנערים ממוצא אתיופי גדלו והתבגרו בפנימיות. לא היה שיתוף של ההורים בקבלת החלטות בכלל ובהפניית התלמידים האתיופים לחינוך הממלכתי דתי בפרט. יתרה מזו, בפנימיות הדתיות שאליהן נשלחו, היהדות שהונחלה הייתה שונה מזו של האתיופים, ואף על פי כן הם נאלצו לקבלה. הם נותקו מעברם, מקהילתם, ממסורתם, ממנהגיהם ואף משפתם (בן-אליעזר, 2008; סבירסקי וסבירסקי, 2002; פישר, 2005; שבתאי, 2001).

לעיתים, הפנימיות אליהן נשלחו לא התאימו לצרכי הילדים והנערים, כאשר המוסדות הקולטים לא התחשבו כלל כי מקצת הצעירים, או הוריהם, לא חפצו בחינוך יהודי-דתי. מרבית מהצעירים נחשפו למוסדות טוטליים שהנחילו להם היבט אחד של המציאות הישראלית הרבגונית (המייצג את אורח החיים של 20%-15% מהישראלים בלבד, שילוב של לאומיות ודת), דבר שהקשה על השתלבות ממשית בחברה הישראלית המורכבת (בן-אליעזר, 2008).

למרות המדיניות המוצהרת של פיזור עולי אתיופיה במערכת החינוך בהנחיה למנוע את ריכוזם של תלמידים ותלמידות אתיופים בכיתות בפרט ובבתי ספר בכלל, בפועל לא נאכפה המדיניות (ורצברגר, 2003). ההפניה הגורפת לעליית הנוער גרמה לריכוזיות יתר במספר מצומצם

של פנימיות דתיות (במקצת מהמוסדות 70% מהתלמידים היו ממוצא אתיופי), אותה כינה מנכ"ל עליית הנוער: "סגרגציה דה-פקטו" (בידול בפועל). לא היו אלו תנאים שתרמו להשתלבות חברתית, אלא היו אלו תנאים שיצרו הפרדה חינוכית ופיזית משאר הילדים (בן-אליעזר, 2008; שבתאי, 2001). בנוסף, רבים מתלמידי בני העדה האתיופית המתקשים בלימודים הועברו למסגרות החינוך המיוחד אף שהיו מסוגלים ללמוד במסגרות חינוך רגילות. הטעויות באבחון נבעו משימוש בכלי אבחון תלויי תרבות שאינם מותאמים לילדים יוצאי אתיופיה (מלכה, בתוך ורצברגר, 2003; שבתאי, 2001).

חלקם של העולים שולבו באולפנים לחסרי השכלה פורמאלית למרות שהיו צעירים משכילים. צעירים מתחת לגיל 18 נשלחו לפנימיות במסגרת תוכניות העשרה מיוחדות. שם הופרדו משאר התלמידים והוסללו לתוכניות מקצועיות, התלמידים הופנו לבתי ספר שאפשר לרכוש בהם רק מקצועות של הצווארון הכחול (בן-אליעזר, 2008; פישר, 2005). רק בספטמבר 1991 הופנתה הקבוצה הראשונה של תלמידים לחינוך הכללי (שבתאי, 2001).

דת

למרות שחוק השבות ושני פסקי הלכה עקרוניים מכירים ביהדותם, יהדותו של כל פרט מהעדה האתיופית הועמדה בספק (קימרלינג, 1998). נציגי הממסד הדתי, סירבו להשיאם או אפילו לקוברם בבתי קברות יהודיים והם נדרשו לעבור טקסי גיור וענייני האישות שלהם הוכפפו לפסיקת רבנים אורתודוקסים המוכרים כמומחים וכמוסמכים לפסוק בעניינם, כאשר כוהניהם (הקסים) לא הוכרו לצרכי עריכת נישואים, גירושין וקבורה (בן-אליעזר, 2008; קימרלינג, 1998; שבתאי, 1999).

הצורך להוכיח את יהדותם יצר משבר בקרב העולים, שכן במשך דורות רבים הם שימרו את זהותם היהודית גם בתנאים של קשים של רדיפות, הדרה, התנכרות מצד סביבתם וניסיונות בלתי פוסקים להופכם לנוצרים. חלק מעולי הגל הראשון הסכימו לכל התנאים המחמירים של הרבנות הישראלית מתוך חשש לא יאוחדו עם משפחותיהם שנשארו מאחור, אחרים התנגדו לכך וראו בתביעתם לגיור השפלה וגזענות. לאחר מחאה קולנית, הרבנות נסוגה במקצת והוחלט להכיר במילה האתיופית, תוך הסכמה להסמך רשם נישואין ארצי, שיבדוק בדיקה אינדיווידואלית כל מקרה ומקרה של רישום נישואין בחברה האתיופית (בן-אליעזר, 2008; קימרלינג, 1998; פישר, 2005).

יהדותם אשר הייתה המשתנה הבסיסי שהגדיר את זהותם באתיופיה, ששימשה הכוח המניע לעלייה ולעמידה בתלאות הדרך- הוטלה בספק. משמעו של דבר, שאחד ממרכיבי הזהות הבסיסית

המרכזיים ביותר נמצא בשבר עמוק¹, ולכך ישנה השלכה מרחיקה לכת על תחושת השייכות שלהם לעם ישראל ולחברה הישראלית. מצב זה גורר גם משמעויות נוספות: הוא אינו מאפשר השתייכות מלאה ופוגע בדימוי של הקבוצה (שבתאי, 1999).

קליטתם של עולי אתיופיה בישראל בתחומים השונים נותחו בהתבסס על הקריטריונים של Young (1990) לקביעה האם וכיצד יחידים וקבוצות מדוכאים. נמצא כי ניתן לזהות את הקריטריונים בתהליך הקליטה.

בתהליך הקליטה של העולים מאתיופיה ניתן למצוא אלמנטים של אימפריאליזם תרבותי כאשר הועלה החשש שלא ישתלבו בתעסוקה בשל המרחק התרבותי העצום השורר כביכול בין "חברות מסורתיות", לבין "החברה המערבית" ועם הגדרתה של העלייה כעליית מצוקה הזקוקה לקליטה מתווכת ולטיפול מיוחד, וכן כאשר יהדותם הוטלה בספק למרות חוק השבות ושני פסקי הלכה עקרוניים המכירים ביהדותם. כמו כן, ניתן למצוא ביטוי לאימפריאליזם תרבותי כאשר לא היה שיתוף של ההורים בקבלת ההחלטות לגבי ילדיהם בכלל, ובהפניית התלמידים האתיופים לחינוך הממלכתי דתי בפרט. יתרה מזו, בפנימיות הדתיות שאליהן נשלחו, היהדות שהונחלה הייתה שונה מזו של האתיופים, ואף על פי כן הם נאלצו לקבלה.

כמו כן, ניתן להגדיר את מצבם של העולים כחסר כוחות לעומת הקולטים כאשר נוצרו מצבים של תלות, וכן באופן שבו הקליטה נערכה נוצר מצב שבו העולים נדחקו לשולי החברה הישראלית. ניתן למצוא ביטוי לשוליות אליה נדחקו העולים כתוצאה מתהליך קליטתם באזורי מגורים הנמצאים בפריפריה החברתית והכלכלית של ישראל, ובתחום התעסוקה, בו הייתה קיימת חלוקה ששמרה את העבודות שדורשות מיומנות, תשלום גבוה ועבודות מקצועיות לישראלים הוותיקים (תפיסה זו תואמת להגדרותיה של Young (1990) גם בקריטריון הניצול הקובע כי קיים ניצול כאשר ישנה עדות לשימוש בכוח עבודה של קבוצה אחת לטובת הקבוצה הדומיננטית).

בתחום החינוך ניתן למצוא ביטוי לשוליות (Young, 1990) אליה נדחקו העולים בהפניה הגורפת של הילדים ללימודים בעליית הנוער שגרמה לריכוזיות יתר של תלמידים מהעדה

¹ עדות נוספת לערעור במרכיב זהות של העולים היא שכבר בשדה התעופה, רבים מבין הנציגים של הסוכנות היהודית החליפו בצורה שרירותית לגמרי את שמותיהם האתיופיים של הצעירים באופן הבא: מתן שם משפחה על פי השם הפרטי האתיופי של האדם המבוגר ביותר (הסב) במשפחה הגרעינית ותביעה לעברות השמות הפרטיים (לעיתים על פי שרירות ליבו של פקיד). דרישה זו פגעה בדימויים ובביטחונם העצמי (בן-אליעזר, 2008; קימרינג, 1998).

האתיופית במספר מצומצם של פנימיות דתיות והיותה תנאים שיצרו הפרדה חינוכית ופיזית משאר הילדים.

אימפריאליזם תרבותי ושוליות (Young, 1990) באים לידי ביטוי גם בתיאורים הבאים: רבים מתלמידי בני העדה האתיופית המתקשים בלימודים הועברו למסגרות החינוך המיוחד אף שהיו מסוגלים ללמוד במסגרות חינוך רגילות (4% מכלל תלמידי יוצאי אתיופיה, וכ-3.3% מכלל התלמידים בחינוך המיוחד בישראל בשנת 2006/07. שיעור זה גבוה בהשוואה לשיעור יוצאי אתיופיה בקרב כלל התלמידים במערכת החינוך, העומד על כ-2.4%). בעקבות אבחון מוטעה שנבע משימוש בכלי אבחון תלויי תרבות שאינם מותאמים לילדים יוצאי אתיופיה (אלמוג, 2009; מלכה, בתוך ורצברגר, 2003; שבתאי, 2001).

יוצאי אתיופיה התמודדו ומתמודדים בישראל עם מספר אתגרים במקביל, בתחומים ובהיבטים שונים, שהקשו על השתלבותם בחברה הישראלית. בניתוח תהליך הקליטה לפי הקריטריונים לקביעה האם וכיצד קבוצות ויחידים מבודלים (Young, 1990) נמצא דמיון בין האופן שבו החברה הישראלית קלטה את העולים לבין ארבעה מבין חמשת הקריטריונים המעידים על בידול, הדרה ואפליה. ניתן לראות שלמרות הרצון לשלב את חברי קהילת יהודי אתיופיה, תהליך הקליטה שימר את חברי הקהילה כנבדלים ולא חיבר אותם מעשית ותרבותית לחברה הישראלית, עד היום- כשלושה עשורים לאחר עלייתם הראשונה של בני העדה לישראל. מעבר לניתוח שנערך בפרק זה, מחקרים נוספים שנערכו בישראל והתמקדו בהליכי הסתגלותם של חברי קהילת יהודי אתיופיה הצביעו על כך שניסיונות השתלבותם של העולים בחברה הישראלית, לווו אצלם בתחושות דחייה מצד החברה הישראלית (מאנע, אמדע ומאנע, 2007). הממצאים הצביעו כי רבים תופסים את ההבדל בצבע העור כעניין מרכזי שבעטיו הם מתקשים להשתלב בחברה הישראלית (מאנע, אמדע ומאנע, 2007; שבתאי, 1999, 2001).

יש הטוענים כי הצבע, היותם כהי עור, פועל כמכניזם של דחייה מכלל החברה הישראלית, על אף השתייכותם לדת היהודית שהנה מכניזם מכליל ומכוון להשתלבות (שבתאי, 1999, 2001), זאת למרות ניסיונותיהם להפריד את הדעות הקדומות הקושרות בין צבע עור שחור לנחיתות (שבתאי, 1999, 2001). תחושת השוני המהותית על רקע מראם החיצוני, והמודעות לשוני בצבע העור עלתה עם המפגש הראשוני של העולים מאתיופיה עם החברה הישראלית (פישר, 2005). באתיופיה כשהיו בסביבה של כהי עור לא עורר הדבר קושי, אולם בישראל, בסביבה של לבנים, צבע עורם הדגיש מאד את זרותם (שבתאי, 1999). כתוצאה מכך, במקרה של עולי אתיופיה, רבים מהם גורסים כי

למרות רצונם לעבור תהליכי אקולטורציה, הם נותרו מזוהים כקבוצה אתנית-גזעית נפרדת (שבתאי, 2001א).

3. גיל ההתבגרות והגירה

הספרות מצביעה על תהליך ההגירה ועל גיל ההתבגרות כשינויים משמעותיים. לשילוב של השניים תכנה השלכות כבדות משקל, שעלולות להוביל למשבר זהות בקרב המתבגר. פרק זה ידון בנושא זה בהסתמך על סקירות ספרותיות של חוקרים אחדים (שטרקשל, שמעון וברגיא, De Las Fuentes & Vasquez, 1999; Lerner, Mirsky, & Barasch, 1994; Pessach-, 1997 (Ramati & Josselson, 2007).

תהליך ההגירה כולל שינויים גדולים בכל תחומי החיים בהם משפחות מתפקדות ומתפתחות: פיזיים, תרבותיים וחברתיים. תוצאות המעבר מארץ לארץ כוללות קשת רחבה של קשיים ותגובות: אובדן, בדידות, מאמץ, עייפות מניסיונות להסתגל ולהתמודד עם שוני תרבותי, רגשות של דחייה מתרבות חדשה שיכולות להשפיע על הביטחון העצמי, וכן בלבול תפקידים, ערכים וזהות ותחושה של חוסר מסוגלות כתוצאה מחוסר יכולת לתפקד באופן אפקטיבי בתרבות החדשה כפי שניתן היה להתמודד בבית (De Las Fuentes & Vasquez, 1999).

משימה התפתחותית עיקרית עבור המתבגר הינה פיתוח זהות אישית, המוגדרת כביסוס תחושת עצמי שלמה, לכידה ומכוונת כלפי מטרה (אריקסון, 1960; סרוף, קופר ודהארט, 1998). התפתחות הזהות היא תהליך מורכב, הכרוך בהבנה של העצמי, בהבנת יחסיו של אדם עם אחרים ובהבנת ערכיו ותפקידיו בחברה. לאירועי חיים והתנסויות המתרחשות במהלך תקופת ההתבגרות, כוח עצום בעיצוב ופיתוח הזהות. תפיסתו העצמית של המתבגר מושפעת בעיקר מהסביבה ומגורמים אישיים (אריקסון, 1960; סרוף ואחרים, 1998; De ; Lerner et al., 1994; (Las Fuentes & Vasquez, 1999).

בקרב ילדים של מהגרים התפתחות הזהות מורכבת יותר כאשר לשילוב בין האירועים השונים והשלב ההתפתחותי בו הם נמצאים יש השפעה על התפתחות אישיותם, ערכיהם, ציפיותיהם מהעולם ומעצמם. מתבגרים אלו חיים בקונטקסט ייחודי של יחסים עם החברה בכלל, ועם הוריהם בפרט, המאופיינים במטען תרבותי כבד: על מתבגרים אלו ליצור מערכות יחסים בקונטקסט שמכיל אספקטים וערכים של שתי תרבויות. בגלל שהתרבות המקורית והתרבות החדשה אינן מכילות את אותם הערכים מתבגרים אלו עלולים לחוות קונפליקט שמפריע לתהליך

יצירת הזהות ובניית העצמי (שטרקשל ואחרים, 1997; Pessach-Ramati ; Lerner et al., 1994; De Las Fuentes & Vasquez, 1999; & Josselson, 2007).

נערות הן אוכלוסיה בעלת אפיונים ייחודיים בשל העובדה שהן קבוצה ייחודית- מתבגרים, בתוך קבוצה ייחודית אחרת- נשים. בספרות נטען, כי הן נמצאות בסיכון גבוה בשל העובדה שהן מאופיינות ב"שוליות כפולה": גיל ומגדר, ומשולשת כאשר הן גם מגיעות ממעמד סוציו אקונומי נמוך (ברגר ושכטר, 1987; להב, 2000). מצב זה חושף אותן למידה רבה של אי הלימה בציפיות מהן בתחומי חיים שונים (ברגר ושכטר, 1987). בדומה לכך, בספרות נטען כי מתבגרות מקהילת יהודי אתיופיה בישראל נמצאות בקבוצת סיכון כפולה בשל גילן ומוצאן (Lerner et al., 1994). המהגרים האתיופים בישראל הגיעו מחברה שבה למבנה החברתי ביחידה המשפחתי ובקהילה המורחבת היה בסיס של היררכיה וסמכות. המשפחה המורחבת הייתה יחידה שיתופית- חברתית, מורכבת ומורחבת. קודי ההתנהגות באתיופיה כללו סגירות רגשית, תקשורת בין אישית לא ישירה, הימנעות מקונפליקטים ישירים וקודי התנהגות של כבוד (שטרקשל ואחרים, 1997; Pessach-Ramati & Josselson, 2007; Lerner et al., 1994).

תקופת גיל ההתבגרות כונתה "זמן אש". בתקופה זו הייתה צפייה שהמתבגר יהיה בעל מזג חם ואימפולסיבי ולסביבה הייתה הבנה וסובלנות להתנהגות מעין זו. אף על פי כן, טבעו של המתבגר באתיופיה היה שונה מהנורמה במדינות המערביות, לדוגמא: באתיופיה המתבגרים חותנו וקיבלו אחריות של מבוגר. החוקים החברתיים היו קבועים, ברורים ונשלטו על ידי חברי המשפחה המבוגרים (Lerner et al., 1994; Pessach-Ramati & Josselson, 2007).

עם ההגירה מאתיופיה לישראל והמעבר מחברה מסורתית כפרית לחברה עירונית- פלורליסטית ותעשייתית המבנה של הקהילה השתנה באופן קיצוני. המשפחה המורחבת חולקה בתהליך הגירה נוקשה. הסמכות ההורית עורערה, מתבגרים רבים שולחו לבתי ספר ופנימיות וההורים החלו לחוש שהם מאבדים שליטה על ילדיהם. כתוצאה מכך, היו שנכנעו והעבירו את האחריות לחינוך לרשויות המקומיות (Lerner et al., 1994; Pessach-Ramati & Josselson, 2007).

בנוסף, במשפחות רבות הסטאטוס של הילדים בהתייחס להוריהם השתנה בעקבות ההגירה. באתיופיה המשפחה כיחידה הייתה בסדר עדיפות עליון, בעוד בישראל נהוג בדרך כלל שהילדים מקבלים הרבה יותר תשומת לב מאשר ההורים ועומדים במרכז התא המשפחתי. במקביל,

הקהילה האתיופית בישראל הייתה צריכה להתמודד עם בעיות רבות אחרות כמו עוני, אבטלה ויחס שלילי אל צבע עורם (Pessach-Ramati & Josselson, 2007; Lerner et al., 1994).

מחקר שנערך בישראל מראה כיצד השינוי בסטאטוס ההורי ובחיבור בין הילדים להורים בעקבות ההגירה השפיע על התהליכים של יצירת זהות, כאשר אלו אילצו את המתבגרים לתמרן בין הערכים המקובלים בקהילה לבין הערכים המנוגדים לחלוטין שמובילים להצלחה בישראל. המתבגרים לעיתים קרובות נלכדים בין הקשיים של הניסיונות להזדהות עם הוריהם- שערכיהם לא מתאימים למציאות החדשה. סכנה של דחיית הזדהות זו יכולה להוביל לעצמי לא שלם דרך הימנעות מחלקים חשובים של הזהות (Pessach-Ramati & Josselson, 2007).

המשתתפים במחקר הנ"ל תיארו חוסר במשאבים כלכליים, בתמיכה רגשית, תחושה של אי הכוונה והכלה על ידי ההורים ומיעוט בחלוקת רגשות. חסרים אלו קושרו למספר גורמים, בין השאר לקושי של ההורים בהשתלבות והסתגלות בישראל והעדר מיומנויות מודרניות. כמו כן, נמצא קשר בין החסרים להצמדות של ההורים לנורמות של תרבות המוצא שתוארו כלא מותאמות יותר. אלמנטים אלו תוארו ככאלו המונעים מההורים מלהכיל את ילדיהם (Pessach-Ramati & Josselson, 2007).

החווייה של חוסר הכלה על ידי ההורים מלווה בתחושה של כעס וייאוש שייתכן שמהווה את הבסיס לתופעה הנפוצה בקרב מתבגרים מקבוצה זו של התנהגויות של הרס והרס עצמי. אלו שמסתגלים טוב יותר הם אלו שמתמודדים עם חוסר בהכלה הורית על ידי מציאת דמות חלופית שממלאה את הצורך בקרבה. הפגיעה בסמכות ההורית מהווה גם מקור לאי שימת גבולות והכוונה לנוער (Pessach-Ramati & Josselson, 2007).

השינויים הפיזיים, החברתיים והתרבותיים הכרוכים בתהליך ההגירה, בשילוב המאפיינים הייחודיים של התבגרות, הופכים את אוכלוסיית המתבגרים מקהילת יהודי אתיופיה לאוכלוסיית סיכון פוטנציאלית (רומי ובר לב, 2001). נמצא בספרות המחקרית שבקרב בני נוער עולים מאתיופיה, רמת הסיכון להתנהגויות, כגון: שימוש בסמים, אלכוהול, עבריינות ואובדנות, הן במידה רבה גבוהות יותר מאשר בקרב בני הנוער הוותיק. מצביי סיכון בקרב בני נוער מבטאים את מצוקתם של בני נוער אלו (אדלשטיין, 2004, 2005).

חלק שני- גזענות נתפסת

1. הגדרה של גזענות

ניתן לחלק את האופן שחוקרים שונים מגדירים גזענות לשתי קטגוריות, שבבסיסן ההנחה האם "גזע" הוא דבר קיים ומוחשי, או לחילופין "גזע" אינו קיים, אלא הוא הבנייה חברתית. לפי הקטגוריה הראשונה, גזענות היא דעה קדומה או אפליה נגד קבוצה של אנשים בשל ה"גזע" שלהם, שמוגדר כביולוגיה, כמאפיינים המועברים בתורשה או כמאפיינים של מראם הפיזי. גזענות יוצאת מנקודת הנחה שמקום לידה או ביולוגיה של אנשים מגדירה אותם, את התנהגותם, את מנת המשכל שלהם ועוד. הנורמות של גזענות מסוג זה מבוססות על הסטריאוטיפ שאנשים מרקע גנטי ספציפי מתנהגים באופן שמעורר סלידה, והם עושים זאת, מפני שאין להם ברירה, או בחירה- התנהגות זו פשוט מוטמעת בגנים שלהם (Reilly, Kaufman & Bodino, 2003a).

בשונה מהגדרה זו, החל משנות ה- 70 של המאה הקודמת, מדענים טוענים כי גזע הוא קונספט חברתי, תרבותי ופוליטי המבוסס על שטחיות המראה חיצוני. בשונה מהדעה הרווחת בציבור, מרבית החוקרים לא מאמינים שגזעים הם קטגוריות ביולוגיות ייחודיות שנוצרו על ידי גנים שונים שאנשים ירשו מהוריהם. ישנם גנים שונים, אך לא בהקשר של אדם שחור, לבן, צהוב או אדום; יש הבדלים בגנים של אנשים, אך לגזע אין בסיס ביולוגי מציאותי (Boyd, 2003). לפי הקטגוריה השנייה של הגדרת הגזענות, הגדרת המושג "גזע" מורכבת, וניתן לזהות גזענות גם מבלי להגדיר את המושג "גזע". גזע הוא לא מוחשי, הוא לא מציאות משתנה שנגישה לכל צופה באופן זהה. גזע הוא הבנייה חברתית ותרבותית, המצאה של בני אדם. זוהי קטגוריה שהחברה משתמשת בה על מנת לארגן את העולם, דרכה היא מתייגת אנשים לזהויות גזעיות. בתהליך זה הביולוגי, החברתי או התרבותי הופכים לטבעי, כלומר לתכונות המעידות על מהותה של הקבוצה הנידונה (שנהב ויונה, 2008; Reilly, Kaufman & Bodino, 2003b).

ישנן מספר סיבות לפקפק במציאותיות של גזע; ראשית, נמצא כי לא כל החברות חילקו את עולמם לגזעים או הבנו סדר גזעי שונה. שנית, היא ההכרה שאנשים מגדירים את עצמם ואת האחרים בדרכים שונות. קטלוג אנשים לפי גזע זו משימה שתמונת בה בעיות רבות; גזע מכוון לקטלג אנשים על פי קטגוריות ולייחד קבוצות אנושיות על פי מראה חיצוני. צבע העור הוא הנפוץ ביותר, אך ניתן לקטלג גם לפי סוג דם, שיער, עיניים, אף ומאפיינים אחרים של הפנים ואפילו על

פי DNA. הבעיה העיקרית בחלוקה לפי מאפיינים אלו היא שכולם נמצאים בעולם באופן מעורבב (Reilly et al., 2003b).

הגדרות נוספות מגדירות את הגזענות על הבסיס של אמונה בעליונות קבוצה אחת על קבוצה אחרת (Jones, 2004). מילון אוקספורד מגדיר את הגזענות כאמונה שכל חברי הקבוצה של כל גזע הם בעלי תכונות, יכולות, או תכונות שהם ייחודיות לאותו הגזע. מאפיינים אלו מבדילים ומגדירים את אותם חברי קבוצה כנחותים או עליונים בהשוואה לגזעים אחרים (Oxford English Dictionary, n.d.).

ניתן לראות שישנו קושי להגדיר גזענות באופן מדעי בשל חילוקי דעות והגדרות מרובות. כאמור, מלומדים שונים יגדירו גזענות באופן שונה, ואחדים יגידו שבהגדרות לעיל, חסר אלמנט השנאה. לפי הגישות שנוכרו לעיל, כל התייחסות סטריאוטיפית שמבוססת על מה שנחשב לגזע זוהי גזענות, אלו הגדרות שלא נשענות על שנאה או נחיתות. לפיכך הגדרה נוספת של גזענות, הכוללת גם עמדה רגשית, היא סלידה או סימן של שנאה בין שני אנשים מרקע שונה (Reilly et al., 2003a).

הטענה שגזענות היא יותר מסט של דעות קדומות ותכונות גזעיות המוחזקות על ידי כמה אינדיבידואלים או קיצוניים, מרחיבה את ההגדרות שהובאו בפרק זה עד כה. לפי הגדרה אחרת, גזענות היא מערכת תהליכית, מורכבת ומוטמעת שמקיפה מספר מימדים עיקריים: התנהגות, רגשות, נורמות ומוסדות (Johnson, Rush & Feagin, 2000).

הרחבה נוספת של הגדרת הגזענות היא התייחסות להשלכותיה; גזענות לבנה יכולה להיות מוגדרת כסדרה/מערכת מאורגנת של התנהגויות, רעיונות ומנהגים חברתיים המונעים מאנשים שונים בשל צבעם את הכבוד, הזדמנויות, חופש והטבות שהאומה מציעה לאנשים לבנים. בדרך כלל ביטויי גזענות ודעות קדומות הם ממוסדים. הם מוטמעים ומעוצבים על ידי הקשר סוציאלי (Feagin & Vera, 1995, p:7-8).

למרות החקיקה האנטי גזענית שנפוצה בעולם לאחר מלחמת העולם השנייה וטענותיהם של החוקרים כי גזע הוא דבר שאינו קיים, יש הטוענים שהגזענות לא פסה מן העולם, אלא לבשה צורות חדשות. ה"גזענות החדשה" מורכבת, סמויה ופועלת ללא צורך בעזרה רשמית של מוסדות שונים. את מקום התפיסה בדבר עליונות גזעית, תפסה תופעה הנקראת "גזענות תרבותית"

המעמידה במרכז את השוני התרבותי בין בני אדם (בן-אליעזר, 2008; Mukhopadhyay & Chua, 2008).

סוג זה של גזענות נשען על הבדלים תרבותיים יותר מאשר על הבדלים ביולוגיים. תרבות, לעומת ביולוגיה, משמשת כמסגרת להסברים "רציונאליים" לחוסר השוויון בסטאטוס ולאופן הטיפול בקבוצות גזע שונות. גזענות תרבותית, באופן הבסיסי ביותר מנציחה את חוסר השוויון התרבותי דרך אידיאולוגיה של עליונות ונחיתות תרבותית. קבוצות כפופות נחשבות לפגומות תרבותית כאשר ההבדלים התרבותיים, שיכולים להיות אמיתיים, דמיוניים או מובנים, מוצגים ללא שימוש בשפה שיפוטית. כמו כן, לא עולה ספק בנוגע לתרבויות הדומיננטיות שלהן עליונות תרבותית (Mukhopadhyay & Chua, 2008).

לסיכום, הגזענות המסורתית תופסת את האחר כנחות בשל תכונותיו ומאפייניו הביולוגיים; הגזענות החדשה, לעומת זאת, אינה מציגה את האחר כמי שמטבעו הוא בעל מיקום נמוך בהיררכיה החברתית, אלא כמי שתרבותו ממקמת אותו במיקום נמוך בחברה הזרה לו. היא הופכת אתניות, דת ותרבות לתכונות מהותיות; היא מכניסה קבוצות של אנשים בסד של הגדרות כוללניות המציגות אותם כחסרי רצון או יכולת להסתגל ולהשתלב, או כמי שבניסיונותיהם להשתלב עלולים "לזהם" את תרבות החברה הקולטת ולקלקל את לכידותה הפנימית (בן-אליעזר, 2008). כך הגזענות מוסווה, והשלכותיה הפוליטיות והחברתיות זוכות ללגיטימציה באמצעות טיעונים של אי-השתלבות ושל פערים תרבותיים עמוקים (בן-אליעזר, 2008).

גם אם הגזענות הינה מושג חמקמק, שנוי במחלוקת ונתון לפרשנות, בעידן פוסט מודרניסטי לא ניתן לחלוק על תפיסתם של אנשים את חוויותיהם היומיומיות. חוויות אלו באות לידי ביטוי במגוון מרחבים וסוגים והן קשות ובחלקן טראומטיות, כאשר הפרט מפרש אותן כמשקפות את דחייתו על ידי החברה.

2. גזענות נתפסת

ניתן למצוא בספרות עדויות לכך שאפליה וגזענות באה לידי ביטוי בעוצמות ובמימדים שונים. מרבית הכותבים (Jones, 2004; Petters, 2004; Speight, 2007) טוענים כי גזענות היא רב ממדית, כלומר, איננה באה לידי ביטוי במרחב יחיד או כלפי קבוצה מסוימת בחברה. היא באה לידי ביטוי החל מנפש האינדיבידואל, בפרקטיקות מוסדיות ועד למשמעויות וערכים תרבותיים. היא נמצאת בסיבים הכי קטנים של המרקם החברתי של התפיסות האמונות, הערכים, החוקים, בנורמות המוסדיות והביטויים התרבותיים (Jones, 2004; Petters, 2004; Speight, 2007).

נהוג לחלק את חוויות הגזענות לשלוש ספרות שבהן היא באה לידי ביטוי: **אינדיבידואלי** (החוויה האישית והאמונה שאחד הוא עליון על קבוצה אחרת), **מוסדית** (פרקטיקות שטבועות במדיניות מוסדיות שיוצרות יתרון שיטתי לקבוצת גזעית אחת על פני אחרת, אם בכוונת תחילה או לא), ו**תרבותית** (נורמות של ערכים, זכויות ומשמעויות שממקמים את קבוצתו של האחד בקודקוד של היררכיה ערכית ושופטת את קבוצתו הגזעית של האחר כנחות בהשוואה אליו) רבדים אלו טבועים באמונותיו של היחיד כתוצאה של הגזענות המוסדית. שם היא פועלת כמקור לחץ סביבתי שבא לידי ביטוי במיעוט הזדמנויות הקיימות עבור מושא הגזענות ובדרישות מהם; היא מגבילה את מקומם והתנהגותם בסיטואציות חברתיות (Jones, 2004; Petters, 2004; Speight, 2007). בפרק זה נתמקד בחוויותיו של האינדיבידואל.

המחקרים שנערכו בארה"ב ובדקו את חוויתם של אפרו- אמריקאיים נערכו בשיטות מגוונות כגון: חלוקת יומנים לסטודנטים על מנת שיתעדו חוויות גזעניות שחווי ביומיום (Swim, Hyers, 2003; Cohen, Fitzgerald & Bylsma, 2003), קבוצת מיקוד וראיונות של נשים וגברים (Sue, 2008; Capodilupo & Holder, 2008), קבוצות התערבות מעורבות (שחורים ולבנים) בבתי-ספר (Candelario & Huber, 2002) וקבוצות לפיתוח ושכלול שאלונים קיימים (Utsey, 1999).

לפי עדויות בספרות, הגזענות הינה חוויה יומיומית ולא דווקא באה לידי ביטוי במקרים קיצוניים, כגון: מעשי פשעי שנאה (Swim, et al., 2003). במחקרים שבדקו כיצד גזענות נחוות על ידי האינדיבידואל, נמצא טווח רחב של ביטויי גזענות יומיומיים.

החוויות הגזעניות שנאספו מהמחקרים השונים בספרות חולקו לחמש קטגוריות: אקטים על ידי מוסדות שונים, שירות לא טוב במוסדות ציבוריים, ביטויים ורבליים גזעניים, ביטויים לא מילוליים ופגיעות אישיות שונות.

הקטגוריה הראשונה היא **אקטים על ידי מוסדות שונים**. אפרו- אמריקאיים דיווחו כי הם חשים שישנה אפליה גם מצד המשטרה, כמו כן, נמצא כי עוצרים את אוכלוסייה זו יותר על עבירות תנועה וכדומה, עבודה בסטאטוס ובמשכורת נמוכה למרות השוויון ההשכלתי (Pettigrew, 2007; Utsey, 1999), אי קידום של בני המיעוט לדרגות בכירות בעבודה, מושא לבדיחה גזענית על ידי לבנים במעמד של סמכות ואי יכולת למחות מפחד שינטרו לך טינה על כך, קבלת יותר משימות בעבודה או משימות פחות נחשקות מאשר לבנים (Sue, Capodilupo & Holder, 2008; Thomas, Witherspoon & Speight, 2008).

הקטגוריה השנייה שנמצאה היא **שירות לא טוב במוסדות ציבוריים**. קבלת שירות באופן שונה מאנשים אחרים בחנות, במסעדות או בכתה (Swim et al., 2003), הכוללים מפגשים נפוצים של שחורים מהמעמד הבינוני שחווים שירות חצוף או התעלמות במקומות ציבוריים, מאנשי שירות, מכירות, מלצרים ומוניות ריקות שמסרבות לעזור (Pettigrew, 2007), חוויה בחנות כשהמוכר יוצא מנקודת הנחה שהאדם לא יכול להרשות לעצמו מבחינה כלכלית את המוצר (Utsey, 1999). בנוסף, צוין שלא נדיר בשביל אישה אפרו אמריקאית להיחשב כגנבת מחנויות ובעקבות כך שיעקבו אחריה (Thomas, Witherspoon & Speight, 2008).

הקטגוריה השלישית מתאפיינת ב**ביטויים ורבליים גזעניים**, כגון: השמצות גזעניות ישירות, הערות לא רגישות בעלות אופי אישיותי או תרבותי, סטריאוטיפיים או הכללות גזעניות (Swim et al., 2003). תקריות ורבליות לדוגמא, הן הערות ישירות ועקיפות אל המשתתף: הערה על השיער שלא כללה תוכן שלילי, אך השומע חש את הרמיזה השלילית. התקריות יכולות להיות גם ורבליות התנהגותיות או סיטואציות חברתיות שהיה בהן פוטנציאל לטון שמרמז להשפלה או העלבה על בסיס של גזע (Sue, Capodilupo & Holder, 2008). נשים אפרו אמריקאיות מדווחות שהן גם מוטרדות מינית על ידי קריאה בשמות גנאי, או שמספרים להן בדיחות הקשורות להיותן נשים שחורות (Thomas, Witherspoon & Speight, 2008; Utsey, 1999).

במסגרת הקטגוריה ביטויים ורבליים, נמצא תיעוד בספרות לגזענות כלפי אינדיבידואלים הנקראת מקרו אגרסיות גזעיות המחולקת לחמש קטגוריות עיקריות: "אתה לא שייך", "אתה לא נורמאלי", "אתה נחות מבחינה אינטלקטואלית", "אי אפשר לסמוך עליך", ו"כולכם אותו הדבר" (Sue, Capodilupo & Holder, 2008).

ביטויים לא מילוליים הנחווים כגזעניים, הינה קטגוריה נוספת. הנפוץ ביותר היה **בהייה**. תועדו סוגים שונים של בהיות והסוג הנפוץ ביותר היה בהייה באופן חשדני: הליכה ברחוב ובהייה באדם כמסוכן או חשוד, מוכרים בחנויות שרואים במושא הגזענות גנב פוטנציאלי. סוג אחר, אופיין במבטים עוינים מזרים, כגון: נעיצת מבטים בזוגות מעורבים, או באפריקאי-האמריקאי היחיד בקבוצה (Pettigrew, 2007; Swim et al., 2003). ביטויים נוספים לא מילוליים כללו: התנסויות שכוללות שימוש בשפת הגוף או פעולה פיזית ישירה יותר, ששיקפה דחייה, למשל במהלך תשלום בקופה כאשר הפקיד מחזיר את כספו של מושא הגזענות לדלפק ולא לידו המושטת, בעוד לאחרים הוחזר העודף ביד (Sue, Capodilupo & Holder, 2008).

הקטגוריה האחרונה הינה **פגיעות אישיות שונות**. התנסויות אלו נחוות בדרך כלל בפגישות בין אישיות עם לבנים; חוצפה כללית, בדרך כלל בסיטואציה חברתית, אדם לבן שמתבלבל וחושב את השחור למולו כאילו היה שחור אחר = רמיזה שכל השחורים נראים אותו הדבר, התעלמות והימנעות במקומות ציבוריים כגון הימנעות משיבה ליד אדם שחור באוטובוס (Swim et al., 1999; Utsey, 2003). יחס מאנשים לבנים אל חבר מקבוצת המיעוט כלא אינטליגנטי או שצריך שיסבירו לו דברים לאט ומספר פעמים, נוכחות במקרה שילדים לבנים ביצעו מעשה אליס כונו "ילדים רעים" בעוד ילדים שחורים כונו "חיות פרועות", איום באלימות פיזית על ידי אינדיבידואל או קבוצה של לבנים (Utsey, 1999).

נשים לעיתים חוות פגיעות אישיות על רקע גזעני שלהן אופי ייחודי. מחקר שנערך בקרב נשים אפרו אמריקאיות דיווח שההערות הגזעניות שהופנו כלפיהן היו נפוצות ביותר בקונטקסט של יחסים בין אישיים וזוגיים. בנוסף, התוצאות מעידות על כך שאישה אפרו אמריקאית חווה ומגדירה אספקט ייחודי של גזענות הנקראת גזענות מגדרית, כאשר האישה חווה סיכון כפול בהתמודדות עם גזענות וסקסיזם בו זמנית. תופעה נפוצה זו המשלבת את השניים מובילה לעיתים קרובות למצוקה פסיכולוגית (Buchanan, & Fitzgerald, 2008; Thomas, Witherspoon & Speight, 2008).

במחקר ייחודי שחקר את חוויתם של העולים מאתיופיה כשחורים בישראל מצא ממצאים של ביטויי גזענות דומים לעדויות של המחקרים שנערכו בארה"ב. נמצא שיוצאי אתיופיה חשים שבמקום העבודה מתייחסים אליהם שונה בשל צבעם; המנהל בעבודה לא מקבל אותם בשל צבעם ובשל מוצאם הוא חושב ש"אני בור, שאני לא יכול להבין, ושאני לא משכיל". נמצא כי ישנן שתי תגובות נפוצות המביעות אפליה של הישראלים הוותיקים כלפי יוצאי אתיופיה: האחת היא הנטייה לעשות יותר בשביל המהגר, להיות נחמד יתר על המידה ולהגן עליו, והשנייה היא נטייה להימנע ממגע קרוב ועל ידי כך לתת לאדם תחושה של בידוד והתנתקות (Ben-David & Tirosh, 1997).

בני הנוער מהעדה האתיופית חווים גזענות ואקלים חברתי שלילי מצד החברה הישראלית, דרך מסרים של אי התקבלות ואי השתייכות שמחזקים את תחושת הניכור על בסיס צבע עורם. הם חווים את הגזענות בחיי היומיום- בפרקטיקות הננקטות כלפיהם, בייצוגים ובשיח הכללי, המעמיד אותם בעמדה של נחיתות, כפיפות וחוסר השפעה (בן- אליעזר, 2008; שבתאי, 2001). למרות שנערכו מחקרים ספורים הבודקים את חוויתם של נוער יוצא אתיופיה ואת השפעת

הגזענות כלפיהם, נמצא כי למסרים השלייליים ומה שהם תופסים כעמדות של הציבור הישראלי כלפיהם ישנן השלכות רבות והם נחשבים על ידי חוקרים למקור משמעותי לתחושת הזרות והניכור כאן (בן- אליעזר, 2008; שבתאי, 2001).

קהילת יהודי אתיופיה בישראל הינה קהילה השונה בצבע עורה מהישראלים הותיקים בישראל, בדומה לקהילת האפרו אמריקאיים בארה"ב שמהווים מיעוט על רקע צבע עורם שם. מתוך מחקרים שבדקו ומצאו תפיסה וחויות גזעניות של שחורים בארה"ב ומתוך מיעוט המחקרים שנערכו בארץ ניתן לשער שגם כאן בישראל הקהילה האתיופית חווה גזענות במימדים ואופנים שונים. ההשפעה ותפיסתם של בני נוער את הגזענות הינה ייחודית בשל השלב ההתפתחותי בו הם נמצאים. ייחודיות נוספת הינה המגדר. ניתן לשער שההשפעה על נערות הינה שונה בשל היותן נשים. לפיכך עולה השאלה מה תפיסתן של נערות מהקהילה של יהודי אתיופיה את הגזענות של החברה הישראלית הותיקה כלפיהן, והאם יש קשר בינה לבין רווחתן הנפשית בתחומים שונים.

חלק שלישי- השלכות של גזענות נתפסת

בישראל נערכו מספר מצומצם של מחקרים הבודקים את השפעת הגזענות על בני נוער. מחקרים שנערכו בארה"ב מעידים כי לגזענות ישנן השלכות נפשיות, רגשיות, חברתיות והתנהגותיות בכל תחומי החיים על האדם שחוה גזענות (בן- אליעזר, 2008; פנון, 2004; שבתאי, 2001; Brown, 2003; Speight, 2007). בפרק זה תובא סקירה ספרותית בה יבחנו השפעותיה של הגזענות על החווים אותה מבחינה רגשית, התנהגותית, וכן השלכות מופנמות שלה (גזענות מופנמת): הרס ופגיעה עצמית, מחיקה עצמית וזעם מופנם.

1. תגובות רגשיות והתנהגותיות לגזענות נתפסת

מחקרים שבדקו את התחושות הרגשיות וההתנהגותיות של אפרו אמריקאיים בארה"ב מצאו שלאירועים גזעניים יש השפעה רגשית משמעותית, גם אם משתתפי המחקר לא דיווחו על תגובות רגשיות והתנהגותיות קיצוניות בזמן האירוע (Swim et al., 2003).

מחקר שנערך בקרב סטודנטים באוניברסיטה בארה"ב מצא כי המשתתפים דיווחו שהרגישו פחות נוח מדרך כלל לאחר אירוע גזעני, מאשר אחרי פגישה רגילה על לבנים. המשתתפים חשו מידה של איום במהלך האירוע מאשר הם חשים ביומים (Swim et al., 2003).

בסקירה ספרותית של מחקרים החוקרים את הרגשות שעולים במפגש עם גזענות נמצא שנוצרות תחושות של כעס, דאגה (Swim et al., 2003), חוסר כוח (Powerless), חוסר נראות, ציות, הכנעה, ריצוי כפוי, איבוד הגינות פנימית ולחץ שנובע מתוך תחושה שיש צורך לייצג קבוצה שלמה (Sue, Capodilupo & Holder, 2008).

מחקר ייחודי בדק תגובות רגשיות לביטויי גזענות מבוקרים במעבדה בקרב אפרו-אמריקאים. נמצא שהמשתתפים שהיו חשופים לביטויי גזענות דו-משמעיים פיתחו רגשות שליליים במידה הגבוהה ביותר (דיכאון, לחץ, מוטרד, כעס). את האסוציאציה הגזענית מהחוויה הדו משמעית, יכולה להסביר התנסות קודמת עם חוויות של אפליה וגזענות (Bennett, Merritt, 2004; Edwards & Sollers).

משתתפים במחקר ייחודי שנערך בישראל בקרב האוכלוסייה האתיופית ובדק את חוויתם האישית כשחורים בחברה לבנה בישראל, תיארו את תחושתם המוטמעת בחוויותיהם של להיות שונים. הרגשות שתוארו היו: ייאוש, צער כרוני, עצבות, אכזבה, פסימיות, השפלה ודיכאון (Ben-David & Tirosh Ben-Ari, 1997).

הנחקרים נשאלו גם לגבי תחושות שעולות מתוך חוויותיהם מהחיים החברתיים; עלו תחושות של נחיתות, ייאוש, חוסר יכולת לעזור לעצמם, תחושה של חוסר קבלה לחברה, תחושת שבר על כך שלא משנה מה יעשו- לא יוכלו לשנות את מעמדם החברתי, והרגשה שאם מישהו "נחמד אלי", זה נובע ממקום לא כנה- עובדה זו מגבירה את תחושת ההשפלה והייאוש (Ben-David & Tirosh Ben-Ari, 1997).

מעט מאוד מחקרים התמקדו בסגנונות ההתמודדות ותגובות התנהגותיות עם גזענות (Sue et al., 2008), יתכן והסיבה לכך היא בשל טבעה של הגזענות התרבותית. זו מהווה חלק בלתי נפרד מהמרקם החברתי ובשל אופייה החמקמק למושא הגזענות מעט הזדמנויות להשתמש בסגנונות התמודדות שונים (Utsey, Ponterotto, Reynolds & Cancelli, 2000).

במחקר שהגדיר את ההתבטאויות הגזעניות כלפי אינדיבידואליים כמיקרו-אגרסיות, נמצא כי הטבע הדו-משמעי שיש למיקרו אגרסיות לעבר השחורים, שם אותם במקום בו הם מנסים לוודא את המשמעות של התקרית- האם הייתה בכוונת תחילה או לא, ובו זמנית מנסים להחליט על תגובה ראויה (Sue et al., 2008).

החוקרים הסבירו כי ביטויי גזענות זו משמעות, לעומת גזענות ישירה, יכולים להוות כמקור לחץ יותר כרוני (תגובה רגשית ממושכת יותר) שיכול לגרום אחריו עיבוד קוגניטיבי ממושך וגירוי רגשי. גזענות ישירה יכולה להיות יותר פוגעת, אך בטווח הארוך הכוונות הברורות שלה גורמות לסיטואציה להיות יותר קלה לעיכול, הבנה ולבסוף להתעלמות. המחקר מציע שגזענות לא ישירה היא יותר בעייתית במובן הקוגניטיבי והרגשי מאשר גזענות ישירה. ועלולה להוביל לתגובות שליליות בקרב מושא הגזענות, בייחוד אם יש לו עבר של חוויות גזעניות (Bennett et al., 2004).

בסקירה ספרותית של תגובות ההתנהגותיות של אפרו אמריקאיים נמצא כי מרבית מהאפרו אמריקאיים מגיבים באופן כלשהו לאירוע גזעני כלפיהם. ככל שההערה יותר אישית, כך ניתן לצפות יותר שתהיה תגובה. חלקם מגיבים באופן ישיר (42%) וחלקם בעקיף (21%) (Swim et al., 2003).

במחקר אחר שבדק סגנונות התמודדות בקרב נשים וגברים, נמצאו הבדלים בסגנונות ההתמודדות ביניהם. נשים השתמשו בסגנונות התמודדות הקשורים בתמיכה חברתית יותר מהגברים. תוצאה נוספת מצביעה על כך שנשים העדיפו סגנון התמודדות של הימנעות, מאשר

שימוש באסטרטגיה של פתרון בעיות או חיפוש תמיכה חברתית. השערה להעדפת ההימנעות היא מתוך הנחה שהתנסות של התקלות בתקרית גזענית יוצרת איום על האגו (Utsey et al., 2000). מחקר נוסף תומך בסגנונות התמודדות של הימנעות, ומוסיף כי נשים משתמשות גם בתדרוך עצמי קוגניטיבי- רגשי, הכולל: מאמצים לנהל את הלחצים הסביבתיים על ידי ניסיון לשכוח את הסיטואציה או עיסוק בפעילויות מסיחות דעת. סגנון התמודדות זה כולל גם ניסיונות להינתקות, החצנה, הכחשה של הנושא או מזעור והקטנת החומרה של העניין. ניסיון להימנע מלחשוב על הסיטואציה, יכול בזמן הקצר לצמצם את הכאב של האישה, אך בטווח הארוך היא עלולה למצוא את עצמה מדוכדכת יותר כשתיתקל בסיטואציה דומה שוב (Thomas, Witherspoon & Speight, 2008).

סגנון ההתמודדות של הימנעות לא נמצא יעיל. ייתכן והסיבה לשימוש בסגנונות התמודדות אלו היא ניסיון לשמור על פסאדה של כוח וקומפטנטיות. הסבר נוסף הוא שנשים מתייחסות לגזענות מגדרית כמשהו שלא ניתן לשלוט בו (הן לא יכולות לעשות דבר על מנת לשנות את המצב) ולכן הן לא משתמשות בסגנון התמודדות יותר אקטיבי (Thomas et al., 2008).

מצבי לחץ עבור נשים לעיתים קרובות מובילים לסגנונות התמודדות תרבותיים של השענות על המשפחה המורחבת והקהילה ועל אמונות רוחניות ודתיות. ממצא מפתיע במחקר הוא שנשים אלו השתמשו רק בהתמודדות על ידי ניהול קוגניטיבי רגשי, בעוד רוחניות, טקסיות וקהילתיות לא שימשו כסגנונות התמודדות. ייתכן ושימוש בניהול רגשי וסגנונות הימנעות אחרים מנעו את השימוש בסגנונות התמודדות אפקטיביים יותר (Thomas et al., 2008).

סגנונות של הימנעות נמצאו גם במחקר שנערך בקרב אוכלוסייה של יוצאי אתיופיה בישראל. שם דיווחו המשתתפים כי כתוצאה מפגישה עם חוויות של אפליה וגזענות הם מתכנסים בעצמם ושומרים על שקט; "בגלל שאני יודע שהשאלות שלי ותגובתיי יחשבו כטיפשיות" (Ben-David & Tirosh Ben-Ari, 1997).

לחוויות גזעניות ישנה השפעה הן על הרגש והן על התנהגותו של האינדיבידואל. למרות מיעוט הידע הקיים על נוער ממוצא אתיופי בנושא זה, מהמחקרים שנערכו בישראל ניתן להסיק שלתפיסת הגזענות ישנה השפעה הן ברמה הרגשית והן ברמה ההתנהגותית על בני נוער ממוצא אתיופי המובילה להפנמה של המסרים ולהשפעה על הזהות האישית שלהם ועל תפקודם החברתי והאישי.

ניתן לראות כי ישנן ראיות שתפיסת הגזענות על ידי הפרט מעוררת תגובות רגשיות שהנפוצות מביניהן: כעס, תסכול, עצב, חוסר אונים, ובושה; וכן תגובות התנהגותיות שהשכיחות מביניהן: שינוי התנהגות, התעלמות, הימנעות, תפילה, ניסיון לשכוח מהמקרה, אלימות וניסיון להגיב באופן מילולי. לאור סקירה זו אנו משערים שיימצא קשר בין תדירות הגזענות הנתפסת לבין עוצמתן של התגובות הרגשיות וההתנהגותיות לגזענות נתפסת בקרב הנערות. שכל שתדירות הגזענות הנתפסת תהיה גבוהה יותר כך עוצמות התגובות הרגשיות וההתנהגותיות יהיו גבוהות יותר.

2. השלכות מופנמות של גזענות נתפסת: הרס עצמי, מחיקה עצמית, זעם מופנם

לפי טענת חוקרים, בסקירה ספרותית שערך Brown (2003), נמצא שתנאים חברתיים המשלבים גזענות ואפליה עלולים לייצר פסיכופתולוגיה ובעיות נפשיות בקרב אוכלוסיות הסובלות מביטויי גזענות כלפיהן. בסקירה שערך הוא התמקד במחקרים בקרב מיעוטים בארה"ב. נמצאו מעט מחקרים שנערכו בנושא של הקשר בין בריאות הנפש לקטלוג גזעי (Brown, 2003; Smith-Bynum, Thomaseo-Burton & Best, 2007; Sue, Capodilupo & Holder, 2008).

הבעיות שנמצאו כנפוצות ביותר וכפוגעות באופן החמור ביותר הן: מחיקה עצמית, זעם מופנם ונטיות ניהיליסטיות- המוגדרות כהרס עצמי. כעת תורחב כל קטגוריה, על פי סקירתו של Brown (2003).

מחיקה עצמית מתרחשת כאשר האדם חש ניכור מהזהות הגזעית שלו ומחפש לברוח ממנה וכפעול יוצא, גם מכל חיבור לחברי קהילתו הגזעית האחרים. 'שחורים מנוכרים', לדוגמא, הפנימו מודעות שלילית על הווים כשחורים וכתוצאה מכך בזים לקבוצה הגזעית שלהם ומנסים ליצור מרחב חברתי ופיזי בינם לבין קבוצתם. חיפוש אחר אישור והטמעה במקביל לאימוץ נורמות והתנהגות של לבנים הוא מאפיין המבליט את סוגית המחיקה העצמית כמחלה נפשית. בגלל שלהיות לבן מובנה באופן קבוע- כלהיות טוב יותר מלהיות שייך ובעל תכונות השייכות לקבוצת המיעוט, סוגיות של מחיקה עצמית יופיעו כאשר מיעוטים ינסו לשמור על רגשות חיוביים בנוגע לזהותם הגזעית (Brown, 2003).

סימפטומים המעידים על סוגיות של מחיקה עצמית אצל אדם שחור: 1. תקווה להיות לבן. 2. שנאה להיותו שחור. 3. רצון להיות בעל צבע עור בהיר יותר. 4. ניסיון להתנהג כמו הלבנים כדי להרגיש טוב יותר עם עצמו. 5. תפילה להיוולד מחדש כלבן. (Brown, 2003).

זעם מופנם - בשל טבעו של הטרורזם הגזעי והכתרות של ההתנגדות השלטת, ההזדמנויות של חברי קבוצות מיעוטים להתעצבן ולכעוס הן רבות. אבל ביטויי כעס אלו מלווים בסנקציות. ביטויים של זעם מודחק הם בעיה נפשית שמקורה באסטרטגית הישרדות היסטורית כאשר שחורים ששועבדו או כשההנחה הייתה ששחורים מבטאים שחצנות, ומצב זה היה יכול לגרום למוות נוראי. כשההתכחשות לכעס ואגרסיות נהפכת לנורמטיבית, הביטויים של הכעס המודחק מובילים לנחמדות מזויפת, לפסיביות ובסופו של דבר לנסיגה או להרס עצמי (Brown, 2003).

סימפטומים המעידים על ביטויים של זעם מופנם: 1. לכעוס על נושאים שקשורים בסוגיית הגזע אך להביע שליטה עצמית. 2. רתיחה פנימית בגלל משהו גזעני, אך מבחוץ ללבוש ארשת חייכנית. 3. כעס על עצמי, בגלל שלא הבעתי כעס על סיטואציה גזענית. 4. לשקר כאשר אדם לבן שואל "האם אתה כועס על כך שלא התייחסו אליך בצורה שווה?". 5. העמדת פנים שאני אוהב את הלבנים על מנת שאוכל להמשיך בחיי.

הכוונה בהקשר הנוכחי של נטיות ניהיליסטיות היא נטייה חזקה **להרס ופגיעה עצמית** בשל פטליזם הקשור בקטלוג גזעי. הפרעה של הרס עצמי מוגדרת ניסיונות להבסה עצמית על מנת לשרוד בחברה שבאופן סיסטמאטי מתסכלת את המאמצים הנורמטיביים להתפתחות אנושית טבעית. היא באה לידי ביטוי על ידי האינדיבידואל עצמו; הוא האויב הכי גרוע של עצמו, ופועל ככוונה להרוס את עצמו. הפרעה זו פוגעת באינדיבידואליים שמצאו את דלתות ההישרדות הלגיטימיות חסומות, ומתוך הצורך לשרוד, בחרו דרכים הרסניות להשגת צרכיהם ותשוקותיהם המיידיות (Brown, 2003).

ניהיליזם היא מחלה דומה לדיכאון של הנפש. החרדה הקיומית של חברי קבוצת המיעוט נובעת מניסיון חייהם שהותיר צלקות נפשיות שנגרמות מהאמונות ומהיציגים של הלבנים על עליונותם. אובדנות והתנהגויות אחרות של הרס עצמי (שימוש בחומרים פסיכו אקטיביים ופשע) הם תגובה לנואשות הקשורה בגזע (Brown, 2003).

אדם מקבוצת המיעוט המתמודד עם בעיה נפשית של הרס עצמי עלול להציג הסימפטומים הבאים: 1. מעורבות בכוונת תחילה בקרב סכינים או יריות. 2. נהיגה במכונית במהירות מופרזת. 3. שימוש מוגזם באלכוהול שיכול להביא למוות. 4. ניסיון לעשות מעשה המסכן חיים. (Brown, 2003).

כאמור, קיימת כתיבה מועטה על תפיסת הגזענות על ידי נוער יוצא אתיופיה בישראל ועל ההשלכות המופנמות שלה, אך נמצא תיעוד בספרות לאלמנטים של הרס עצמי; תהליך התדרדרות

של בני הנוער, הכולל ירידה במוטיבציה של צעירים ממוצא אתיופי לשרת בצה"ל ולהצליח בו, שעורי פשיעה גבוהים בקרב בני הנוער ממוצא אתיופי שייחודיים באופיים הקבוצתי, התנסות בסמים, שתיית אלכוהול ומעשי אובדנות (אדלשטיין, 2002, 2004, 2005; בן-אליעזר, 2008; שבתאי, 2001).

לבני הנוער יוצאי אתיופיה ייצוג ייתר בסטטיסטיקה הפלילית, מספר התיקים שנפתחו להם, ביחס לכלל תיקי הנוער, גבוה מחלקם המספרי באוכלוסיית הנוער הכללית (אדלשטיין, 2004). הסיבות לשיעורי העבריינות ההולכים וגדלים, הן בשכיחותם והן בחומרתם, בקרב צעירים יוצאי אתיופיה, יוחסו לקונפליקט התרבותי הנרחב בין תרבות העולים לתרבות הישראלית, אך גם לפער הנורמטיבי הבין דורי, שבולט בקרב בני העדה (אדלשטיין, 2002).

במחקר שנערך בקרב נערים ונערות מקהילת יהודי אתיופיה דווח על תחושה של דחייה בקרב אחוז לא מבוטל מקרב הנוער. מבחינה חינוכית, למרות הניסיונות לקדם את תחום החינוך של בני העדה בשנים האחרונות, מצטיירת תמונה חמורה של נשירה של שליש מהם ממערכת החינוך, על רקע של כישלון בעיות התנהגות והסתגלות. בקרב הנושרים ישנה תחושה חריפה יותר של רדיפה, אפליה וגזענות מצד החברה הישראלית (אדלשטיין, 2004).

בני הנוער מאמצים תרבות שתייה בשיעורים גבוהים יותר מהנוער הוותיק וחלק לא מבוטל מהם מגיע למצב של שוכרה. כמו כן, בני הנוער מקהילת יוצאי אתיופיה פונים לשימוש בחמרים פסיכו אקטיביים ומביעים נכונות לשימוש בהם בשיעורים גבוהים יחסית (25% מבני הנוער ממוצא אתיופי התנסו בסמים, כפול מן השיעור בקרב כלל בני הנוער בישראל). הסיבות לשימוש כפי שדווחו: סקרנות, השפעה חברתית ובריחה ממצאות קשה (אדלשטיין, 2004). בנוסף, נמצא כי מקרי התאבדות שהסתיימו במוות בעשור 1990-2000 בקרב יוצאי אתיופיה, מהווים ייצוג יתר של פי 2 ויותר מכלל בני הנוער שביצעו מעשי אובדנות בשנים אלו (אדלשטיין, 2005).

מחקרים מעטים מתמקדים בנערות מקהילת יוצאי אתיופיה, אך גם במחקרים אלו ישנם ממצאים המצביעים על מידת ההרס העצמי בקרב נערות אלו. במחקר שנערך בקרב עובדות לשכות חברתיות בתחום הנערות בסיכון נמצא כי מידת השתלבותן של נערות מקהילת יהודי אתיופיה בחברת בני גילן מצומצמת ביחס להשתלבותם של כלל בני הנוער. נמצאו נתונים של התנהגויות סיכון בקרב נערות מהעדה האתיופית בדיווחיהן של העובדות שכללו הבדל ניכר ביחס לכלל בני הנוער בהתנהגות מינית: קיום יחסי מין לא מובחנים ועם מספר בני זוג. נמצא שכשליש מנערות אלו מעורבות באחת מארבע ההתנהגויות הסיכון הבאות: שימוש בסמים, צריכת אלכוהול, קיום יחסי מין לא מובחנים ועבריינות (זסלבסקי ואחרים, 2002).

בנוסף, נמצא שהיותם של בני הנוער יוצאי אתיופיה שחורים הוא מרכיב דומיננטי המוביל את זהותם. התפתחות זו הינה תהליך שכיוונו דחייה עצמית, ניכור ודרך למשבר זהות (שבתאי 2001א). במסגרת מחקר שערכה שבתאי (2001) שבו ראינה 60 נערות ונערים ממוצא אתיופי, נמצא כי הביטויים המילוליים וההתנהגותיים בקרב המתבגרים מצביעים על הפנמה של המסרים השליליים המופנים לעברם (שיוצרת תחושת ערך עצמי השלילי) וויתור על ההתמודדות ועל ההשתייכות לחברה הישראלית. הביטויים ההתנהגותיים העיקריים של תחושות הנחיתות והערך העצמי הנמוך הם התרחקות, וניתוק מהחברה הישראלית וכן חיפוש חלופות אחרות להזדהות ולהשתייכות (בן-אליעזר, 2008; שבתאי, 2001; Ben-David & Tirosh Ben-Ari, 1997).

בני הנוער יוצאי אתיופיה מחפשים אלטרנטיבה לניסיון חיים שלהם ולמשבר ההשתייכות שהם חווים. הם מתווכים תהליכים ברמה הרגשית והקוגניטיבית של "אחרות" וניכור מהחברה הישראלית, וברמה ההתנהגותית והיומיומית מאיצים את היווצרותה של תת-תרבות שכיוונה התרחקות וחתרנות נגד החברה הישראלית (שבתאי, 2001).

Carter (2007) ערך סקירה מורחבת ובעלת תרומה ייחודית בספרות המחקרית בנושא הגזענות והשפעותיה על בריאותו הנפשית הפרט. לדבריו, נכתב רבות כיצד גזענות ודיכוי יכולות לגרום לנזק פסיכולוגי וכן לפגוע בקורבנותיהן, אך דיונים אלו נוטים להיות כלליים ולשים דגש על הגדרתה של הגזענות ואופייה האלים. קיימים מחקרים רבים על השפעתה של הגזענות על בריאות הנפש, אך לדבריו אלו נכשלו בהבנה ברורה של ההשפעות הרגשיות והפסיכולוגיות (ובמובן מסוים גם הפיזיות) של הפרט שחוה את הגזענות. כמו כן, רבות נכתב על ההשפעות הסוציאליות, הכלכליות והפוליטיות של הגזענות, ושוב; פחות נכתב והובן על האספקטים הספציפיים של ההשפעה הפסיכולוגית ותגובותיו של הפרט שחוה גזענות (Carter, 2007).

Carter (2007) מביא בסקירתו מודל מולטי תרבותי שלפיו המשמעות הפסיכולוגית של האינדיבידואל לאירוע היא הגורם המרכזי שאליו יש להתייחס. הוא מוסיף שמיעוטים מדווחים על חוויות הקשורות לגזע כאירועי דחק. הכאב הפסיכולוגי של אירוע מסוג זה מייצרת פגיעה או איום של פגיעה בעצמי של האדם, פגיעה ברווחתו הרגשית, הנפשית ובביטחונו העצמי. נמצא קשר בין חוויות גזעניות לבין רמות גבוהות של דיכאון ותסמונת דחק פוסט טראומטית (PTSD). לכן האספקט המרכזי של אלמנט זה הוא התפיסה של האירוע: אם הפרט לא תופס את האירוע כשלילי האירוע לא יפגע בו (Carter, 2007).

לאור סקירה זו, אנו משערים שימצא קשר חיובי בין תדירות הגזענות הנתפסת לעוצמת התופעות של גזענות מופנמת בקרב הנערות. כמו כן, אנו משערים כי יימצא קשר בין עוצמת התגובות הרגשיות וההתנהגותיות לגזענות נתפסת לבין עוצמת התופעות של גזענות מופנמת בקרב הנערות.

3. מודל איכות החיים הסיסטמי

מתח יומיומי יכול להשפיע על בריאות הנפש כאשר מספר רב של אירועים קטנים המתווספים ומתישים את הפרט וגורמים לו להיות פגיע מבחינה בריאותית. בקונטקסט של גזענות, הצקות יומיומיות מוגדרות כמיקרו אגרסיות. במחקרים נמצא קשר בין הצקות יומיומיות לבין דיכאון, מתח וירידה בבריאות הפיזית. כמו כן, נמצא כי הצקות יומיומיות יכולות לסכן את איכות החיים של האינדיבידואל ומתח יומיומי יכול לסכן את איכות החיים הפסיכולוגית (Carter, 2007).

בשנים האחרונות איכות החיים מתחילה להיות מוכרת בספרות הרפואית והפסיכולוגית כמדד לרווחה נפשית ופיזית (Utsey, Chae, Brown & Kelly, 2002). עם זאת, מדידת איכות חיים נמצאת עדיין בשלבים מוקדמים וניתן למצוא בספרות הגדרות מגוונות של המושג (Feigin, Branetz, Davidson-Arad, 2008).

Utsey et al. (2002) מביאים את הגדרתו של ארגון הבריאות העולמי לאיכות חיים, המגדיר את המושג כתפיסת האינדיבידואל את מקומו בחיים בקונטקסט תרבותי וכמערכת הערכים שבה הוא חי, ביחס למטרותיו, ציפיותיו ודאגותיו.

ארגון הבריאות העולמי מגדיר ארבעה תחומים עיקריים שמהווים על פיו את איכות החיים של הפרט: פיזית, פסיכולוגית, מערכות יחסים חברתיות וסביבה. התחום הפיזי מוגדר כמידה שבה האינדיבידואל מרגיש מרוצה וחי בתחושה של רווחה ואיזון. מימד מערכות היחסים החברתיות מוגדר כמידה שבה האדם חש חברות, תמיכה ואהבה. תחום זה כולל את האיכות של כל מערכות היחסים, בין השאר גם חברויות ונישואין. תחום הסביבה מתמקד בעיקר במקורות כלכליים. תחום זה מעריך את המקורות הכלכליים ביחס לסיפוק צרכיו של הפרט (מה שהוא מחשיב לחיים מספקים) (Utsey et al., 2002).

שימוש עדכני אחר במונח "איכות חיים" מבטא ומגדיר את הנוכחות של אירועים מודעים שמהווים חלק אינטגרלי מחייו של האינדיבידואל ומשפיעים עליו. השאלה העולה בספרות המחקרית היא כיצד יש להעריך איכות חיים בהתחשב בכך שלחיים יש מרחב רחב. שלוש הגישות

הנ"ל הן הנפוצות כיום בספרות המקצועית לאופן שבו מעריכים את איכות החיים של הפרט: הראשונה, אינדיבידואלים שונים נשאלו כיצד הם מגדירים את איכות חייהם האישית. השנייה, מציגה הגדרה המבוססת על ידע וניסיון של מומחים בתחום שמגדירים על סך ניסיונם את הרבדים של איכות החיים האישית. השלישית, בודקת את הגדרותיהם של אלמנטים אפשריים המוגדרים ב"מרחב החיים" הכולל (Feigin, et al., 2008; Shye, 1989).

המבנה של איכות החיים מספק תמונה יותר ברורה של הרווחה הכללית של האינדיבידואל (Utsey et al., 2002), אך למרות שמרבית השיטות בודקות אספקטים רבים מחייהם של אנשים, חסרה בהם התייחסות למערכת היחסים בין הרכיבים השונים (Feigin et al., 2008; Shye, 1989).

מודל איכות החיים הסיסטמי פותח על ידי Shye (1989). המודל מתיימר לתאר ולנתח מערכות פעולה בצורה מקיפה וממצה. המושג 'מערכות פעולה' (Action-system) הוא מונח המקביל למונחים Living-system ו- Open-system (Shye, 1979), בתוך ברנץ, 2003; ברנץ, 2006). המשותף לכל המושגים הללו הוא שהם מתארים מערכות המעורבות ביחסי גומלין עם סביבותיהן.

אלה הן מערכות שיכולות להשפיע על סביבותיהן ובו בזמן להיות מושפעות מן הסביבות הללו. המושג 'מערכת פעולה' יכול להיות ישים לכל מערכת שבה ניתן להבחין בקיומם של 'פנים' ו'חוץ', בין אם מדובר בפרט, במשפחה, בקהילה. המודל מתבסס על שתי אקסיומות (Shye, 1984, בתוך ברנץ, 2003); הראשונה היא שלכל מערכת פעולה יש סביבה פנימית וחיצונית, והשנייה היא שלגבי כל פעולה שמבצעת מערכת הפעולה, ניתן לקבוע את המקום בו היא נוסקת, ואת המקום בו היא מתגשמת. המונח 'נוסקת', מכוון לתחילתה של פעולה. ואילו המונח של 'הגשמה' מכוון לסיומה של הפעולה (ברנץ, 2003, 2006; Shye, 1989).

על בסיס שתי אקסיומות אלה ניתן לקבוע שכל מערכת פעולה מוגבלת לארבעה סוגי תפקודים אפשריים בלבד:

1. אירועים שמקורם בתוך המערכת והתגשמותם מחוצה לה- סוג זה של תפקודים מכונה בשם 'ביטוי' (Expressive). דרך פעולות מסוג זה שואפת המערכת להשפיע על סביבתה, לבטא את מצבה ולהשיג את מטרותיה. התפקוד של המערכת באמצעות 'ביטויים' נחשב אפקטיבי יותר ככל

שההתגשמות של הפעולה מביאה את הסביבה החיצונית להיות דומה יותר למצבה של הסביבה הפנימית (ברנץ, 2003, 2006; Shye, 1989).

2. אירועים שמקורם מחוץ למערכת והתגשמותם מחוצה לה- תפקוד זה מכונה בשם 'סיגולי' (Adaptive). הכוונה כאן היא לכל אותן פעולות הגומלין שמתקיימות בין המערכת לסביבתה, במהלכן המערכת מתאימה את עצמה להזדמנויות ולמגבלות שהסביבה כופה עליה. תפקודי ההסתגלות נחשבים לאפקטיביים יותר ככל שהיחסים בין מערכת הפעולה לסביבתה הם בעלי מידה גבוהה יותר של התאמה ופיצוי (ברנץ, 2003, n.d; Shye, 1989).

3. אירועים שמקורם בתוך המערכת והתגשמותם בתוך המערכת- תפקוד זה מכונה בשם 'איזון' (Integrative). הכוונה היא כאן לכל הפעולות הפנים מערכתיות שבעזרתן מתבצעות ההתאמות ההדדיות בין מרכיביה השונים של מערכת הפעולה. תפקודה של המערכת בפונקצית האיזון אפקטיבי יותר ככל שבין מרכיביה שוררים יחסים של התאמה ופיצוי (ברנץ, 2003, 2006; Shye, 1989).

4. אירועים שמקורם מחוץ למערכת והתגשמותם בתוכה מכונים בשם 'שימור' (Conservative). הכוונה היא לכל אותם מאפיינים שהם יחסית קבועים ואינהרנטיים למערכת הפעולה, שניתנו לה מבחוץ בעת יצירתה או התהוותה, ושמהווים את ה"זהות" של המערכת או את ההמשכיות המבנית שלה. תפקודה של מערכת בפונקצית השימור אפקטיבי יותר ככל שהמערכת נצמדת למבנה שלה, וככל שהיא מגלה יותר יציבות והמשכיות (ברנץ, 2003, 2006; Shye, 1989).

ארבעת התפקודים האלה מכונים על ידי Shye (ברנץ, 2003, 2006; Shye, 1989) בכינוי 'אופנות תפקוד' (Functioning modes), ואליהם הוא התייחס כמי שמצויים על פני שטח² אחת בניתוח מערכת הפעולה. לצד 'אופנות התפקוד' ארבע שדות, שבהם מתבצעים ארבעת סוגי התפקודים הללו: שדה אישיותי, שדה פיזי, שדה חברתי ושדה תרבותי. להלן הגדרת השדות: השדה האישיותי- הוא התחום בו מתרכזים האירועים המייחדים את מערכת הפעולה הספציפית, שבזכותם היא מובחנת ממערכות פעולה אחרות.

השדה הפיזי- הוא התחום המוחשי בו מתרחשים האירועים של מערכת הפעולה.

² שטח היא קבוצה של אובייקטים המרכיבים עולם תוכן בעל משמעות מוגדרת.

השדה החברתי- הוא התחום בו מתקיימים אירועים של יחסי גומלין בין מערכות פעולה אנושיות.

השדה הערכי/תרבותי- הוא התחום בו מתרכזים האירועים האידיאיים של מערכת הפעולה. ארבעת תת מערכות אלה מהווים את השטחה השנייה בהגדרת איכות החיים.

על בסיס הגדרת אופנות התפקוד (functioning modes) והשדות, שהם בעצם התחומים בהם מתרחשת הפעילות, ניתן כעת להציב שתי שטחות אלו בניצב זו לזו, כדי לקבל בדרך זו את מפת איכות החיים אשר מורכבת מ-16 משבצות (ברנץ, 2003, 2006, Shye, 1989). בראי מודל זה, איכות חייה של מערכת הפעולה היא מידת האפקטיביות של התפקוד של המערכת בכל אחת מ-16 המשבצות הללו, אשר מייצגת כל אחת מהן תחום פעולה ייחודי ונבדל מאחרים (ראה לוח 1) (ברנץ, 2003, 2006, Shye, 1989).

לוח 1: מודל איכות החיים הסיסטמי של האדם היחיד

	אישיותי	פיזי	חברתי	תרבותי
ביטוי	הגשמה עצמית	פעילות פיזית	השפעה חברתית	פעילות תרבותית
סיגול	נופש אישי	התמצאות פיזית	התמצאות חברתית	התאמה תרבותית
איזון	בריאות נפש	בריאות גופנית	יחסי חברה	יושר והגינות
שימור	זהות עצמית	ביטחון פיזי	אמון חברתי	ערכים יציבים

המודל שהוצג (ברנץ, 2003, 2006, Shye, 1989) אינו טוען לקיומה של היררכיה של תפקודים, ולא ניתן לומר כי תפקודים מסוימים הם חשובים יותר בהשוואה לאחרים. משקלם של כל אחד מבין 16 התאים של איכות החיים הסיסטמית על פי גישה זו זהה.

תהליך בניית כלי המדידה ותיקופו ביחס לאדם היחיד מתואר בהרחבה אצל (Shye, 1989).

Utsey & Constantine (2008) סקרו את הספרות המחקרית ומצאו כי מחקרים מצביעים על קשר בין מתח כתוצאה מחוויות גזעניות לבין בריאות פיזית ונפשית ירודה ובין ירידה באיכות החיים. תיאוריות אלו הראות בגזענות כמשפיעה על איכות החיים של הפרט תופסות את הגזענות כדחק סביבתי (Utsey & Constantine, 2008).

כתוצאה מהסתכלות על גזענות כמקור כרוני של מתח שמשפיע על אספקטים רבים בחייו של הפרט, ניתן לחזות תגובות דחק פסיכולוגיות. נקודתית, גזענות נמצאה קשורה לתופעות

פסיכולוגיות כמו דיכאון, מתח, כעס, רמות נמוכות של שביעות רצון מהחיים ודימוי עצמי נמוך. כתוצאה מכך, תחושות של אבל מפתחות בקרב אלו שאינם מצליחים לפתח משאבים עצמיים לסינון השפעותיה השליליות של הגזענות (Utsey & Constantine, 2008).

תחושות דמויות האבל באות לידי ביטוי כדיכאון, כעס, עצבות, חוסר אונים ותקווה, ייאוש, דחייה ופחד. האבל שמתפתח כתוצאה מהגזענות מהווה באופן חלקי פונקציה של האובדן כתוצאה מחוסר יכולת למלא אחר הציפיות החברתיות ועקב כך נכפת עליהם אי היכולת להגיע לשוויון הזדמנויות בחברה. התוצאות של כל האלמנטים הרגשיים, נפשיים וחברתיים שתוארו להלן, מובילים לעוני, גזענות, בריאות פיזית ופסיכולוגית ירודה, ובהמשך לכך נמצאו כמשפיעים על מידת רווחתם ואיכות חייהם של אינדיבידואלים החווים גזענות (Utsey & Constantine, 2008).

מחקר אחר, חשף שזהות אתנית היא המנבא הטוב ביותר לאיכות חיים כללית (על כל תחומיה), כך שלחוויותיהם ולתפיסתם של קבוצות מיעוטים את הגזענות כלפיהם ישנה השפעה שלילית על איכות חייהם (Utsey et al., 2002). נמצא קשר הפוך בין גזענות תרבותית לבין איכות חיים. הנחקרים שהעידו על חוויות של סוגים שונים של גזענות תרבותית דיווחו על איכות חיים מופחתת (Utsey et al., 2002).

ממצא זה הינו משמעותי בשל חשיפתו שהתפתחות זהות אתנית אינה קשורה רק למדד פסיכולוגי (תפיסה עצמית), אלא גם לבריאות פיזית (תחום פיזיולוגי), למספר הרשתות החברתיות של הפרט (תחום מערכות היחסים), סיפוקו ממערכות יחסים ושביעות רצונו מסגנון חייו (תחום סביבתי) (Utsey et al., 2002).

מתוך העדויות בספרות המנבאות איכות חיים ירודה כתוצאה מחוויות גזעניות ותגובות רגשיות לגזענות, אנו משערים כי ימצא קשר הפוך בין עוצמת הגזענות הנתפסת לבין איכות חייהן של הנערות, וכמו כן, ימצא קשר חיובי בין עוצמת התגובות ההתנהגותיות לגזענות נתפסת לבין איכות חייהן של הנערות.

חלק רביעי- רציונאל המחקר

ישנן עדויות כי קהילת יהודי אתיופיה בכלל, ונערות מהעדה האתיופית בפרט חווים גזענות ותופסים חוויות יומיומיות מסוימות מהחברה הישראלית כגזענית כלפיהם. בספרות מתועדות חוויות מעין אלו, החל מתהליך קליטתם בארץ ישראל. הגזענות באה לידי ביטוי באופנים שונים, החל מהתנהגויות בלתי מילוליות, מילוליות ועד תוקפנות פיזית.

ישנן סיבות שונות לגזענות בישראל ובעולם כולו המתועדות בספרות המחקרית, אך ישנן טענות (שבתאי, 2001) כי הגזענות כלפי יוצאי אתיופיה באה לידי ביטוי לא רק בשל הפער התרבותי בינם לבין החברה בישראל, אלא גם על סמך צבע עורם הכהה (שבתאי, 2001).

בעוד שתפיסת גזענות על ידי קהילת יהודי אתיופיה כמעט ולא נחקרה בישראל, מחקרים שנערכו בקרב אוכלוסיות מיעוטיות שונים בעולם, כמו אפרו-אמריקאים בארה"ב (Bernard, 2002; Peters, 2004; Speight, 2007; Swim, et al., 2003) מצביעים על כך שלגזענות נתפסת ישנן השלכות גם על גיבוש זהות בקרב מתבגרים (Bernard, 2002; Speight, 2007) ועל רווחה נפשית ואיכות חיים (Peters, 2004; Speight, 2007). לאור זאת, אני משערת כי יש קשר בין תפיסת הנערות את הגזענות, לבין איכות חייהן בתחומי חיים שונים ולבין גזענות מופנמת אצל הנערה.

מחקר זה הינו מחקר חלוץ שיהווה בסיס מדעי לתופעה ולהשלכותיה. לתוצאות המחקר תתכן תרומה בשני כיוונים: ראשית, מחקר בתחום יאפשר להגביר את מודעות החברה הישראלית לאופן שבו הנערות תופסות את היחס אליהן ולהשלכותיה של תפיסה זו. שנית, מחקר בתחום יאפשר לזהות מוקדי קושי עבור נערות אלו, ולהתייחס אליהם בהתערבויות שונות.

במחקר הנוכחי תיבדק גזענות נתפסת על ידי נערות ממוצא אתיופי וקשריה עם מימדים שונים בחייה. במחקר זה יבדקו המשתתפים: גזענות נתפסת, תגובות רגשיות והתנהגויות, גזענות מופנמת: הרס עצמי, מחיקה עצמית וזעם מופנם ואיכות החיים של נערות מקהילת יהודי אתיופיה. כמו כן, יבחנו הקשרים בין המשתתפים השונים.

ב. השערות המחקר

א. ימצא קשר בין תדירות הגזענות הנתפסת לבין עוצמתן של התגובות הרגשיות בקרב

הנערות:

ככל שתדירות הגזענות הנתפסת תהיה גבוהה יותר, כך עוצמות הכעס, התסכול, העצב, חוסר האונים, והבושה יהיו גבוהות יותר.

ככל שתדירות הגזענות הנתפסת תהיה גבוהה יותר, עוצמת תחושת החוזק תהיה נמוכה יותר.

ימצא קשר חיובי בין תדירות הגזענות הנתפסת לבין עוצמתן של התגובות ההתנהגותיות

בקרב הנערות:

ככל שתדירות הגזענות הנתפסת תהיה גבוהה יותר, כך עוצמות ההתנהגויות הבאות יהיו גבוהות יותר: שינוי התנהגות, תפילה, אלימות, ניסיון להתנהג יפה יותר, להתעלם מהתגובות, לשכוח את המקרה, ניסיון להימנע ממגע עם הגזען ולענות לו.

ב. ימצא קשר חיובי בין תדירות הגזענות הנתפסת לעוצמת התופעות של גזענות מופנמת בקרב

הנערות:

ככל שתדירות הגזענות הנתפסת גבוהה יותר, כך עוצמות התופעות של הרס עצמי, מחיקה עצמית וזעם מופנם יהיו גבוהות יותר.

ג. ימצא קשר חיובי בין עוצמת התגובות הרגשיות לבין עוצמת התופעות של גזענות מופנמת

בקרב הנערות:

ככל שעוצמות הכעס, התסכול, העצב, חוסר האונים והבושה יהיו גבוהות יותר, כך עוצמות התופעות של: הרס עצמי, מחיקה עצמית וזעם מופנם, יהיו גבוהות יותר.

ככל שעוצמת תחושת החוזק, תהיה גבוהה יותר, כך עוצמות התופעות של: הרס עצמי, מחיקה עצמית וזעם מופנם, יהיו נמוכות יותר.

ימצא קשר חיובי בין עוצמת התגובות ההתנהגותיות לגזענות נתפסת לבין עוצמת התופעות

של גזענות מופנמת בקרב הנערות:

ככל שעוצמות התגובות ההתנהגותיות הבאות: שינוי התנהגות, תפילה, אלימות, ניסיון להתנהג יפה יותר, להתעלם מהתגובות, לשכוח את המקרה, ניסיון להימנע ממגע עם הגזען ולענות לו יהיו גבוהות יותר, כך עוצמות התופעות של הרס עצמי, מחיקה עצמית וזעם מופנם, יהיו גבוהות יותר.

ד. ימצא קשר הפוך בין תדירות הגזענות הנתפסת לבין איכות חייהן של הנערות:

ככל שתדירות הגזענות הנתפסת בקרב הנערות תהיה גבוהה יותר, כך איכות החיים הפיזית, האישיותית, החברתית והתרבותית של הנערות תהיה נמוכה יותר.

ה. ימצא קשר חיובי בין עוצמת התגובות ההתנהגותיות לגזענות נתפסת לבין איכות חייהן של

הנערות:

ככל שעוצמות התגובות ההתנהגותיות הבאות: שינוי התנהגות, תפילה, אלימות, ניסיון להתנהג יפה יותר, להתעלם מהתגובות, לשכוח את המקרה, ניסיון להימנע ממגע עם הגזען ולענות לו יהיו גבוהות יותר, כך איכות החיים הפיזית, האישיותית, החברתית והתרבותית של הנערות תהיה גבוהה יותר.

ג. שיטת המחקר

1. המדגם

במחקר השתתפו 93 נערות מהעדה האתיופית בגילאי 15-21. הנערות גויסו על ידי פנייה למוסדות בהם ישנו ריכוז של נוער יוצא אתיופיה: מועדוני נוער, בתים חמים, מכינות של שירות לאומי (עמותת בת עמי) ומרכז לטיפול בנערות.

ראשית, נערכו פניות לאחראיות אזוריות של מוסדות אלו. לאחר קבלת אישור מהרכוז האזוריות החוקרת הופנתה לאחראיות מקומיות. בנוסף, החוקרת פנתה לאחראיות השונות של הבתים החמים, הן מהרווחה והן מעמותת 'יחדיו'. לאחר בדיקת השאלונים התקבל אישור להעברת השאלונים. השאלונים, בצירוף מעטפה מבוילת להחזרתם, נשלחו בדואר לבתים החמים שכללו את אוכלוסיית המחקר, מלבד בית חם אחד, שם העבירה החוקרת את השאלונים בעצמה. חשוב לציין, שבמקביל לשליחת השאלונים בדואר, נערכה שיחה טלפונית עם רכוזות הבתים החמים אליהם נשלחו השאלונים, בה הוסברה בפירוט מטרת המחקר ואופן העברת השאלונים.

בשאר המוסדות, החוקרת פנתה לאחראיות המקומיות ולאחר שיחה והסבר מפורט על המחקר ומטרותיו וקבלת הסכמה לביצוע המחקר, קבעה מראש תאריך ושעה להגעה עם השאלונים למקום. שם פנתה באופן קבוצתי לנערות וביקשה מהן להשתתף במחקר שהיא עושה במסגרת לימודיה באוניברסיטה. נושא המחקר הוגדר כ"יחס של החברה הישראלית כלפי נערות יוצאות אתיופיה". הובהר לנערות שהן אינן חייבות למלא את השאלון ומי שבחרת להשתתף במחקר, עושה זאת מרצונה החופשי.

סה"כ חולקו 125 שאלונים והוחזרו 93, שהם מהווים 74% מהשאלונים שחולקו. בלוח 2 מופיעים נתונים לגבי אחוז השאלונים שנאספו מכל אחת מהמקומות. כפי שניתן לראות, כמחצית מהשאלונים נאספו מבתים חמים, כרבע ממועדון הנוער ומהשירות הלאומי וכחמישית ממרכז לנערות בסיכון.

1.1. נתונים דמוגרפים

בלוח 2 יוצגו הממצאים הדמוגרפים שהתקבלו.

לוח 2: התפלגות המשתתפות לפי ממצאים דמוגרפים

אחוז	שכיחות		
41.93	39	בתים חמים	מקום מילוי השאלונים
24.73	23	שירות לאומי	
28	26	מועדון נוער	
5.38	5	מרכז לנערות בסיכון	
100	93		
26.88	25	15-16	גיל
18.27	17	16-17	
17.20	16	17-18	
11.82	11	18-19	
25.80	24	19 ומעלה	
100	93		
3.75	3	לפני 1984	שנת עלייה של הוריהן
3.75	3	מבצע משה (1984-1985)	
18.75	15	בין המבצעים	
41.25	33	מבצע שלמה (1991)	
15	12	שנות ה 90	
17.5	14	לאחר שנת 2000	
100	80		
6.5	6	חילונית	מידת אמונה דתית
14.13	13		
57.6	53	מסורתית	
10.86	10		
10.86	10	דתית	
100	92		
15.38	14	רק האב עובד	עבודת הורים
19.78	18	רק האם עובדת	
49.45	45	אף הורה אינו עובד	
15.38	14	שני ההורים עובדים	
100	91		
3.26	3	הרבה יותר טוב	מצב כלכלי של המשפחה, בהשוואה למשפחות חברותיהן
16.3	15	קצת יותר טוב	
66.3	61	דומה לרוב החברות	
10.86	10	קצת רע יותר	
3.26	3	הרבה יותר רע	
100	92		

כפי שניתן לראות בלוח 2, השיעור הגבוה ביותר של השאלונים נאספו בבתי החמים; שאלונים אלו היוו 41.93% מכלל השאלונים. כרבע מהנערות שמלאו שאלונים היו בגילאי 15-16 וכרבע בגילאי 19 ומעלה. שיעור העלייה הגבוהה ביותר של המשפחות היה ב' מבצע שלמה', בשנת 1991; והם מהווים 41.25% מכלל השאלונים. מבחינת מידת האמונה הדתית, השיעור הגבוה ביותר של הנערות הן אלו שמגדירות את עצמן כ'מסורתיות', ומהוות 57.6% מכלל הנערות. בנוסף, ב- 84.61% מהמשפחות, לפחות אחד מההורים אינו עובד, ובמיעוט מהמשפחות שמהוות 15.38% מהמשפחות, שני ההורים עובדים. לבסוף, ניתן לראות כי 66.3% מהנערות דיווחו כי מצבן הכלכלי של משפחתן דומה למצבן הכלכלי של משפחות חברותיהן.

2. כלי המחקר

2.1. שאלון דמוגרפי

שאלון זה בודק גיל, שנת לימוד וקרבה לדת של המשיבות. כמו כן, נבדקו שנת עלייתם של ההורים, עבודתם, עם מי גרות הנערות בבית, מספר חדרי שינה ומצבן הכלכלי בהשוואה לחברותיהן.

2.2. שאלון גזענות נתפסת

שאלון חשיפה לגזענות נתפסת פותח על ידי עורכת המחקר בהסתמך על קבוצות מיקוד. בפני המשיבות הוצגו 9 אירועים המתייחסים להיבטים שונים בחייהן (התייחסות בחוסר כבוד בשל היותי אתיופית, חשדנות כלפי בשל היותי אתיופית, צריכה להתנהג יפה יותר מאחרים בשל היותי אתיופית, התעלמות, אמירות גזעניות, הקנטות בשל היותי אתיופית, חושבים שאני פחות חכמה בשל היותי אתיופית, הימנעות מללכת למקומות מסוימים ואנשים חושבים שבגלל היותי אתיופית אני מכירה את כל האתיופים). הנערות נתבקשו לסמן עד כמה כל אחד מהאירועים נכון לגביהן בסולם של 1-7, כאשר '1' הינו: "במידה מועטה ביותר", ו- '7' "במידה הרבה ביותר". נמצאה מהימנות גבוהה לשאלון ($\alpha=0.88$).

2.3. שאלון תגובות רגשיות לגזענות נתפסת

שאלון תגובות רגשיות לגזענות נתפסת פותח על ידי ברנץ (2008). בפני המשיבות הוצגו 6 רגשות המתייחסים לתגובות המתעוררות בהן כאשר נתקלות באירוע גזעני (כועסת, מתוסכלת, עצובה, חסרת אונים, מבוישת ומחוזקת) והן נתבקשו לסמן עד כמה כל אחד מהרגשות הללו נכון לגביהן בסולם של 1-7, כאשר '1' הינו: "במידה מועטה ביותר", ו- '7' "במידה הרבה ביותר". נמצאה מהימנות בינונית לשאלון זה ($\alpha=0.67$). שאלון תגובות רגשיות חולק ל-3 תתי סולמות: תגובות רגשיות מופנמות, מחוזקת וכעס, עליהם יינתן הסבר מפורט בפרק התוצאות.

2.4. שאלון תגובות התנהגותיות לגזענות נתפסת

שאלון תגובות התנהגותיות לגזענות נתפסת פותח על ידי ברנץ (2008). בפני המשיבות הוצגו 8 תגובות התנהגותיות העשויות להתעורר כתגובה לאירועים גזעניים שבהן נתקלות (שינוי התנהגות, משתדלת להתנהג יפה יותר, ניסיון להתעלם מהתגובה, ניסיון להימנע ממגע עם הגזען, מתפללת, מנסה לשכוח את המקרה, נעשית אלימה ועונה לגזען ומנסה להשים אותו במקומו). המשיבות נתבקשו לסמן עד כמה כל אחת מהתגובות נכונה לגביהן בסולם של 1-7, כאשר '1' הינו: "במידה מועטה ביותר", ו- '7' "במידה הרבה ביותר". המהימנות שנמצאה לשאלון זה הייתה נמוכה יחסית ($\alpha=0.52$). התגובות ההתנהגותיות בשאלון חולקו ל-3 שלוש קטגוריות: התאמה, בריחה ולחימה, הסבר מפורט יינתן בפרק התוצאות.

2.5. שאלון השלכות מופנמות של גזענות נתפסת

שאלון השפעות מופנמות של גזענות נתפסת פותח ונוסח על ידי ברנץ (2008). שאלון זה מודד על בסיס ההמשגה של Brown (2003) את המשתנים: הרס עצמי (קטטות, קיום יחסי מין לא בטוחים, שימוש באלכוהול וסמים וביצוע מעשים מסכני חיים), מחיקה עצמית (משאלה להיות בעלת צבע עור בהיר יותר, שונאת את היותה אתיופית, ניסיון לחכות את הישראלים הוותיקים, ניסיון להתנהג כמו הישראלים הוותיקים על מנת לשפר את ההרגשה ותפילה להיוולד עם צבע עור בהיר יותר) וזעם מופנם (כעס בדברים הנוגעים בסוגיית הגזע אך חייבת לשלוט בעצמה, כעס ורתיחה פנימית, כעס עצמי על חוסר ביטוי זעם על אירוע גזעני, משקרת כאשר ישראלי ותיק שואל אם כועסת על כך שלא התייחסו אליה בצורה שווה ועד כמה מעמידה פנים שאוהבת את הישראלים הוותיקים).

בפני המשיבות הוצגו 15 שאלות והן נתבקשו לסמן עד כמה כל אחת מהתגובות נכונה לגביהן בסולם של 1-7, כאשר '1' הינו: "במידה מועטה ביותר", ו- '7' "במידה הרבה ביותר". המהימנות שנמצאה לשאלון זה הייתה גבוהה ($\alpha=0.73$). כמו כן, נבדקה המהימנות לשלושת המשתנים מהם מורכב השאלון. נמצאה מהימנות טובה למשתנה זעם מופנם ($\alpha=0.71$). למשתנה הרס עצמי נמצאה מהימנות גבוהה ($\alpha=0.80$) ולמשתנה מחיקה עצמית נמצאה מהימנות טובה ($\alpha=0.73$).

2.6. שאלון איכות חיים

שאלון איכות חיים הסיסטמי פותח על ידי Shye (1985, 1987, 1989). שאלון איכות חיים מגדיר את איכות החיים על בסיס של ארבעה מימדים: פיזיים, אישיים, חברתיים ותרבותיים.

בפני המשיבות הוצגו 16 פריטים, לכל אחד מארבעת המימדים של איכות החיים (אישיותי, פיזי, חברתי ותרבותי) ארבעה פריטים, והן התבקשו לסמן בסולם של 1-7 את תשובתן, כאשר '1' הינו: "במידה מועטה ביותר", ו- '7' "במידה הרבה ביותר". על בסיס תשובותיהן של הנערות חושבו 4 ציונים המשקפים את ארבע הקטגוריות של איכות החיים: פיזי, אישיות, חברתי ותרבותי. כמו כן, חושב ציון כללי מעבר לארבעת הקטגוריות המשקף את איכות החיים באופן כללי. מהימנות של השאלון המקורי ($\alpha=0.85$) (ברנץ, 2003; Barnetz, 2007).

נמצאה מהימנות גבוהה לשאלון ($\alpha=0.84$). ולמימדים השונים: איכות חיים אישיותית נמצאה מהימנות בינונית ($\alpha=0.64$), לאיכות החיים הפיזית נמצאה מהימנות מספקת ($\alpha=0.70$), ולאיכות החיים החברתית ($\alpha=0.58$) והתרבותית ($\alpha=0.51$) נמצאה מהימנות נמוכה יחסית.

3. הליך המחקר

ראשית, נעשתה פנייה למוסדות שונים שאליהם מגיעות נערות מהעדה האתיופית, דרך אנשי מקצוע שונים. לאחר קבלת אישור, מרבית מהשאלונים הועברו לנערות על ידי עורכת המחקר ומספר מצומצם הועבר ידנית לאחראיות במוסדות השונים עם הסבר מפורט כיצד להציג את המחקר ולהעביר את השאלון. שאלונים אילו נסגרו במעטפה לאחר מילויים והוחזרו בדואר אל החוקרת. לנערות ניתנה האפשרות שלא למלא את השאלון ובמקביל ניתנה האפשרות לפנות אל החוקרת בשאלות לגבי מילוי השאלון. כמו כן, החוקרת השאירה את פרטיה במקומות השונים בהם מולאו השאלונים עם אפשרות לצור עמה קשר.

ד. תוצאות המחקר

1. משתני המחקר- סטטיסטיקה תיאורית

1.1. גזענות נתפסת

ראשית, חושבו הממוצעים וסטיות התקן של תשעת אירועי הגזענות הנתפסת שהוצגו לנשאלות. בלוח 9 (המוצג בנספח) מוצגים ממוצעים וסטיות תקן של 9 האירועים שנכללו בשאלון. נמצא כי הציון הממוצע של הפריט: "אנשים חושבים שבגלל שאני אתיופית אני מכירה את כל האתיופים" גבוה במיוחד ואילו הציון של הפריט: "בגלל שאני אתיופית אני צריכה להתנהג יפה יותר מאחרים כדי להשביע את רצונם של אחרים" נמוך במיוחד. על בסיס האירועים השונים חושב ציון ממוצע של הציון הכללי של גזענות נתפסת $M=3.98$ וסטיית תקן: $SD=1.46$.

1.2. תגובות רגשיות לגזענות נתפסת

בלוח 10 (המוצג בנספח) מופיעות התגובות הרגשיות לגזענות נתפסת. ניתן לראות שהציונים הממוצעים של הפריטים המתייחסים לתגובות הרגשיות: כועסת ומחוזקת גבוהים במיוחד ואילו הציונים של הפריטים המתייחסים לתגובות הרגשיות: חסרת אוניס, עצובה ומבושת נמוכים יחסית.

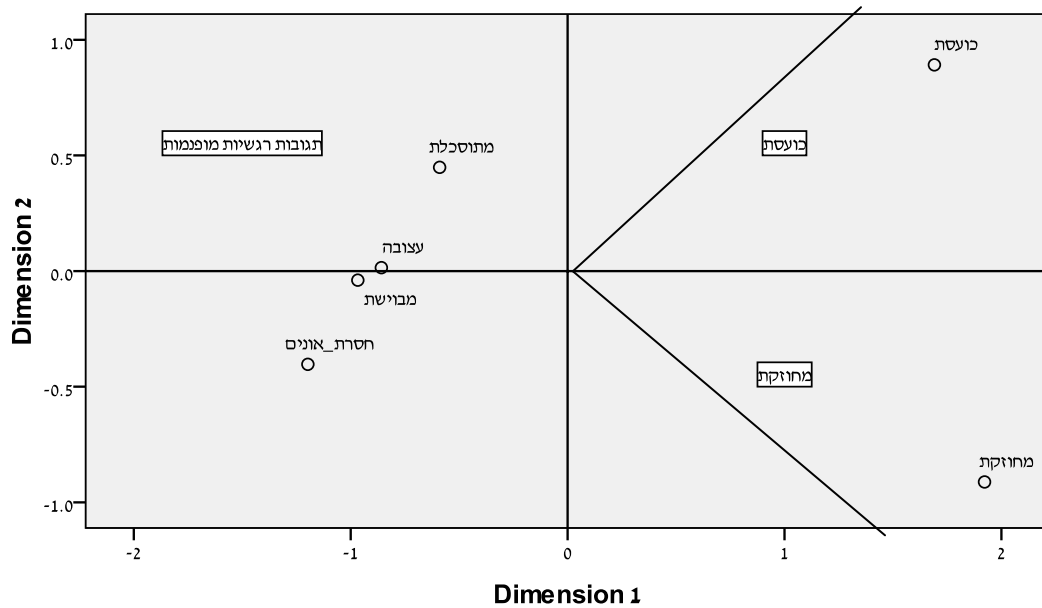
על מנת לזהות האם קיימים תחומים נפרדים של תגובות רגשיות הוכנסו 6 הממוצעים לניתוח מסוג (MDS) multi dimensional scaling. משמעות ההפרדה היא שקיימים ממוצעים התופסים אזור מוגדר במפה ובכך מייצגים תחומים שונים. שני המדדים הסטטיסטיים של התרשים: $Stress=0.036$, ו- $RSQ=0.995$ קיבלו תוצאות גבוהות יחסית³.

עיון בתרשים 1 מראה שהמפה מתחלקת לשלושה אזורים של תגובות רגשיות. באזור הראשון מופיעות ארבע התגובות: מתוסכלת, עצובה, מבושת וחסרת אוניס, שהן **תגובות רגשיות מופנמות**. ובשני האזורים האחרים מופיעה תגובה אחת בכל אחד: **מחוזקת וכעס** שמבטא תגובה רגשית מוחצנת. חלוקה זו מצביעה על כך שלמשיבות יש תפיסה מבחינה בין הרגשות המוצגים בכל אחד מהתחומים.

³ מדדי ההערכה של התרשימים 1-6 הינם: מדד RSQ ומדד Stress. מדד RSQ מעריך את אחוז השונות במתאמים ביחסי הגומלין של המשתנים המוצגים בתרשים. טווח שנחשב לטוב הינו בין: 0.8 ל-0.9. מעל 0.9 התוצאה נחשבת למצוינת. מדד Stress מודד את ההתאמה בין המרחקים שנמדדו בין המשתנים לבין המרחקים ביניהם במפה. מדד זה נע בין 0-1, ותוצאה נחשבת ליותר טובה ככל שהיא מתקרבת לאפס. תוצאה מתחת ל-0.5 נחשבת לטובה.

על בסיס חלוקה זו חושבו שלושה ציונים המייצגים את כלל התגובות הרגשיות: רגשות מופנמים (עם מהימנות גבוהה של $\alpha=0.88$), כעס ומחוזקת. יפורט בהמשך.

תרשים 1: מפת תגובות רגשיות

1.3. תגובות ההתנהגותיות לגזענות נתפסת

על מנת לבחון את התגובות ההתנהגותיות לגזענות נתפסת חושבו ממוצעים וסטיות תקן. בלוח 11 (המוצג בנספח) מוצגים ממוצעים וסטיות תקן של 8 התגובות ההתנהגותיות שנכללו בשאלון (לאירוועים גזעניים).

נמצא כי הממוצע של הפריט המתייחס לתגובה: "עונה לגזען ומנסה לשים אותו במקום" גבוה במיוחד ואילו הציון של הפריט המתייחס לתגובה: "מנסה לשנות את ההתנהגות שלי" נמוך במיוחד.

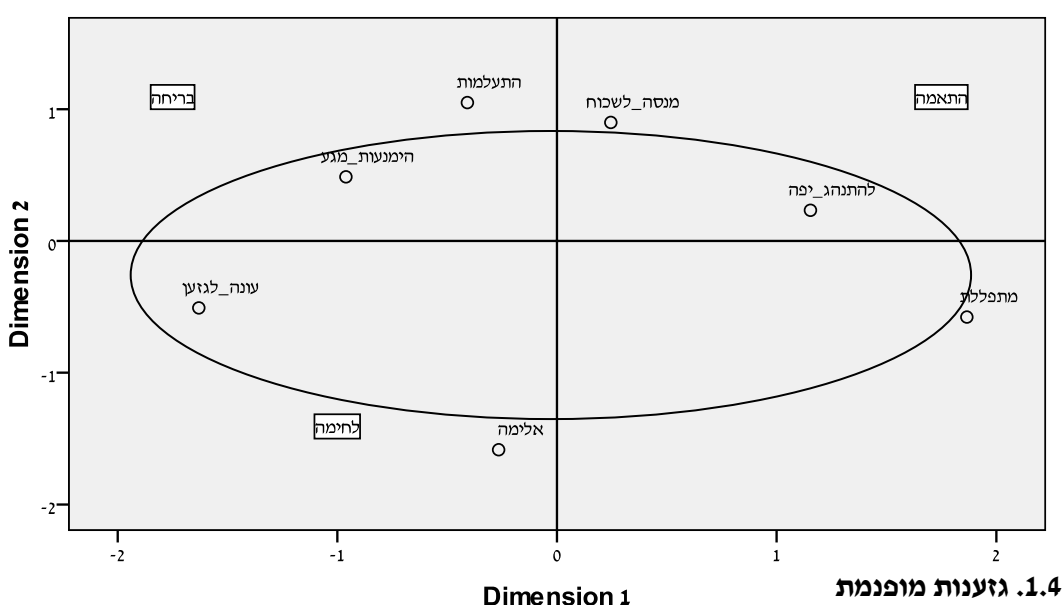
על מנת לזהות האם קיימים תחומים נפרדים של תגובות ההתנהגותיות הוכנסו 8 הממוצעים לניתוח מסוג (MDS) multi dimensional scaling. שני המדדים הסטטיסטיים של התרשים: $Stress=0.018$, ו- $RSQ=0.997$ קיבלו תוצאות גבוהות יחסית.

עיון בתרשים 2 מראה שהתגובות ההתנהגותיות תופסים מקומות שונים על המפה ויוצרים תרשים זרימה מעגלי שראשיתו בתגובה ההתנהגותית: "מתפללת", וסיומו בתגובה ההתנהגותית:

"נעשית אלימה". סדר המשתנים במפה הינו כדלהלן: מתפללת, משתדלת להתנהג יפה יותר, מנסה לשכוח, התעלמות, הימנעות ממגע עם הגזען, עונה לגזען, נעשית אלימה.

סדר מעגלי זה של המשתנים "תגובות התנהגותיות" מצביע על מדרג תגובות המתחיל בתגובות התנהגותיות "פנימיות" עד לתגובות התנהגותיות "מוחצנות". חלוקה זו מצביעה על כך שלמשיבות יש רצף של תגובות התנהגותיות. על בסיס עולמות התוכן השונים המאפיינים את התגובות ההתנהגותיות יצרנו שלושה משתנים: **התאמה**, הכוללת את ההתנהגויות: תפילה, שינוי התנהגות ומשתדלת להתנהג יפה יותר ($\alpha=0.64$), **בריחה**, הכוללת את: מנסה לשכוח, התעלמות והימנעות ממגע עם הגזען ($\alpha=0.66$) ו**לחימה**, הכוללת את: עונה לגזען ואלימה ($\alpha=0.58$).

תרשים 2: מפת תגובות התנהגותיות

על מנת לבחון את ההשלכות של הגזענות על הזהות של הנערות, חישבנו ממוצעים וסטיות תקן. בלוח 12 (המוצג בנספח) מוצגים ממוצעים וסטיות תקן של 15 השאלות המייצגות את ההשלכות על הזהות בעקבות אירועים גזעניים או גזענות מופנמת שנכללו בשאלון.

נמצא כי הציון הממוצע של הפריט המתייחס לשאלה: "עד כמה יש לך כעס עצמי על כך שאינך מבטאת את זעמך על אירוע גזעני" גבוה במיוחד ואילו הציונים של הפריטים: "שימוש בסמים", "מתפללת להיוולד בצבע עור בהיר יותר", "שונאת את היותך אתיופית", "מקווה להיות בעלת צבע עור בהיר יותר", "קיום יחסי מין לא בטוחים" ו"מעשים מסכני חיים" נמוכים יחסית.

על מנת לזהות האם קיימים תחומים נפרדים של ההשלכות על הזהות הוכנסו 15 הממוצעים של המשתנים המייצגים את ההשלכות על הזהות לניתוח מסוג multi dimensional scaling

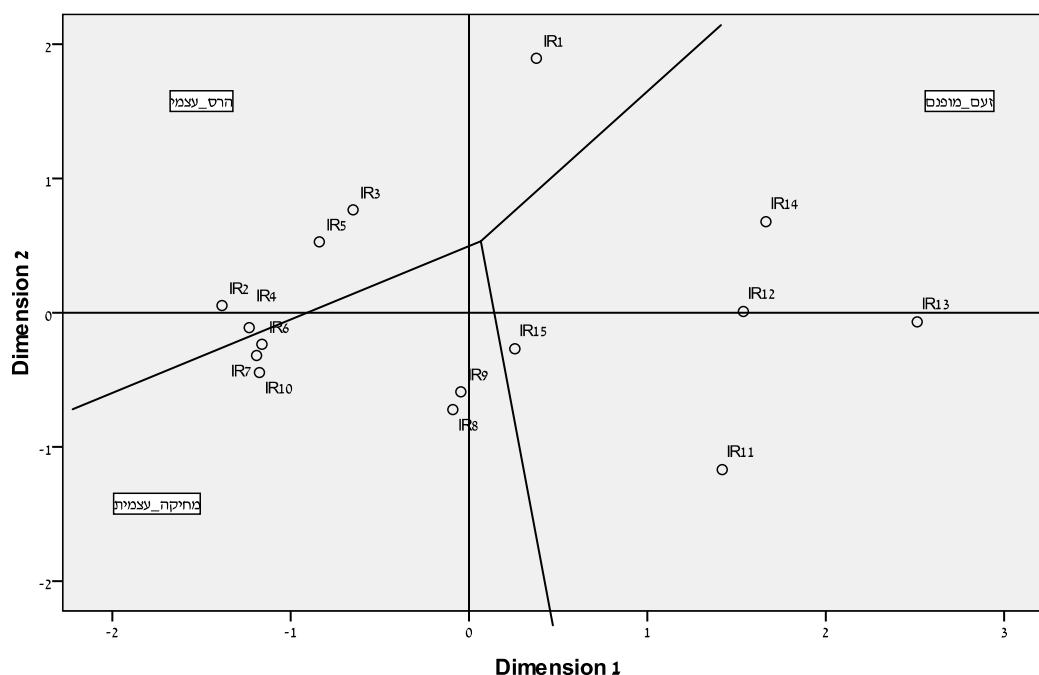
(MDS). שני המדדים הסטטיסטיים של התרשים : $Stress=0.099$, ו- $RSQ=0.957$ קיבלו תוצאות גבוהות יחסית.

עיון בתרשים 3 מראה שהמימדים השונים של הגזענות המופנמת מתפרסים על המפה, וניתן לחלקם לפי מיקומם לשלושה עולמות תוכן שונים. על בסיס חלוקה זו נבנו שלושה משתנים :
1. זעם מופנם, הכולל את הפריטים : כועסת בדברים הנוגעים בסוגיית הגזע אבל הינך חייבת לשלוט בעצמך, מרגישה בכעס וברתיחה פנימית, כעס עצמי על כך שאינך מבטאת את זעמך על אירוע גזעני, משקרת כאשר ישראלי ותיק שואל אותך אם כועסת על כך שלא התייחסו אליך בצורה שווה, מעמידה פנים שאת אוהבת את הישראלים הותיקים על מנת שתוכלי להמשיך בחיך $(\alpha=0.71)$.

2. הרס עצמי, הכולל את הפריטים : נכנסת לקטטות, מריבות בצורה מכוונת, מקיימת יחסי מין לא בטוחים, משתמשת באלכוהול, משתמשת בסמים, מנסה לבצע מעשים המסכנים את חיך $(\alpha=0.81)$.

3. מחיקה עצמית, הכולל את הפריטים : מקווה להיות בעלת צבע עור בהיר יותר, שונאת את היותך אתיופית, מנסה לחקות את הישראלים הותיקים מבחינת לבוש או צורת דיבור, מנסה להתנהג כמו הישראלים הותיקים על מנת לשפר את הרגשתך הכללית, מתפללת להיוולד מחדש כבהירה יותר $(\alpha=0.73)$.

תרשים 3: מפת מימדי הגזענות המופנמת

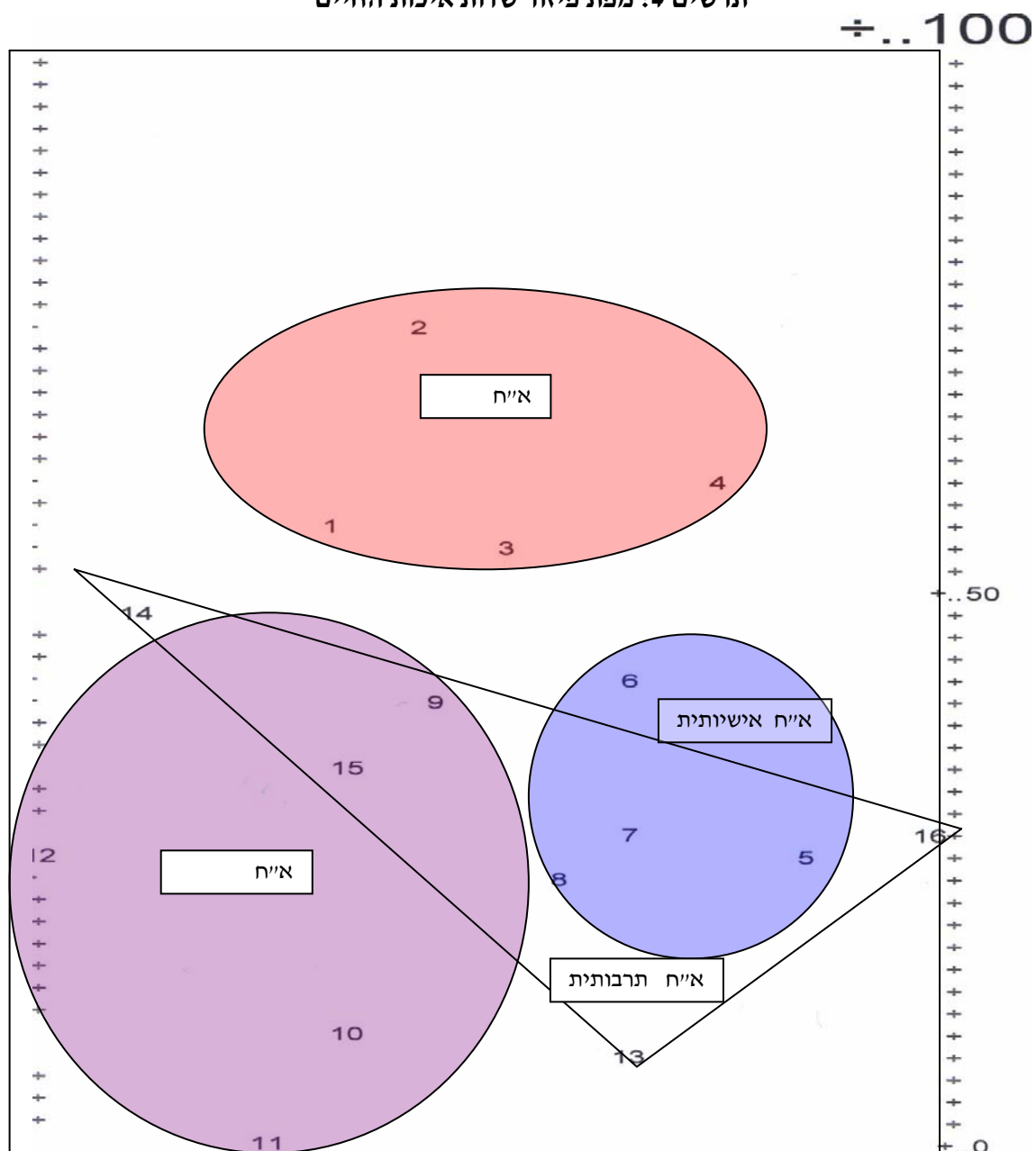
1.5. איכות חיים

על מנת לבחון את ארבע הקטגוריות של איכות החיים, חישבנו ממוצעים וסטיות תקן לכל קטגוריה בנפרד, על סמך התוצאות של השאלות ששייכות לאותה קטגוריה, וכן לאיכות החיים הכוללת.

בלוח 13 (המוצג בנספח) מוצגים ממוצעים וסטיות תקן של 4 הקטגוריות של איכות חיים שנכללו בשאלון וכן של הציון של משתנה איכות החיים הכללי. על בסיס האירועים השונים חושב ציון ממוצע של הציון הכללי של איכות החיים והוא: $M=5.36$ וסטיית תקן: $SD=0.73$. המהימנות הפנימית שהתקבלה גבוהה ($\alpha=0.84$).

כמו כן, נמדדה המהימנות של כל אחת מהקטגוריות. לקטגוריה איכות חיים אישיותית נמצאה מהימנות טובה ($\alpha=0.64$), לקטגוריה איכות חיים פיזית נמצאה מהימנות גבוהה ($\alpha=0.70$) ואיכות חיים חברתית ($\alpha=0.58$) ותרבותית ($\alpha=0.51$) נמצאה מהימנות נמוכה יחסית.

תרשים 4: מפת פיזור שדות איכות החיים

בתרשים 4 ניתן לראות את פיזור הקטגוריות השונות של איכות החיים (המספרים 1-4 המפוזרים במפה מייצגים את ארבע השאלות של שדה איכות החיים הפיזית ובהתאמה 5-8 את האישיותית, 9-12 את החברתית ו-13-16 את התרבותית).

עיון בתרשים 4 מראה שהשאלות של ארבעה השדות של איכות החיים (פיזי, אישיותי, חברתי ותרבותי) מפוזרות באופן כזה שניתן לראות שהשאלות המייצגות כל אחד מהשדות, מלבד איכות החיים התרבותית, מרוכזות יחדיו. לעומתן, ארבע השאלות של איכות החיים התרבותית, מתפרשות על התרשים לכל אורכו. חלוקה זו מצביעה על כך שישנו פירוק מסוים של השדה

תרבותי כאשר הפריטים הקוטביים ביותר בשדה התרבותי הם פריט מספר 16, שימור תרבותי ופריט מספר 14, סיגול תרבותי.

2. בדיקת הקשר בין תדירות הגזענות הנתפסת לבין עוצמתן של התגובות הרגשיות וההתנהגותיות

על פי השערת המחקר הראשונה, שוער כי ימצא קשר חיובי בין תדירות הגזענות הנתפסת לבין עוצמתן של התגובות הרגשיות לגזענות בקרב הנערות. לבדיקת קשר זה חישבנו סידרת מתאמים (ראה לוח 3). כפי שניתן לראות, נמצא קשר מובהק בין תדירות הגזענות הנתפסת לבין תגובות של כעס ומחוזקת. ככל שתדירות הגזענות הנתפסת גבוהה יותר, כך עוצמות תגובות הכעס והחוזק גבוהות יותר. תדירות הגזענות הנתפסת לא נמצאה קשורה לעוצמת הרגשות המופנמים.

לוח 3: מתאמים על הקשר בין גזענות נתפסת לבין תגובות רגשיות

גזענות נתפסת	תגובות רגשיות
0.30**	כעס
0.02	רגשות מופנמים
0.21*	מחוזקת

*p<.05
**p<.01

על פי חלקה השני של השערת המחקר הראשונה, שוער כי ימצא קשר חיובי בין תדירות הגזענות הנתפסת לבין עוצמתן של התגובות ההתנהגותיות לגזענות בקרב הנערות. לבדיקת קשר זה, חישבנו סידרת מתאמים (ראה לוח 4). כפי שניתן לראות, נמצא קשר מובהק בין תדירות הגזענות הנתפסת לבין תגובות של בריחה ולחימה. ככל שתדירות הגזענות הנתפסת גבוהה יותר, כך עוצמות תגובות הבריחה והלחימה גבוהות יותר. לא נמצא מתאם בין תדירות הגזענות הנתפסת לבין תגובת ההתאמה.

לוח 4: מתאמים על הקשר בין גזענות נתפסת ועוצמת התגובות ההתנהגותיות

גזענות נתפסת	תגובות התנהגותיות
0.09	התאמה
0.21*	בריחה
0.38***	לחימה

* p<.05
*** p<.001

3. בדיקת הקשר בין תדירות הגזענות הנתפסת לבין גזענות מופנמת

על פי השערת המחקר השנייה, שוער כי ימצא קשר חיובי בין תדירות הגזענות הנתפסת לבין עוצמת התופעות של גזענות מופנמת: הרס עצמי, מחיקה עצמית וזעם מופנם בקרב הנערות. לבדיקת קשר זה חישבנו סידרת מתאמים (ראה לוח 5). כפי שניתן לראות, נמצא קשר מובהק בין תדירות הגזענות הנתפסת לבין תופעות של זעם מופנם ומחיקה עצמית. ככל שתדירות הגזענות הנתפסת גבוהה יותר, כך עוצמות הזעם המופנם והמחיקה עצמית גבוהות יותר. הקשר בין תדירות הגזענות הנתפסת לבין תופעות של הרס עצמי נמצא אף הוא חיובי ומתקרב למובהקות סטטיסטית.

לוח 5: מתאמים על הקשר בין תדירות הגזענות הנתפסת וגזענות מופנמת

גזענות נתפסת	גזענות מופנמת
0.45***	זעם מופנם
0.19 ^a	הרס עצמי
0.20*	מחיקה עצמית

* p<.05
*** p<.001
^a p=0.07

4. הקשר בין תגובות רגשיות וההתנהגותיות לגזענות נתפסת לבין גזענות מופנמת

על פי השערת המחקר השלישית, שוער כי ימצא קשר חיובי בין עוצמות התגובות הרגשיות וההתנהגותיות לגזענות נתפסת לבין עוצמות ההרס העצמי, המחיקה העצמית והזעם המופנם בקרב הנערות. לבדיקת קשר זה חישבנו סידרת מתאמים (ראה לוח 6). כפי שניתן לראות, נמצא קשר מובהק בין התגובות ההתנהגותיות של לחימה לבין זעם מופנם והרס עצמי. כלומר, ככל שהתגובה ההתנהגותית של לחימה גבוהה יותר, כך עוצמת התופעות של זעם מופנם והרס עצמי גבוהות יותר. כמו כן, נמצא קשר מובהק בין תגובות של התאמה לבין עוצמות המחיקה העצמית וההרס העצמי. כלומר, ככל שעולה עוצמת התגובה הרגשית של התאמה, כך עוצמת התופעות של מחיקה עצמית והרס עצמי גבוהות יותר. מחיקה עצמית נמצאה קשורה גם בקשר הפוך לכעס ובקשר חיובי לרגשות מופנמים. ככל שהעוצמות של מחיקה עצמית גבוהות יותר, כך עוצמת הכעס יורדת, והעוצמה של הרגשות מופנמים גבוהים יותר.

לוח 6: מתאמים על הקשר בין גזענות מופנמת לבין עוצמות התגובות הרגשיות והתנהגותיות

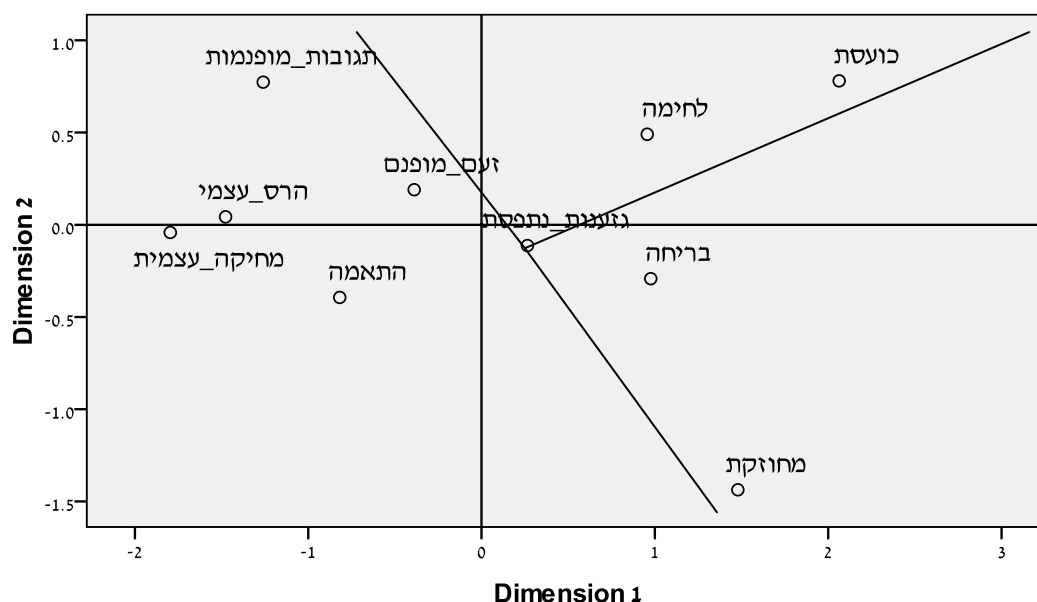
מחיקה עצמית	הרס עצמי	זעם מופנם	
-0.20*	-0.07	0.16	כעס
0.23*	0.01	-0.01	רגשות מופנמים
0.04	0.08	-0.09	מחוזקת
0.29**	0.23*	0.12	התאמה
0.17	-0.10	0.07	בריחה
0.15	0.28**	0.38***	לחימה

* p<.05
 ** p<.01
 *** p<.001

על מנת לזהות האם קיימים תחומים נפרדים של המשתנים: גזענות נתפסת, תגובות רגשיות (כועסת, מחוזקת ורגשות מופנמים), תגובות התנהגותיות (לחימה, בריחה והתאמה), גזענות מופנמת (זעם מופנם, מחיקה עצמית והרס עצמי) הוכנסו הממוצעים של המשתנים הנ"ל לניתוח מסוג (MDS) multi dimensional scaling. שני המדדים הסטטיסטים של התרשים: Stress= 0.53, ו- RSQ=0.98 קיבלו תוצאות גבוהות יחסית.

עיון בתרשים 5 מראה שהמפה מתחלקת לשלושה חלקים שבמרכזם משתנה גזענות נתפסת (אירוע גזעני). באזור הראשון מופיעות התגובות: כועסת (תגובה רגשית) ולחימה (תגובה התנהגותית), באזור השני מופיעות התגובות: מחוזקת (תגובה רגשית) ובריחה (תגובה התנהגותית) ובאזור השלישי מופיעות התגובות: רגשות מופנמים (תגובה רגשית) והתאמה (תגובה התנהגותית) וכן משתני הגזענות המופנמת (זעם מופנם, מחיקה עצמית והרס עצמי). חלוקה זו מצביעה על קשר בין המשתנים השונים ועם גזענות נתפסת כמשתנה מתווך ועל קשר בין תגובה התנהגותית לרגשית וכן קשר בין חלקם לגזענות מופנמת.

תרשים 5: מפת פריסת המשתנים גזענות נתפסת, תגובות רגשיות והתנהגותיות וגזענות מופנמת

5. הקשר בין איכות חיים לבין תדירות הגזענות נתפסת, תגובות רגשיות והתנהגותיות וגזענות

מופנמת

על פי השערת המחקר הרביעית, שוער כי ימצא קשר הפוך בין תדירות הגזענות הנתפסת לבין איכות חייהן של הנערות. לבדיקת השערה זו חישבנו סידרת מתאמים (ראה לוח 7). כפי שניתן לראות, נמצא קשר שלילי מובהק בין תדירות הגזענות הנתפסת לאיכות חיים תרבותית כך שככל שתדירות הגזענות הנתפסת גבוהה יותר כך איכות החיים התרבותית נמוכה יותר. שאר המדדים של איכות חיים לא נמצאו קשורים לגזענות הנתפסת.

ניתן לראות לפי לוח 7 שנמצא קשר חיובי בין תגובה רגשית של מחוזקת לבין איכות חיים פיזית. בנוסף, נמצא קשר שלילי מובהק בין רגשות מופנמים ואיכות חיים חברתית. כמו כן, ניתן לראות שנמצא קשר קרוב למובהקות סטטיסטית בין רגשות מופנמים לאיכות חיים פיזית. לא נמצאו קשרים נוספים בין המימדים השונים.

על פי השערת המחקר החמישית, שוער כי ימצא קשר חיובי בין התגובות ההתנהגותיות לגזענות נתפסת לבין איכות חייהן של הנערות. לבדיקת קשר זה חישבנו סידרת מתאמים (ראה לוח 7). כפי שניתן לראות, נמצא קשר חיובי מובהק בין תגובות התנהגותיות של לחימה לבין

איכות חיים פיזית, כך שככל שעוצמת התגובות ההתנהגותיות של לחימה לגזענות נתפסת גבוהות יותר כך גם איכות החיים הפיזית. לא נמצאו קשרים בין שאר המשתנים.

לוח 7: מתאמים על הקשר בין גזענות הנתפסת, תגובות רגשיות והתנהגותיות וגזענות מופנמת

תרבותי	חברתי	אישיותי	פיזי	
-0.24*	-0.16	-0.07	0.06	גזענות נתפסת
				תגובות רגשיות
				כעס
-0.006	0.008	-0.13	-0.01	
-0.14	-0.20*	-0.16	-0.19 ^a	רגשות מופנמים
0.10	0.18	0.15	0.26*	מחוזקת
				תגובות התנהגותיות
				התאמה
-0.003	-0.04	0.06	-0.09	
0.01	0.14	-0.04	-0.04	בריחה
0.07	0.08	0.15	0.27**	לחימה
				גזענות מופנמת
				זעם מופנם
-0.08	0.004	-0.13	0.11	
-0.03	-0.01	0.17	-0.03	הרס עצמי
-0.14	-0.13	-0.02	-0.08	מחיקה עצמית

* p<.05
 ** p<.01
^a p=0.06

6. מודל רב משתני

לבדיקת התרומה הייחודית והמצטברת של מאפייני הרקע (גיל ושנת עליה של ההורים), גזענות נתפסת, תגובות רגשיות (כעס, מחוזקת ורגשות מופנמים) והתנהגותיות (התאמה, בריחה ולחימה) וגזענות מופנמת (זעם מופנם, הרס עצמי ומחיקה עצמית) על איכות החיים, ערכנו סדרה של ניתוחי רגרסיה, לכל אחד ממימדי איכות החיים בנפרד. לוח 8 מתאר את הקשרים שנמצאו בנייתוחי הרגרסיה בין המימדים השונים.

איכות חיים פיזית

נמצא כי מודל הרגרסיה הסביר 24% מהשונות של איכות החיים הפיזית (F(12,77)=3.01,)

.(p<.01

ניתן לראות לפי לוח 8 כי נמצאו קשרים מובהקים בין המימד הפיזי לבין התגובה הרגשית כועסת (קשר שלילי). כלומר, ככל שעוצמת התגובה הרגשית של כעס גבוהה יותר, כך איכות החיים הפיזית יורדת. כמו כן, נמצאה תרומה מובהקת לתגובה התנהגותית של לחימה, ולתגובה רגשית של מחוזקת, כלומר: ככל שעוצמת התגובה ההתנהגותית של לחימה גבוהה יותר, כך איכות החיים הפיזית עולה וככל שעוצמת התגובה הרגשית של מחוזקת גבוהה יותר, איכות החיים הפיזית עולה. בנוסף, נמצא קשר קרוב למובהקות סטטיסטית בין איכות חיים פיזית לבין הגיל ומחיקה עצמית. כלומר, ככל שגיל הנערה עולה, איכות החיים הפיזית יורדת וככל שעוצמת המחיקה העצמית גבוהה יותר, איכות החיים הפיזית עולה.

איכות חיים אישיותית

נמצא כי מודל הרגרסיה הסביר 6% מהשונות של איכות החיים האישיותית, אך לא נמצא מובהק ($F(12, 77)=1.42, p=0.18$).

איכות חיים חברתית

נמצא כי מודל הרגרסיה הסביר 21% מהשונות של איכות החיים החברתית ($F(12,77)=2.72, p<.01$).

ניתן לראות לפי לוח 8 שנמצא קשר מובהק בין איכות חיים חברתית לבין שנת עלייתם של ההורים. כלומר, ככל ששנת עלייתם של הורי הנערה מאוחרת יותר, כך איכות חייה החברתית נמוכה יותר. כמו כן, נמצא קשר מובהק בין איכות חיים חברתית ולתגובה התנהגותית של בריחה. כלומר, ככל שעוצמת התגובה ההתנהגותית של בריחה גבוהה יותר, כך איכות חייה החברתית גבוהה יותר.

איכות חיים תרבותית

נמצא כי מודל הרגרסיה הסביר 4% מהשונות של איכות החיים התרבותית, אך לא נמצא מובהק ($F(12,77)=1.29, p=0.25$).

איכות חיים כללית

נמצא כי מודל הרגרסיה הסביר 18% מהשונות של איכות החיים הכללית ($F(12, 77)=2.36, p<.05$).

נמצאו קשרים מובהקים בין איכות חיים כללית לבין שנת עלייתם של ההורים, תגובה רגשית של מחוזקת ותגובה התנהגותית של לחימה. כלומר, ככל ששנת עלייתם של ההורים מאוחרת יותר כך איכות החיים הכללית של הנערה גבוהה יותר. ככל שעוצמת התגובה הרגשית מחוזקת גבוהה

יותר, כך איכות חייה הכללית נמוכה יותר. כמו כן, ככל שעוצמת התגובה ההתנהגותית של לחימה גבוהה יותר, כך איכות חייה הכללית גבוהה יותר.

בנוסף, נמצא קשר קרוב למובהקות סטטיסטית עם תגובה רגשית של כועסת. כלומר, ככל שעוצמת התגובה הרגשית: כועסת גבוהה יותר, כך איכות חייה הכללית של הנערה תהיה נמוכה יותר.

לוח 8: תוצאות מודל רב משתני

כללית	חברתית	פיזית	
-0.16	-0.20	-0.23 ^a	גיל
0.27*	0.38**	0.17	שנת עלייה של ההורים
-0.15	-0.23	0.02	גזענות נתפסת
תגובות רגשיות			
-0.26 ^a	-0.19	-0.33*	כועסת
0.29*	0.11	0.38**	מחוזקת
0.00	-0.8	0.12	רגשות מופנמים
תגובות התנהגותיות			
0.04	0.01	0.02	התאמה
0.36**	0.16	0.38**	לחימה
0.16	0.36**	0.00	בריחה
גזענות מופנמת			
0.01	0.17	-0.16	הרס עצמי
-0.24	-0.20	0.24 ^b	מחיקה עצמית
-0.06	0.07	0.04	זעם מופנם

* p<.05

** p<.01

*** p<.001

^a p=0.07

^b p=0.08

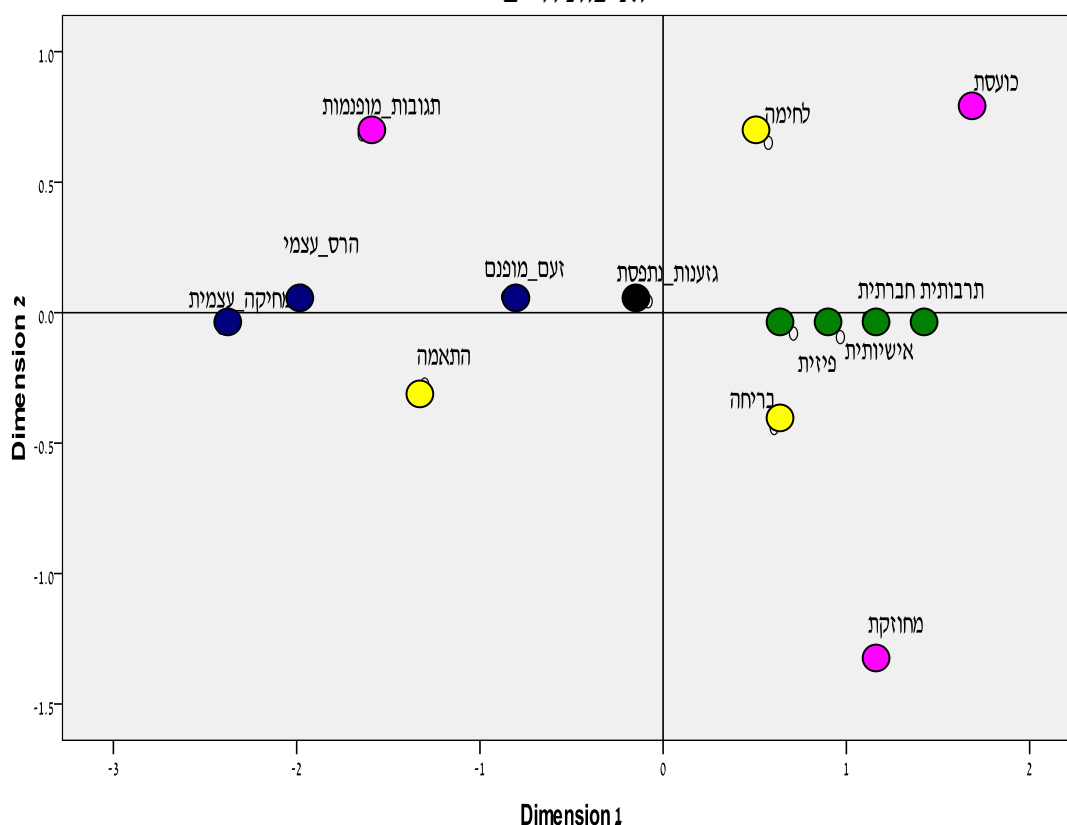
על מנת לזהות האם קיימים תחומים נפרדים של המשתנים השונים הוכנסו הממוצעים של משתני המחקר: גזענות נתפסת (אירוע גזעני), תגובות רגשיות (כועסת, מחוזקת ורגשות מופנמים), תגובות התנהגותיות (לחימה, בריחה והתאמה), גזענות מופנמת (זעם מופנם, מחיקה עצמית והרס עצמי) וממדי איכות החיים (פיזי, אישיותי, חברתי ותרבותי) לניתוח מסוג multi dimensional

(MDS) scaling. שני המדדים הסטטיסטיים של התרשים: Stress= 0.67, ו-RSQ=0.98 קיבלו

תוצאות גבוהות יחסית. כל צבע במפה מסמל משתנה מחקר אחר.

עיון בתרשים 6 מראה שהמפה מחזקת את ממצאי המודל הרב משתני: המשתנים כועסת, מחוזקת, לחימה ובריחה הם אלו הקרובים ביותר למשתני איכות החיים. בנוסף, ניתן לראות כי המשתנה גזענות נתפסת (אירוע גזעני) משמש כמתווך בין משתני איכות החיים וגזענות מופנמת (זעם מופנם, מחיקה עצמית והרס עצמי), כאשר הוא ממוקם בין שניהם. כמו כן, ניתן לראות כי בסגנון ההתמודדות התנהגותי, המשתנים לחימה ובריחה קרובים למשתני איכות החיים, בניגוד לסגנון התמודדות התנהגותי: התאמה, שקרוב יותר להשפעות מופנמות של גזענות. בדומה, משתני סגנון ההתמודדות הרגשי: מחוזקת וכועסת נמצאו קרובים למשתני איכות החיים. ממצאים אלו מחזקים את תוצאות המודל הרב משתני בו נמצאו המשתנים בריחה ולחימה כקשורים באופן מובהק עם משתני איכות החיים. כמו כן, המשתנה השייך לסגנון ההתמודדות הרגשי: תגובות מופנמות נמצא קרוב יותר למשתני גזענות מופנמת.

תרשים 6: מפת כלל המשתנים גזענות מופנמת, תגובות רגשיות והתנהגותיות, גזענות מופנמת ואיכות חיים

ה. דיון

מחקר זה בדק גזענות נתפסת בקרב נערות מקהילת יהודי אתיופיה ואת הקשר לאיכות חייהן ולגזענות מופנמת, כמו כן נבדקו תגובותיהן הרגשיות וההתנהגותיות לגזענות הנתפסת. מרבית המחקרים שנערכו בקרב אוכלוסיה זו עסקו בבחינת התנהגויות סיכון בהשוואה לנוער הישראלי הוותיק. כמו כן, מרבית המחקרים נערכו בקרב נערים או נערות ונערים יחדיו ולא התמקדו באוכלוסיית היעד של נערות. לעומת מחקרים אלו, מחקר זה ייחודי משתי בחינות: הן בהתייחסותו המרכזית לתפיסת הגזענות של נערות מהקהילה והשלכותיה, והן בשל התמקדותו בנערות.

1. ניתוח מפת איכות חיים

איכות החיים מוכרת בספרות הרפואית והפסיכולוגית כמדד לרווחה נפשית ופיזית (Utsey, et al., 2002). למודל איכות החיים הסיסטמי שנבדק במחקר זה ארבע שדות: השדה האישיותי, השדה הפיזי, השדה החברתי והשדה התרבותי, שבהם מתבצעים ארבעת סוגי התפקודים: ביטוי, סיגול, איזון ושימור (ראה כמפורט בפרק המבוא) (ברנץ, 2003, 2006, Shye, 1989). איכות חייה של הנערה היא מידת האפקטיביות של התפקוד שלה בכל אחד משדות אלו, אשר כל אחד מהם מייצג תחום פעולה ייחודי ונבדל מאחרים (ברנץ, 2003, 2006, Shye, 1989).

ניתוח המעבר התרבותי של מהגרים, הגדיר את התפקודים שימור וסיגול בשדה התרבותי כזהות אתנית וזהות לאומית (בן שלום והורנצ'יק, 2006). שתי זהויות אלו מוכרות כשתי הזהויות התרבותיות העיקריות. הזהות האתנית, המכונה במחקר זה כשימור תרבותי, מבטאת את הזיקה שבין המהגר לקבוצה החברתית תרבותית שלו בארץ המוצא, ואילו הזהות הלאומית מבטאת את הזיקה שבינו ובין הקבוצה החברתית-תרבותית בארץ היעד ומכונה במחקר זה כסיגול תרבותי. מודלים חדשים של זהות תרבותית אינם רואים את שתי הזהויות הללו בהכרח כמנוגדות זו לזו (בן שלום והורנצ'יק, 2006).

מניתוח מפת איכות החיים (תרשים 4) שהתקבלה בניתוח הנתונים במחקר זה ניתן להצביע על שלושה שדות המופרדים ומובחנים זה מזה: השדה הפיזי, האישיותי והחברתי. חלוקה זו מעמידה כל שדה כעולם תוכן בפני עצמו, ומעידה על אינטגרציה פנימית וגיבוש של כל שדה כעולם תוכן בפני עצמו אצל הנערה. השדה התרבותי לעומתם, מפורק, פרוש על פני המפה ומעוגן על ידי שתי נקודות קיצוניות: סיגול תרבותי ושימור תרבותי.

הסיגול התרבותי מעיד על ההתאמה בין ערכי הנערה לבין הערכים המקובלים בחברה בישראל ואילו השימור התרבותי מסמל את גאוותה של הנערה בשורשיה התרבותיים. המרחק וההפרדה בין הסיגול התרבותי לבין השימור התרבותי שנמצא במחקר זה מעיד על דילמה בקרב הנערות: האם להעדיף השתלבות בחברה הישראלית או האם להעדיף גאווה עצמית תרבותית. דילמה זו מאיימת על איכות החיים וכאמור, מפרקת את שדה התרבותי של הנערה.

תיאוריות סוציולוגיות ובראשן תיאוריות המודרניזציה (איזנשטט, 1989; סמוחה, 1984; פרס, 1975), ייחסו את הדילמה בין הגאווה בתרבות המקור להשתלבות בתרבות החדשה לפער הגדול בין שתי התרבויות. אך לעומתן, תיאוריות חדשות יותר, טוענות כי השונות התרבותית בין תרבות המהגר לבין תרבות המקור לא צריכה ליצור פער בקרב המהגר בין הגאווה בשורשיו לבין תרבות המקור בארץ החדשה, פער שיקשה עליו להסתגל באופן אדפטיבי בתרבות החדשה (בן שלום והורנצ'יק, 2006). הטענה היא שמה שיוצר את הדילמה בין השימור התרבותי של תרבות המקור לסיגול לתרבות החדשה הוא היחס המדיר שהמהגר פוגש בארץ החדשה. כאשר החברה הקולטת דוחה את התרבות עמה מגיע המהגר היא יוצרת בפניו את הצורך לבחור בין שתי התרבויות.

כל אחת מהזהויות האתנית והלאומית (או הסיגול התרבותי והשימור התרבותי) יכולה להיות חזקה ויציבה או חלשה ובלתי מפותחת. צירוף של שתי הזהויות יוצר ארבע קטגוריות כלליות המכונות 'מכוונות לזהות תרבותית': זהות משתלבת- המורכבת מיסודות אתניים ולאומיים חזקים; זהות מתבדלת- הממזגת זהות אתנית חזקה עם זהות לאומית חלשה; זהות נטמעת- הממזגת זהות לאומית חזקה עם זהות אתנית חלשה; וזהות שוליים- זו שיסודותיה האתניים והלאומיים חלשים (בן שלום והורנצ'יק, 2006).

מחקרים על זהות תרבותית והסתגלות של אוכלוסיות הנמצאות בתהליך של שינוי תרבותי העלו בעקבות כי זהות אתנית קשורה לשיפור באיכות החיים ומהווה תריס בפני קשיים ברמה הפסיכולוגית והתרבותית. כמו כן, מכוונות להשתלבות- שימור הזהות האתנית יחד עם רכישת זהות לאומית, נמצאה בקשר חיובי חזק עם הסתגלות. באופן דומה, מכוונות לשוליות- דחיית הזהות הלאומית והיעדר קשר לזהות אתנית מקשה ביותר על הסתגלות (בן שלום והורנצ'יק, 2000, 2006).

מתוך ממצאי המחקר ניתן ללמוד כי הנערות נמצאות בדילמה תמידית בין- שימור שורשיהן המקוריים או הסתגלות לתרבות של החברה החדשה, דהיינו באימוצה של התרבות החדשה. לפי המחקרים בתחום, ניתן להסיק כי על מנת להשיג הסתגלות אדפטיבית, על הנערות לגבש זהות

אינטגרטיבית, אך נראה כי הנערות אינן מצליחות לעשות אינטגרציה בין השתיים כך שיתאפשר להן לחיות עם שתי הזהויות יחד במקביל. ניתן להניח כי בעקבות עמדה זו לא מתאפשרת לנערות יצירת זהות תרבותית מגובשת אחת והן נמצאות באופן תמידי בקונפליקט זהויות.

מחקרים שנערכו בארץ בקרב נוער יוצא אתיופיה מצאו גם כן אבחנה של ארבע זהויות תרבותיות ויצרו אבחנה מקבילה למכוונות לזהות תרבותית (אדלשטיין, 2003; שבתאי, 1999; שגב, 2005). מחקרים אלו בחנו את המידה שבה בני נוער ישראלים יוצאי אתיופיה מאמצים כל אחד מארבע הטיפוסים התיאורטיים: זהות אתיופית "רק שם", זהות ישראלית- "רק כאן", זהות משולבת- "גם שם וגם כאן" וזהות מנוכרת או מתנתקת "לא שם ולא כאן" (בודובסקי, דוד וערן, בתוך אדלשטיין, 2003). במחקר אחר, הוגדרו כמה טיפוסים של זהות בקרב חיילים יוצאי אתיופיה: בעלי זהות תרבותית אתיופית, בעלי זהות תרבותית כפולה- אתיופית וישראלית, בעלי זהות תרבותית ישראלית ובעלי זהות לא אתיופית ולא ישראלית (שבתאי, 1999).

במחקר שבדק את המאפיינים של בני הנוער ממוצא אתיופי לפי ארבע הזהויות הנ"ל נמצא כי נחקרים התופסים את עצמם כ"אתיופים" בלבד "רק שם" מדווחים על תחושות של דחייה מהחברה הישראלית וכעס עליה, אלו מניעות את בני הנוער לקרוא תיגר על החברה הקולטת על ידי התחברות לזהות האתיופית ופיתוח גאווה אליה (אדלשטיין, 2003).

בדומה לקבוצה זו ולעומתה, נחקרים התופסים את עצמם כ"לא ישראלי ולא אתיופי", "לא כאן ולא שם", נמצאים לכאורה בשני עולמות תרבותיים חברתיים אך למעשה לא נמצאים אף לא באחד משניהם. חברי קבוצה זו מדווחים יותר על כעס על החברה הישראלית וכן על קשיים בהשתלבות חברתית. בני נוער בקבוצה זו חווים קשיים הן במישור האישי והמשפחתי והן במישור החברתי. קבוצת בני נוער זו מכונה גם "ילדים בסכנה כפולה"; בני נוער אלו חשופים לסיכון כפול בעקבות חוויה של אפליה מהחברה הקולטת, וחוסר הזדהות עם שתי התרבויות כאחת, וכתוצאה מכך הם מצויים בסיכון גבוה לנשירה, להתנהגות עבריינית ולשימוש בסמים. אי מקובלות וכעס על החברה הקולטת מהווים גורמי סיכון. שתי הקבוצות האחרות דיווחו על השתלבות יחסית טובה בחברה (אדלשטיין, 2003).

בגישות שונות לחקר הסתגלות של מהגרים מוסכם שהגירה היא תהליך מורכב וחשוב ושיש לבחון אותו מתוך התייחסות למשתנים המאפיינים הן את המהגר עצמו והן את החברה אליה הגיע. ידוע כי קיימת זיקה הדדית בין רמת ההסתגלות המאפיינת את זהותו הלאומית והאתנית של המהגר ובין אופי הסביבה החברתית שבה הוא פועל (בן שלום והורנצ'יק, 2006). אנו משערים

כי לחברה הישראלית הקולטת ישנו חלק בפער שנוצר בין גאווה ושימור תרבות המקור להסתגלות לתרבות הישראלית הותיקה בקרב הנערות שהשתתפו במחקר.

חברה הקולטת אוכלוסייה של מהגרים מתייחסת אליהם בדרכים שונות של אסטרטגיות קליטה. לאסטרטגיות הקליטה של הקבוצה הדומיננטית חשיבות רבה בתהליך התרבות של הנקלטים. שתי אסטרטגיות קליטה עיקריות מוכרות בספרות: קליטה אסימילטיבית (מטמיעה) וקליטה פלורליסטית (בן שלום והורנצ'יק, 2000; סבר, 2004).

אסטרטגיית קליטה פלורליסטית מאפשרת מידה של קיום תרבותי נפרד בקרב קבוצות חברתיות. באסטרטגיה זו ישנה השלמה עם כך שמהגרים ימשיכו להשתמש בשפת-המוצא שלהם וימשיכו להחזיק במאפיינים תרבותיים אחרים שלהם. לעומתה, אסטרטגיית קליטה מטמיעה יוצאת מנקודת הנחה שהתרבות השלטת עדיפה על פני כל האחרות. היא מבוססת על התנגדות להפרדה, בערוב של הקבוצות האתניות השונות, מחייבת את כל הקבוצות החברתיות להתנהג בהתאם לנורמה מוגדרת ומעמידה בפני קבוצות מהגרים תכתיבים שונים ברמת התנהגות וערכים. שוויון-הזדמנויות לבני קבוצות המיעוט מותנה בכך שהם יזנחו את תרבות המוצא שלהם (בן שלום והורנצ'יק, 2000; סבר, 2004).

ישנן טענות כי אסטרטגיית קליטה פלורליסטית עדיפה על אסימילטיבית (מטמיעה) מבחינת מידת התביעות והקשיים שהיא מעמידה בפני המהגר (בן שלום והורנצ'יק, 2000; סבר, 2004). מחקרים שונים מציעים כי החברה הישראלית עדיין מעדיפה כי העולים יהפכו מהר ככל שניתן לישראלים ולפיכך מפעילה אסטרטגיית קליטה מטמיעה (בן שלום והורנצ'יק, 2000; סבר, 2004).

ניתן לראות חיזוק בפרק המבוא בעבודה זו, לטענה כי החברה הישראלית נוטה להשתמש באסטרטגיית קליטה מטמיעה, והדוגמאות לכך הן: כאשר בתהליך הקליטה של העולים מאתיופיה הושם דגש על לימוד השפה העברית ולא על שימור שפת האם שלהם, כאשר שמותיהם הוחלפו לשמות "ישראלים" כבר עם הגעתם ארצה, אי הכרה בכוהנים לצורך עריכת נישואין, גירושין וקבורה, ילדי העולים שולבו בפנימיות בריחוק מהוריהם וקהילתם, בהן בין השאר היהדות שהונחלה הייתה שונה מזו שגדלו עליה ובעקבות כך על ידי כך הם נותקו מקהילתם, עברם, מסורתם, מנהגיהם ושפתם (בן-אליעזר, 2008; סבירסקי וסבירסקי, 2002; פישר, 2005; קימרלינג, 1998; שבתאי, 1999, 2001). מטרתם המוצהרת של צעדים אלו הייתה לשלב את העולים באופן האופטימאלי בחברה הישראלית (בן-אליעזר, 2008; ורצברגר, 2003), אך בפועל צעדים אלו ניתקו את הקהילה משורשי תרבות המקור שלהם ודרכם הועבר מסר שעל מנת להשתלב בתרבות בארץ החדשה, עליהם לזנוח את שורשיהם.

קושי מרכזי המאפיין מהגרים בכלל ואת בני הנוער המהגרים בפרט היא המתח שבין רצונה או דרישתה של החברה הקולטת שהמהגר ייטמע בתרבותה, לבין שאיפות של קבוצות מהגרים לשמר את תרבות המוצא שלהם. בעיה זו בולטת במיוחד כאשר קיים פער גדול בין מאפייניה של תרבות המוצא לבין אלה של תרבות החברה הקולטת. במקביל, בני המהגרים חווים מתח או קונפליקט הפוך: בעוד ההורים שואפים לשמר את הנורמות של תרבות המוצא ילדיהם שואפים להתערות בחברה הקולטת. אחת התוצאות של מתח זה היא קונפליקט תרבותי בין דורי על רקע נורמטיבי המאפיין מתבגרים בכלל ומהגרים בפרט (אדלשטיין, 2003; שטרקשל ואחרים, De Las Fuentes & Vasquez, 1999; Lerner, et al., 1994 Pessach-Ramati & ;1997 Josselson, 2007).

בקרב בני הנוער וצעירים יוצאי אתיופיה בולט הרצון בדו תרבותיות: שילוב הישן עם החדש (אדלשטיין, 2003). אולם השילוב אינו פשוט: בני הנוער עומדים לפני קושי רב בהגדרת זהותם בישראל הן בשל צבע העור השונה מחד, והן בעקבות הקושי להזדהות עם ההורים (אדלשטיין, 2003; שבתאי, 2001). ההורים מצד אחד רוצים שהילדים ימשיכו את המסורת, אך מצד שני שואפים שילדיהם יסתגלו לחברה החדשה וינועו במסלולי הניעות שלה (אדלשטיין, 2003). כלומר, הדילמה מולה הנוער עומד, לבחור זהות מתבדלת או זהות נטמעת, היא תוצאה של הקושי וחוסר יכולתו בסופו של דבר, של הנוער להשתלב בחברה הישראלית הותיקה.

כאמור, הדפוס האופטימאלי של תירבות הוא השתלבות: שמירה על מרכיבים שונים של הזהות התרבותית הקודמת בשילוב עם מרכיבים השאובים מהתרבות החדשה. דפוסי הסתגלות השונים מראים כי פירוש סובייקטיבי של האדם את המציאות הנו גורם חשוב בהצלחת הקליטה בתרבות החדשה. הסתגלות מוצלחת לחברה חדשה תלויה לרוב ברמת ההלם התרבותי שחוה העולה החדש ובסוג העזרה שמספקת החברה החדשה. כמו כן, אופייה של האישה ופירושה את המציאות האובייקטיבית מהווה גורם דומיננטי להסתגלות לחברה החדשה (שגב, 2005).

המחקרים שנערכו בנושא מחזקים את הממצאים של מחקר זה בהם נמצא שככל שעוצמת הגזענות הנתפסת על ידי הנערות מקהילת יהודי אתיופיה עולה, כך איכות החיים התרבותית יורדת. הקשיים בגיבוש הזהות התרבותית שלהן ייתכן ונובעים מתוך האופן שבו הן חשות אי קבלה שלהן על ידי החברה הישראלית הוותיקה ומידת האפליה והגזענות של החברה כלפיהן. בתחושות שהנערות מדווחות על איכות חייהן התרבותית ועל תפיסת הגזענות ניתן להסיק כי הנערות חשופות לקשיים שונים הן פיזיים והן נפשיים. כמו כן, הנערות דיווחו על רמות גבוהות של כעס כתוצאה מביטויים גזעניים כלפיהן. תחושות אלו, בשילוב הממצאים על גיבוש הזהות

התרבותית יכולים לחשוף אותן ל"סיכון כפול" כאשר הן לא מוצאות את עצמן לא בקבוצת המוצא שלהן ולא בקרב החברה הישראלית הוותיקה. בעקבות כך, הן מצויות בסיכון גבוה לנשירה התנהגות עבריינית ולשימוש בסמים.

לכן, קשיי גיבוש הזהות התרבותית של הנערות במחקר זה ייתכן ומושפעות מאופן הקליטה של החברה הישראלית אותן, אך גם בשל קשיי ההשתלבות בחברה הישראלית כתוצאה מכעס ומתפיסת הגזענות כלפיהן. ניתן להניח כי תפיסת הגזענות היא זו שמעמידה את הנערה בפני דילמה ותחושה של חוסר שייכות. הגורם לדילמה הוא לא אינהרנטי לתהליך העלייה והקליטה, אלא הוא תוצאה של אופן קבלתה של החברה הקולטת.

אם כן, האופן שבו החברה הישראלית הותיקה מתייחסת לנערות מקשה על יכולתן לשלב בין הסתגלות לגאווה בשורשיהן התרבותיים. דילמה זו ייתכן ומיוצגת בתוך נפשה של הנערה האם להסתגל למערכת תרבותית שפוסלת אותי, או להיות גאה בשורשים שלא מוערכים על ידי החברה. מתוך כך נוצר פירוק ופיצול בשדה התרבותי כאשר הנערה נכנסת לחברה שפוסלת אותה. לנערה יהיה קשה להשתלב ולא ניתן להיקלט בחברה שאותה תופסת כגזענית כלפי מי שהיא. עובדה זו מעמידה בפני הנערה בחירה שהיא לא הוגנת וחושפת אותה בפני מצבי סיכון.

2. גזענות נתפסת

במחקר הנוכחי נבדקו חוויותיהן של נערות מקהילת יהודי אתיופיה ותפיסותיהן הסובייקטיביות את הגזענות. במחקר זה לא נבדקו ביטויי גזענות בפועל, אלא תפיסת גזענות בקרב הנערות, מתוך ההנחה כי חווייתו של הפרט והשלכותיה של החוויה הסובייקטיבית הן המשמעותיות וה"אמת האובייקטיבית" של האירוע לא רלוונטית להשפעותיה והשלכותיה של החוויה (Carter, 2007).

בהמשך לפרק המבוא בו הוגדר אופייה החמקמק של "הגזענות החדשה" והדרך שבה היא באה לידי ביטוי (בן-אליעזר, 2008; Mukhopadhyay & Chua, 2008), חשוב לחזור ולהדגיש כי הטענות בספרות הן שכיום נדירים המקרים בהם גזענות באה לידי ביטויי בבוטות (בן-אליעזר, 2008; שנהב ויונה, 2008; Mukhopadhyay & Chua, 2008; Carter, 2007). אך למרות זאת, דווקא מקרים של ביטויי גזענות מובלעים ומוסווים הם הרבה יותר קשים בשל הקושי להגדירם- כאשר הביטויים ברורים וחד משמעיים, קל לגייס תמיכה, אך אופיים של ביטויי הגזענות המוסוות מבלבלים את הפרט ואת שיפוטו (Carter, 2007).

במחקר הנוכחי הוצגו לנערות תשעה אירועים המבטאים תפיסת גזענות. ניתן לראות לפי הממצאים שהנערות דיווחו על מקרי גזענות בכל תשעת האירועים שהוצגו בפניהן. אנו גורסים כי חשיבות הממצאים במחקר זה היא בעצם הדיווחים על כך שבתפיסתן של הנערות הגזענות קיימת ולא לעוצמת או לכמות האירועים הגזעניים.

בנוסף, ניתוח הממצאים מעיד על כך שישנם אירועים שמדווחים כשכיחים יותר, כגון: התייחסות בחוסר כבוד, חשדנות, התקלות באמירות גזעניות, בהקנטות ושחושבים שאם אני אתיופית אני מכירה את כל האתיופים. ייתכן וזאת בשל העובדה שאירועים אלו יכולים להתפרש כחד משמעיים וכדורשים אקטיביות מצד הגזען. ייתכן וניתן לייחס את הדיווחים הנמוכים יחסים בשאר האירועים שהוצגו לנערות לעובדה שהם דו משמעיים והגזענות הבאה לידי ביטוי על ידי ביטויים אלו הינה מוסוות על כן יוצרת בלבול וחוסר ביטחון בקרב הנערה באמיתותם. מתוך ממצאים אלו, ניתן להסיק ממצאים אלו כי מבחינתן ותפיסתן של הנערות הגזענות קיימת והינה יומיומית ולא תמיד מסוות.

ניתן לראות כי הנערות מדווחות בין השאר גם על ביטויי גזענות גלויים למרות התיאורים בספרות על אופייה המוסווה של הגזענות (בן-אליעזר, 2008; שנהב ויונה, 2008; Carter, 2007; Mukhopadhyay & Chua, 2008). בן-אליעזר (2008) מתאר במחקרו ביטויי גזענות גלויים ובוטים כלפי חברים מקהילת יהודי אתיופיה, ומייחס זאת בין השאר לפער התרבותי בין החברה בישראל ולמספרם הקטן יחסית גם בקרב קבוצות המהגרים בישראל. מלבד היותן שייכות לקבוצה קטנה וחסרת כוח יחסית לקבוצות המהגרים האחרות, הנערות הן תת קבוצה בתוך תת קבוצה זו, מהיותן נשים. מתוך כך, הן מאופיינות בשוליות כפולה וחשופות יותר להטרדות מסוגים שונים (קומס, 2007; Hill Collins, 2000, 2005).

מלבד הגזענות הגלויה והבוטה, שעליה הנערות מדווחות, ניתן לקחת בחשבון, שייתכן וישנם עוד גילויי גזענות רבים, שלא באו לידי ביטוי במחקר זה. Carter (2007) בסקירתו הנרחבת את הספרות בנושא הנ"ל, מצא שלעיתים חוקרים הבודקים את השפעותיה של הגזענות לא לוקחים בחשבון את ביטויי הגזענות הלא ישירים ומוסווים, למרות שלחוויות אלו יש השלכות פסיכולוגיות ולעיתים אף טראומטיות. בספרות לא נמצאה הגדרה ברורה וחד משמעית לביטויים של גזענות, אך ידוע כי גזענות משנה את צורתה ואת ביטוייה בזמנים שונים ומקומות שונים. ואנשים שונים מושפעים ותופסים באופן שונה את הגזענות המופנת לעברם. כאמור, בשנים

האחרונות עברה הגזענות טרנספורמציה מאקטים חוקיים פתוחים וישירים של אלימות, אפליה הטרדה לאקטים לא חוקיים, סמויים ולא ישירים של עוינות והטרדות (Carter, 2007).

בספרות המחקרית אפליה ואירועי גזענות מוגדרים כמקורות לחץ. לחץ מוגדר על ידי חוקרים כתגובה רגשית פיזית והתנהגותית לאירוע שהוא לא חיובי או לא רצוי. האופן שבו הפרט תופס את החוויה, משפיע אם הוא יפרש את האירוע הגזעני כמקור לחץ (Carter, 2007).

המידה שבה האדם מושפע על ידי לחצים שונים תלויה בתכונות אישיותיות וחוויות העבר שלו. חלק מהאנשים שחשופים לאירועי לחץ יכולים להתמודד באופן אפקטיבי איתם בעוד אחרים לא. תגובה של לחץ מופיעה כאשר האירוע הינו אובייקטיבי או סובייקטיבי, אולם, בשני המקרים מחקרים הראו שהם מנבאים השפעות בריאותיות ונפשיות. בנוסף, ידוע כי תגובת לחץ לאירוע מוגברת כאשר האירוע הינו דו משמעי, שלילי, לא צפוי ולא בשליטה. בנוסף, לחץ מוגבר אם הבעיות והקונפליקטים שהוא יוצר מהווים תפקידים מרכזיים בחיי האדם (Carter, 2007).

מתוך כך, ניתן להסיק כי האופן שבו הנערה מפרשת את האירוע ותופסת את חווית הגזענות היא משמעותית, מכיוון שהתפיסה הסובייקטיבית היא הקובעת את השלכותיה של הגזענות על בריאותה הנפשית, הפיזית ועל איכות חייה של הנערה.

חוקרים טוענים כי הטרדות זעירות יומיומיות יכולות לסכן את איכות החיים הפסיכולוגית של הפרט. לחץ יומיומי יכול להשפיע על בריאות הנפש כאשר מספר גדול של אירועים זעירים מתווספים, מתישים את הפרט והופכים אותו לפגיע. בהקשר של גזענות הטרדות יומיומיות מוגדרות כ"מיקרו אגרסיות". הטרדות יומיומיות קשורות לדיכאון, חרדה וירידה בבריאות פיזית (Carter, 2007).

כאמור, נמצא קשר שלילי מובהק בין גזענות נתפסת לבין איכות חיים תרבותית. מתוך כך אנו מסיקים כי ככל שהנערה חווה יותר אירועים גזעניים, היא חשה מוגבלת לפעול לפי ערכיה ואמונותיה וכמו כן חשה פחות גאה בשורשיה. לעומת זאת, לא נמצא קשר בין גזענות נתפסת לבין איכות חיים פיזית, אישיותית וחברתית, אך נמצא כי גזענות נתפסת מהווה משתנה מתווך בין השדות השונים של איכות חיים לגזענות מופנמת (תרשים 6) על כך יורחב בהמשך פרק זה.

כמו כן, נמצא במחקר זה כי ככל שתדירות הגזענות הנתפסת על ידי הנערות הייתה גבוהה יותר כך סגנון ההתמודדות ההתנהגותי של בריחה הכולל דפוסים של הימנעות גבוה יותר. ייתכן וממצא זה מעיד על כך שבעקבות תחושת האפליה מהחברה הישראלית הותיקה, הנערות מוצאות את עצמן ללא תחושת שייכות הן לחברה הישראלית הותיקה והן לקהילתן; כאשר מתוך המסרים

שעוברים אליהן מהחברה הישראלית הוותיקה הן חשות חוסר גאווה בתרבותן, ובעקבות כך רוצות להבדל מהקהילה ותרבותה המסורתית ובמקביל מנסות להימנע מהחברה הישראלית הותיקה בשל העובדה שממנה הן חוות גזענות ודחייה. כך הנערות נשארות מנותקות כתוצאה מהחוויה הגזענית. ממצאים אלו מחזקים את הטענות שהובאו מהספרות בפרק הקודם, שלתפיסת הנערה את יחס החברה כלפיה ישנה השפעה על השתלבותה ובניית זהותה התרבותית (אדלשטיין, 2003; שגב, 2005).

ממצאי המחקר מראים כי הנערות חוות גזענות מהחברה הישראלית במרחבי חיים שונים. שוער בפרק זה כי פירושה ותפיסתה הסובייקטיבית של הנערה את האירוע הוא חשוב וצובע את השלכותיה של הגזענות על בריאותה הנפשית, הפיזית ועל איכות חייה. בנוסף, נמצא כי כתוצאה מהמסרים שהנערות חוות מהחברה הישראלית הותיקה הן מוצאות את עצמן ללא תחושת שייכות הן לחברה הישראלית הותיקה והן לקהילתן, ומתוך תחושת הדחייה הן נשארות מנותקות וזהותן התרבותית נפגעת. כאמור, לחוויות אלו ישנן השלכות נוספות: פיזיות, נפשיות וחברתיות, עליהן נעמוד בהמשך.

3. תגובות רגשיות

מניתוח הממצאים של מחקר זה ניתן לראות שהתקבלו שלושה מוקדים רגשיים (תרשים 1) במפגש של הנערה עם גזענות נתפסת. הנערות מדווחות על תחושות של **כעס**, **חוזק** וסדרה נוספת של רגשות הכוללת; תסכול, עצב, בושה וחוסר אונים, שכונתה בשם: **תגובות רגשיות מופנמות**. מלבד החלוקה שהתקבלה במהלך ניתוח המפה, ניתן לראות ששלושת המוקדים מובחנים גם ברמה התכנית.

תגובות רגשיות מופנמות הינן תחושות רגשיות של לקיחת אחריות על התנהגותו של הזולת כלפי העצמי, ומבטאות רגשות של מצוקה. פעמים רבות תחושות אלו מזוהות אצל קורבנות שלוקחות על עצמן את האחריות לפגיעה של האחר בהן (לואיס הרמן, 2005). בושה היא אחד הרגשות המרכזיים בנקודה זו (Zembylas, 2008).

בושה נחשבת כרגש מרכזי בשל חלקו כמעט בכל המעשים היומיומיים של היחיד והקולקטיבי. בושה הינה רגש הנובע כתוצאה מהשפלה, אי נוחות, דחייה, כשלון וחוסר בטחון. בחברות מערביות בושה הוגדרה באופן שלילי כה קיצוני, שלעיתים קרובות האדם מתכחש לה עד כדי כך שהיא נעשית לא מודעת. כאשר תחושת הבושה לא מודעת או לא מובנת לפרט, התוצאה עלולה לבוא לידי ביטוי באגרסיביות, טינה וקונפליקטים (Zembylas, 2008).

בושה מובעת על ידי הפרט באינטראקציה עם אחרים ומסמלת קטיעה בקשר חברתי. לכן, בושה צריכה להיות מובנת כרגש חברתי, ולא רק כרגש אינטר-פסיכי, ובמקביל גם לרגש שקשור, מפיץ, ומעצים את המשמעות והתחושה של הזהות. בושה היא רגש עצמי של האינדיבידואל שהתעורר ונבנה בקונטקסט חברתי, תרבותי ופוליטי, לכן כאשר הפרט חש בושה התחושה של השייכות נשללת (Zembylas, 2008).

כעס הינו תגובה רגשית המשלבת אלמנט האשמה של האחר. כעס יכול להיות כלפי משהו אחר, או תחושה לא מזוהה כלפי אובייקט מסוים. זהו רגש שמתעורר ומכפה על תחושות פנימיות אחרות. כעס מופיע כביטוי של אי נוחות כלפי מוקד מסוים או אובייקט. לעיתים ישנו קושי להבחין בין מצוקה לכעס (Bychowski, 1966). מחקרים מעידים על כעס כרגש דומיננטי במפגש עם גזענות ואפליה (אדלשטיין, 2003; שירן, 2002; Feagin et al., 2001).

הנערות במחקר זה דיווחו על סגנון תגובה רגשי של רגשות מופנמים כתוצאה מהמפגש עם הגזענות. הדיווחים של רגשות אלו היו יחסית נמוכים לעומת תחושת הכעס והחוזק, וייתכן שהסיבה לכך היא הקושי להתמודד עם תחושות הדחייה החברתית, כך שתחושות אלו "ירדו למחתרת", אל תת המודע, ורגשות של כעס וחוזק הם אלו שהיה יותר קל לנערות להודות בהם בפני העצמי.

ההשלכות של רגשות הבושה כאמור יכולות להביא עד לתחושת עצמית של שלילת השייכות. ניתן להסביר בעזרת ממצא זה את הקשר של תחושת הזהות התרבותית של הנערות. ייתכן שכתוצאה מדחייה החברתית שהנערות חוות, הגזענות הנתפסת, מתעוררות בהן תחושות של רגשות מופנמים, כדוגמת בושה וכתוצאה מכך, הן חוות תחושה של אי שייכות הן לקבוצת המקור, הקהילה של יהודי אתיופיה, והן לחברה בישראל, קבוצת הישראלים הוותיקים.

כאמור, לפי הממצאים ניתן לראות כי התגובות הרגשיות העוצמתיות ביותר של הנערות במפגש עם גזענות נתפסת הן כעס וחוזק. כמו כן, נמצא כי ככל שהגזענות הנתפסת שהנערות חוות עוצמתית יותר, כך מתעוררים בהן רגשות חזקים של כעס וחוזק.

ניתן להסיק מהספרות הנ"ל ומחקרים נוספים שמצאו כי כעס מובע כלפי אובייקט חיצוני מסוים כתגובה לגזענות נתפסת (אדלשטיין, 2003; Bychowski, 1966), שהאובייקט שאליו הנערות חשות את הכעס הינו הגזען ולא כלפי עצמן. הנערה מטילה את האחריות והאשמה על האחר. או ייתכן ולחילופין, שבשל טבעה של הבושה להופיע ולהתעורר בלא מודע, היא באה לידי ביטוי כלפי חוץ ככעס, וייתכן שזהו כעס על העצמי. לכן ישנם מיעוט יחסי של דיווחים על רגשות

מופנמים. ייתכן שיותר קל לנערות להביע רגשות ככעס וחוזק מאשר תחושות בסיסיות כגון בושה שאיתן קשה להתמודד באופן מודע.

קיימים מחקרים המתייחסים לתחושת הכעס כדיס-פונקציונאלית ואל ההשלכות השליליות שלו, לדוגמא: נוער שחש כעס כלפי החברה הישראלית נתפס כנוער שיתקשה להשתלב חברתית וכן יתקשה להבנות את זהותו התרבותית (אדלשטיין, 2003). אולם, ספרות פמיניסטית ופוסט קולוניאלית מכירות בכוחו המרפא של הכעס ואת היכולת לבטאו כחלק מתהליך הריפוי וסיוע במניעת תחלואה הן נפשית והן פיזית של אדם הסובל מדיכוי (גיליגן, 1982; פנון, 2004; שירן, 2002; Feagin et al., 2001; Hooks, 1995).

ייתכן והיכולת של הנערות להביע כעס כלפי אובייקט אחר במפגש עם הגזענות, והעובדה שהן לא לוקחות את האחריות על עצמן ולא מאשימות את עצמן, מאפשרת להן להיות פחות פגיעות להשלכות הידועות בנפש ובאופן פיזי של הגזענות. לכן, יש להבין את הכעס כלפי הגזענות הנתפסת כביטוי של כוח ומאבק על זהותן, קיומן וזכויותיהן הבסיסיות.

מחוזקת הינה תגובה רגשית של כוח ולקיחת האירוע הכואב למקום של כוח, שליטה עצמית ותחושות של בניה והתפתחות. חוזק על פי ספרות פמיניסטית היא תחושה של העצמה בקרב אינדיבידואלים או קהילות. חוזק הינו האופן שבו הפרט מזהה את יכולתו האישית לשנות את המצב. השינוי בא לידי ביטוי על ידי העצמה אישית ושינוי מודעות ומודעות עצמית הינה מרחב של חופש (Hill Collins, 2000).

השינוי יכול להופיע במרחב פרטי ואישי של המודעות של הפרט, ולא חייב להיעשות במרחב החיצוני, הפוליטי והחברתי. גם סוג זה של שינוי הינו חוזק והעצמה. כל אחת שנכפה עליה להישאר חסרת תנועה מבחוץ, יכולה לפתח שינוי מודע פנימי כסוג של חופש. נערה יכולה להיעשות מועצמת וחזקה באופן פנימי דרך ידע עצמי (Hill Collins, 2000).

כעס וחוזק הן תגובות רגשיות מסוג של לחימה, הנערות אומרות: אנחנו לא מוכנות לקבל את המצב הקיים, ואנחנו נלחם על מנת לשנותו. רגשות אלו הינם אדפטיביים יותר ופחות פוגעים בפרט באופן רגשי ופיזי (גיליגן, 1982; פנון, 2004; שירן, 2002; Feagin et al., 2001). ניתן לראות מהניתוח בפרק הנוכחי שלא ניתן להפריד לחלוטין בין שלושת הרגשות הדומיננטיים במפגש של הנערות עם אירועי גזענות. כל רגש יכול להיות מוצג בפני עצמו, אך הינו גם מרמז באופן כלשהו על האחר. תחושה של בושה יכולה להיות קשה מנשוא ולהסתתר בתת מודע, וכתוצאה מכך לבוא

לידי ביטוי ככעס, שבפני עצמו מביע כעס כלפי האחר, והשלכותיו הן הבעת חוזק של הנערה, כאשר היא מחליטה שלא להיכנע לחברה ולהלחם על זהותה.

בניתוח התגובות הרגשיות של הנערות לגזענות נתפסת נמצאו שלושה מוקדים רגשיים: כעס, חוזק ורגשות מופנמים. הדיווחים על רגשות מופנמים היו נמוכים יחסית לעומת תחושות הכעס והחוזק, שנמצאו עוצמתיות במידה גבוהה במפגש של הנערות עם גזענות נתפסת. ייתכן שניתן לייחס ממצא זה לעובדה שלנערות קל יותר להביע רגשות ככעס וחוזק מאשר תחושות בסיסיות של בושה- שעם אלו קשה להתמודד באופן מודע.

בנוסף, שוער בפרק זה כי את תחושות הכעס שהנערות מביעות כלפי הגזענות ניתן להבין כביטוי של כוח ומאבק על זהותן, קיומן וזכויותיהן הבסיסיות, לעומת השלכותיהן של הרגשות המופנמים שיכולות להביא עד לתחושה עצמית של שלילת שייכות תרבותית וחברתית. למרות ההבחנות בין הרגשות השונים, ניתן לראות מהניתוח בפרק זה כי בפועל לא ניתן לבצע הפרדה מוחלטת בין שלושת הרגשות הדומיננטיים במפגש עם תפיסת אירועים גזעניים, אלא רק באופן מלאכותי. בהמשך נחזור לדון בסגנונות ההתמודדות הרגשיים בבחינת הקשר ביניהם לבין גזענות מופנמת ואיכות חייהן של הנערות.

4. תגובות התנהגותיות

כזכור, נמצא סדר מעגלי של המשתנים "תגובות התנהגותיות" (תרשים 2). סדר זה מצביע על מדרג תגובות שביניהן תגובות התנהגותיות "פנימיות" ותגובות התנהגותיות "מוחצנות". חלוקה זו מצביעה על כך שהנערות מגיבות ברצף תגובות התנהגותי כאשר הן חוות גזענות.

ההתנהגויות שהופיעו בעוצמה הגבוהה ביותר בתגובה לחוויות של גזענות נתפסת הן: מענה לגזען, הימנעות ממגע עם הגזען, התעלמות מהתגובה הגזענית וניסיון לשכוח את המקרה. בנוסף, ניתן לראות כי התגובות ההתנהגותיות יוצרות מעגל של התנהגויות. לתרשים הזרימה המעגלי לא נקבעה נקודת התחלה או סוף, אלא אנו רואים במעגל זה רצף של תגובות- שעל צירו הנערה נעה בתגובותיה לגזענות הנתפסת. התגובות ההתנהגותיות הינן כדלקמן: עונה לגזען ומנסה להעמיד אותו במקומו, נעשית אלימה, מתפללת, מנסה להוכיח להם שהם טועים על ידי התנהגות יפה יותר, מנסה לשכוח את המקרה, מנסה להתעלם מהתגובה הגזענית ומנסה להימנע מהמגע עם האדם הגזען.

תיאוריות פסיכולוגיות מתארות שתי תגובות התנהגותיות עיקריות במפגש עם מצבי לחץ:

לחימה או בריחה (fight or flight) (Bracha, Ralston, Matsukawa, Spark, Williams &) (fight or flight) (Adam, 2004; Taylor, Klein, Lewis, Gruenewald, Gurung, Updegraff, 2000). השימוש

הראשון בביטוי היה בשנות העשרים של המאה הקודמת על ידי Canon (בתוך, Bracha et al., 2004) ופשוטו כמשמעו; כאשר הפרט חש באיום הוא בוחר באחת משתי התגובות: לברוח או להלחם, אלו מהוות תגובות הישרדות ראשוניות של האדם ללחץ ולמצבים שבהם הוא חש איום ברמה הפסיכולוגית וההתנהגותית (Bracha, et al., 2004; Taylor et al., 2000).

לטענת חוקרים אחדים ביטוי זה של "לחימה או בריחה" מתעלם מההתקדמות המשמעותית במחקרים על לחץ שנערכו מאז שהוטבע (Bracha et al., 2004). מחקרים חדשים בתחום מצביעים על תגובות נוספות שיחדיו יוצרות רצף של ארבע תגובות פחד המתרחשות כתגובה לאיום גובר. החוקרים מרחיבים את התגובה של "הילחם או ברח" ל"קיפאון, בריחה, לחימה או בהלה" (Bracha et al., 2004).

לתגובות אלו תפקיד חשוב בהבנה של תגובות לחץ אנושיות לאיום. רצף זה מתחיל ב"קיפאון" תגובה זו מתארת מצב של: להיות על המשמר, דריכות, וערנות קיצונית. התגובה לפחד הבאה לידי ביטוי ב"קיפאון" היא "עצור, התבונן והקשב". יתרון הישרדותי של תגובה זו הוא בזכות העובדה שבמידה והקורבן נישאר קפוא בזמן האיום, יש לו יותר סיכוי להימנע מגילוי ומחשיפה (Bracha et al., 2004).

התגובה הבאה ברצף התגובות למצב לחץ היא ניסיון להימלט, **בריחה** ולאחר מכן, כאשר הנמלט מותש, אז יש ניסיון **להלחם**. לכן הסדר הנכון הוא בריחה או לחימה ולא לחימה או בריחה. ההחלפה של סדר הפעולות הינה משמעותית בעולם המחקרי, ישנה מיס קונספציה שטבע האדם הוא להלחם (Bracha et al., 2004).

בנוסף להזנחה של התגובה הראשונית של ה"קיפאון" תגובות פחד אחרות החשובות מבחינה קלינית נשארו בערפל בעיקר בשל הזנחתם מרפרטואר התגובות: "לחימה או בריחה". התגובה ההתנהגותית הבאה ברצף, לאחר "לחימה" הינה תגובת פחד הגנתית הנקראת "נייחות מעוררת" (מלשון עוררות). תגובה זו מתרחשת לאחר יצירת קשר פיזי עם התוקף. המקבילה בספרות של פוסט טראומה היא סימפטומים של פאניקה, המוכרת מתיאוריות על אונס ותקיפות מיניות (כאשר הקורבן מסביר את הזיכרונות הרעים מהתקיפה, בתהייה מדוע לא עשה יותר בכדי להילחם). תגובה זו המכונה: *fright*, היא תגובה של בהלה, אימה והלם, ובאה לידי ביטוי בפסיביות קיצונית בתגובה לתקיפה ובזמן התקיפה (Bracha et al., 2004).

ייתכן משמעותו של הרצף המעגלי של התגובות במחקר זה הוא שלא ניתן להפריד בין התגובות השונות. הנערות משתמשות במספר סגנונות תגובה הנמצאים על רצף, במעגל התמודדות

התנהגותית המוגבל לסגנונות מסוימים בהתמודדות עם הגזענות המופנית כלפיהן. הועלו מספר השערות בנוגע לבחירת רפרטואר התגובות (או לתגובה ההתחלתית על הרצף) במפגש עם אירוע גזעני. השערה אחת הינה, כשתגובה אחת אינה נמצאת אפקטיבית להתמודדות עם האירוע הגזעני, הן מנסות את הבאה בתור ברצף שהתקבל, או לחילופין הנערות בוחרות את התגובה לפי עוצמת הגזענות שאותה הן חוות וייתכן שככל שהנערה צוברת מספר חוויות גבוה יותר כך היא נעה לאורך המעגל.

על בסיס עולמות התוכן השונים המאפיינים את התגובות ההתנהגותיות ועל פי הספרות המחקרית בתחום (Bracha, et al. 2004; Taylor et al., 2000), יצרנו שלושה משתנים: **בריחה**, הכוללת את התגובות התנהגויות: מנסה לשכוח, התעלמות והימנעות ממגע עם הגזען; **לחימה**, הכוללת את התגובות ההתנהגויות: עונה לגזען ואלימה. לחימה ובריחה נמצאו בקשר מובהק עם תפיסת גזענות על ידי הנערות; **והתאמה**, הכוללת את התגובות ההתנהגותיות: תפילה, שינוי התנהגות ומשתדלת להתנהג יפה יותר.

במחקר הנוכחי נמצאו מקבילות לשלושה מתוך ארבע התגובות "קיפאון, בריחה, לחימה או בהלה" (Bracha, et al., 2004). כאמור, נמצא שהנערות מגיבות בדפוס של בריחה או לחימה התואם למחקרם של Bracha et al. (2004), וייתכן והמקבילה במחקרנו לתגובות המתוארות כ"בהלה" היא התגובה: מתפללת, כאשר תגובה זו מאופיינת בפסיביות כלפי חוץ, אך בדריכות וריכוז פנימי.

בממצאים של מחקר זה נמצא סגנון התנהגות חדש: התאמה, שכאמור, כולל את ההתנהגויות הבאות: תפילה, שינוי התנהגות ומשתדלת להתנהג יפה יותר. את סגנון ההתנהגות של התאמה ניתן למצוא בתיאוריות על גזענות: אדם החווה יחס גזעני יכול להיכנס למקום של לנסות להתאים את עצמו- לזהות מה בי שונאים ולהדגיש זאת פחות (פנון, 2004; Brown, 2003; Carter, 2007; Granfield, 1991).

בניגוד לאלו שבחרים בסגנון של לחימה, שבה ישנה מעין הגנה עצמית ובחירה להתעמת באופן ישיר עם הפחתת הערך שחווים בזמן אירוע גזעני, אלו הבוחרים באסטרטגיה של התאמה מעדיפים לזייף זהות חדשה שבאופן אפקטיבי תוציא אותם מקבוצת השייכות המקורית שיש עליה סטיגמה. בשל העובדה שההנחות על הקבוצה המודרת בדרך כלל נחשבות ונתפסות כמוצדקות, לעיתים קרובות חברי הקבוצה המודרת בונים זהויות שדרכן הם מנסים לברוח

מה"פגם" שקושר אותם עם השיוך הקבוצתי שלהם, וזאת על ידי טקטיקה המוכרת בספרות כניהול סטיגמה (גופמן, 1963; Granfield, 1991).

ניהול סטיגמה (גופמן, 1963) מוגדר כאופן שבו אינדיבידואל שחש מבויש מנסה לשלוט על האינפורמציה בנוגע לעצמו על מנת לנהל את הזהות החברתית שלו. מנגנונים כמו הכחשה של הסטיגמה, כיסוי ואי-לקיחת אחריות, משמשים כטקטיקות, שבמקביל לרווח שהן מציעות כתיוג כ"נורמאלי", לעיתים קרובות הן תורמות בו זמנית ללחץ פסיכולוגי על הפרט (Granfield, 1991).

לאסטרטגיות של הפרט בניהול הזהות האישית שלו, ישנה חשיבות לא רק בהשפעתה על קבלתה של הקבוצה המופלה, אלא גם להזדמנויות בחיים. סטיגמה מגבילה את ההזדמנויות שיש לפרט בהשתתפות בחיים החברתיים כאזרח מלא, בייחוד לאלו שמחזיקים סטיגמות מגדריות או גזעיות. בשל הנראות של סטיגמות אלו (צבע עור, לדוגמה), הסתגלותו של הפרט מושגת על ידי **היבלעות** שדרכה הפרט מאמץ זהות מזויפת או על ידי **עימות ישיר** (Granfield, 1991).

אמוץ זהויות והתנהגויות שמקובלות על ידי המעמד הגבוה יותר הינה טקטיקה ידועה. ההסתרה מאפשרת לקבוצה שעליה הסטיגמה להוות חלק מסוים (אך לא שלם) מהקבוצה האחרת. האסטרטגיות שנמצאו במחקר ששמו "Making it by Faking it" (בתרגום חופשי: להצליח בעזרת זיוף) שנערך בקרב סטודנטים היו: אימוץ קוד לבוש והתנהגות של קבוצת הרוב ושימוש במימיקה דומה. עצם ההבנה של הפרטים מהקבוצה שמופלה, שהם יכולים לחקות את האחרים מעודדת אותם להסתיר את הרקע ממנו באו. מצב זה מהווה גורם לחץ עבור חברי הקבוצה המודרת ופחד שיתגלו כחסרי יכולת (Granfield, 1991).

לפי הממצאים במחקר זה, ניתן להבין כי כאשר הנערה חווה גזענות היא מזהה מצב של סכנה, וכתוצאה מכך בוחרת באחד משלושת סגנונות ההתמודדות ההתנהגותיים: בריחה, לחימה או התאמה. שלושת סגנונות ההתמודדות הם הגנתיים: בבריחה היא נסה מהסיטואציה ומנסה להתרחק כמה שיותר מהסכנה, בלחימה הנערה משיבה מלחמה מתוך הגנה עצמית ואילו כאשר הנערה בוחרת בסגנון התמודדות של התאמה היא מנסה לשנות את התנהגותה מתוך ניסיון "לשחק את המשחק" המקובל בחברה, מתוך הנחה שייתכן שבאופן הזה אם תתנהג כמו האחרים היא תמשוך פחות אש מהגזען.

אך כאמור, לכל אחת מהתגובות יש מחיר. סגנון התמודדות של לחימה הוא דפוס שעלול להיות בעל מחיר רב מול קבוצת הרוב, כאשר הנערה מעמידה את עצמה מול הסכנה ויכולה "להפסיד במלחמה". בסגנון ההתמודדות של בריחה, הנערה מפספת הזדמנויות רבות כאשר היא

נמנעת, לומדת לסמוך רק על עצמה וסוגרת את עצמה מהחיים החברתיים (Hill Collins, 2000). וכמו כן, גם סגנון התמודדות התנהגותי של התאמה בפועל מחד אינו יעיל ומאידך הנערה משלמת מחירים פנימיים על בחירתה בסגנון התמודדות זה. לנערה נתון פיזי שממנו היא אינה יכולה לברוח וזה מייחד אותה לעומת הסביבה: צבע עורה יבלוט וימשוך תשומת תגובות גזעניות נוספות. כך שמעבר לתחושת הדחק שהנערה חווה ומשלמת את מחירה, ייתכן וסגנון התמודדות זה אינו יעיל עבורה ויכול לגרום תסכול ותחושות נוספות של חוסר אונים.

בניתוח התגובות ההתנהגותיות של הנערות לתפיסת הגזענות כלפיהן נמצא סדר מעגלי של התגובות, שניתן לראות בו רצף של התנהגויות שעליו הנערה נעה בניסיונה להתמודדות התנהגותית עם הגזענות. שוער כי משמעותו של הרצף המעגלי הוא שלא ניתן להפריד בין התגובות השונות וכי הנערות משתמשות במספר התנהגויות במפגש עם גזענות. את בחירת ההתנהגות ניתן לייחס למידת האפקטיביות של הסגנון או לעוצמת הגזענות הנתפסת בה הנערה נתקלת.

מתוך רפרטואר התגובות ההתנהגותיות יצרנו שלושה משתנים: בריחה ולחימה, התנהגויות המוכרות מתיאוריות פסיכולוגיות (Taylor et al., 2000; Bracha, et al., 2004). וסגנון התנהגות חדש: התאמה, המוכר מתיאוריות על תפיסת גזענות (פנון, 2004; Carter, 2004; Brown, 2003; Granfield, 1991; 2007). שוער כי כאשר הנערה נפגשת עם תפיסת גזענות, היא חווה מצב של סכנה וכתוצאה מכך בוחרת אחד משלושת סגנונות הגנתיים אלו. בנוסף, נמצא שלכל סגנון יש מחיר ובהמשך נראה כיצד ממצאי המחקר שופכים אור מסוים על האפקטיביות של כל אחת משלושת הסגנונות.

5. גזענות מופנמת- השלכות על הזהות

בניתוח הנתונים של השאלות שבדקו את הגזענות המופנמת בקרב הנערות נמצא כי התגובות העוצמתיות ביותר היו אלו שמצביעות על זעם מופנם. כלומר, בתשובות על השאלות הבאות: כעס עצמי שלא מבטאת את זעמך על אירוע גזעני, נכנסת לקטטות באופן מכוון, מרגישה בכעס וברתיחה פנימית ומשקרת כאשר ישראלי ותיק שואל אותך אם את כועסת על כך שלא התייחסו אליך בצורה שווה.

ממצאים אלו תואמים לממצא שהוצג בפרקים כי הנערות מדווחות על רגשות עוצמתיים של כעס במפגש עם חוויות גזעניות כלפיהן. אך מעניין לשים לב לנתון נוסף, למרות שהנערות חשות בכעס פנימי רב על הגזענות המכוונת לעברן, הן לא מדווחות על כך כאשר ישראלים ותיקים

שואלים אותן לגבי עניין זה, כלומר, הן חשות בכעס אך הן אינן מודות בכעסן בפני ישראלים ותיקים.

בספרות המקצועית ניתן למצוא תמיכה והסברים לכך שלמרות שהנערות חשות כעס כלפי חוויות גזעניות וזעם פנימי עוצמתי, הן לא מספרות על כך כאשר משהו מחוץ לקהילת יהודי אתיופיה, לדוגמת, ישראלי ותיק, שואל אותן על כך.

מחקרים מדווחים על כך שישנם אינדיבידואלים שמאמינים שפיתחו יכולות לשליטה על הכעס העולה מחוויית הגזענות. ידוע בוודאות שלאדם ישנו צורך לווסת את כעסו באופן תמידי מחשש לפגיעה בבריאותו, אך בשטח, אין זה אפשרי לדעת עד כמה אסטרטגיות אלו לשליטה על הכעס הן יעילות אל מול מחירן. הדילמה הינה אינסופית, כעס עצור עוצמתי מידי, עלול לפגוע בבריאותו של האדם, ולעומת זאת, לביטוי הכעס כלפי חוץ ישנם מחירים (Feagin et al., 2001).

קורבנות של גזענות לעיתים קרובות משתפים את משפחתם וחבריהם בחוויה על מנת להקל על העול. רבים מסתמכים על המשפחה והקהילה כחלק ממנגנוני ההתמודדות עם הגזענות היומיומית. גורם זה נמצא כחשוב ביותר ומועיל בעיני המתמודדים. הרשת החברתית משמשת להפצת ידע על כאב, דרכי התמודדות וכן לעיבוד שמשמש כמווסת את הכעסים- וזאת על מנת שאלו לא יצאו במקומות אחרים (Feagin et al., 2001).

במחקר שנערך בקרב אפרו- אמריקאיים בארה"ב נמצאה סיבה נוספת שבגינה אפרו- אמריקאיים מאמינים שיש להתאמץ, לבדוק ולווסת את רגשותיהם כאשר חווים גזענות נתפסת, וזאת על מנת שלא ליפול לסטריאוטיפים הקיימים שלפיהם "השחורים יוצאים מכלל שליטה". לדוגמה; היכולת להחזיק את הכעס ולשלוט על הרגשות הם הכרחיים להישרדות בעולם העבודה כאשר תגובה לאיבה יכולה להשפיע על ההזדמנויות בעבודה והזדמנויות כלכליות. כאשר האינדיבידואל השחור מביע את כעסו כלפי גזענות בעבודה, הממונה הלבן עלול ליחס זאת לאופיו ומזגו היומיומי וזו עלולה להיות עילה לאי קבלת קידום בעבודה (Feagin et al., 2001).

בספרות ניתן למצוא שני סוגים של לולאות שבעזרתן ניתן להבין את מצבן של הנערות במחקר זה. בתחילה תוגדר 'לולאת היזון חוזר' של Goffman (בתוך, Lemert & Branaman, 1997) ולאחר מכן תובא ההגדרה של לולאת משוב (Maruyama, 1963, בתוך ברנץ, לא פורסם). המושג 'לולאת היזון חוזר' הוטבע על ידי Goffman (בתוך, Lemert & Branaman, 1997), על מנת לתאר מצב שבו האדם החבר במוסד טוטאלי נמצא במלכוד. זהו חלק מתהליך שבו מתרחשת תקיפה על העצמי ועל זהותו של הפרט על ידי אדם אחר, וכל תגובה ישירה של הפרט

לתקיפה זו גוררת תקיפה בחזרה עליו. כך נוצרת לולאת היזון חוזר לא נעימה שתוצאותיה מובילות לצייתנות של הפרט. זהו מצב שבו כל צעד שיעשה הפרט בתגובה לאיום מבחוץ, יהיה מוטעה ויגרור אחריו ענישה. לולאה זו יוצרת אשליה של חופש (בתוך, Lemert & Branaman, 1997).

ניתן לראות כי הנערות במחקר זה נקלעות לולאת ההיזון החוזר (Goffman בתוך, Lemert & Branaman, 1997) כאשר הן חוות חוויה גזענית מהחברה, וחשות כעס על כך. באופן תיאורטי יש להן את האפשרות להגיב ולהביע את כעסן על האירוע שחוו, אך בפועל הן לומדות שייתכן וישלמו על כך מחירים חברתיים. הנערות לומדות את תהליך לולאת היזון החוזר, שבכל פעם שיביעו את כעסן וזעמן הפנימיים, ייתכן וזה יגביר את הלחץ שחוות מבחוץ.

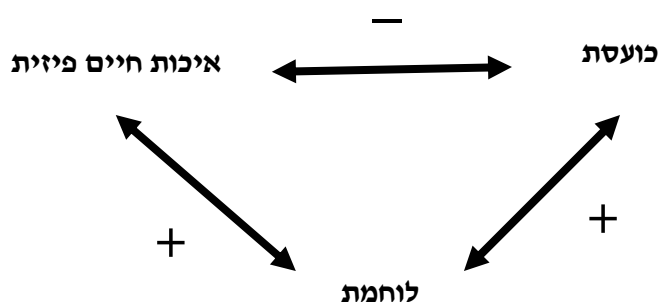
מצב זה יכול לגרום גם לולאת משוב. לולאת משוב מוגדרת כמערכת קשרים שמתקיימים בה יחסים סיבתיים הדדיים. כל גורם משפיע ומושפע, וכל גורם משפיע על עצמו דרך ההשפעות על הגורמים האחרים. ישנה הבחנה בין שני סוגים עיקריים של לולאות משוב: הראשונה, לולאות משוב מגבירות סטייה, בה לכל שינוי יש נטייה ליצור שינויים נוספים, כך שהמערכת הולכת ומתרחקת ממצבה הנוכחי (לדוגמה: "אני אוכל בגלל שאני מתוסכל, אני מתוסכל בגלל שאני שמן, אני שמן בגלל שאני אוכל" (Maruyama, 1963, בתוך ברנץ, לא פורסם).

השנייה היא, לולאות משוב עוצרות סטייה הגורמת למערכת להתנדנד סביב נקודה קבועה, בלי יכולת להתרחק ממנה, ובנוסף לולאות משוב עוצרות סטייה הן בעלות מספר אי-זוגי של קשרים שליליים (לדוגמה: גידול בגודל האוכלוסייה מביא לגידול בכמות הזבל, שמביא לגידול בכמות הבקטריות והחיידקים, אשר מביא לגידול במחלות ובתמותה, אשר מביא לירידה בגודל האוכלוסייה. מצב כזה, בו כל גידול בגודל האוכלוסייה מביא בסופו של דבר לירידה בגודלה, צפוי להתנדנד סביב נקודה קבועה, אלא אם כן החברה תמצא דרך אפקטיבית יותר להתמודד עם הזבל או עם המחלות) (Maruyama, 1963, בתוך ברנץ, לא פורסם).

גם מקורה של לולאה זו (המודגמת בתרשים 7) היא בסגנון ההתמודדות הרגשי של כעס וסגנון ההתמודדות ההתנהגותי של לחימה, המתעוררים בעקבות גזענות נתפסת. התהליך המתרחש בתוך הלולאה הינו כלדקלמן: סגנון התמודדות רגשי של כעס מוביל לסגנון התמודדות התנהגותי של לחימה, וסגנון ההתמודדות ההתנהגותי של לחימה משפר את איכות החיים הפיזית. או לחילופין, כשהנערה עונה לגזען (סגנון התנהגותי של לחימה) היא משחררת מטענים של כעס העצור בתוכה ועקב כך חווה העצמה וכן חווה עוצמות גבוהות יותר של כעס בעקבות הלחימה.

הדבר מוביל לתקיעות בתוך הלולאה מכיוון שכתוצאה מעליית עוצמות הכעס איכות החיים הפיזית יורדת. בכך, איכות החיים הפיזית משמשת כעוגן שמתנדנד בין הכעס והלחימה. בנוסף, אם מושא הגזענות יבטא את כעסו המתעורר, וילחם, הוא עלול לשלם מחירים חברתיים. אם לא יבטא את הכעס, ישלם מחירים בריאותיים ונפשיים (Brown, 2003; Feagin et al., 2001). כלומר, הכעס והזעם הפנימיים מעודדים לחימה, ולחימה נמצאה במחקר זה כמעלה את איכות החיים הפיזית והכללית, אך בו זמנית, על לחימה הנערות משלמות מחירים חברתיים, ועל כעס שלא מבוטא כלפי חוץ הן משלמות מחירים בריאותיים (כלומר, מוריד את איכות החיים הפיזית).

תרשים 7: לולאת משוב של המשתנים כועסת, לוחמת ואיכות חיים פיזית

כאמור, התגובה הרגשית העוצמתית ביותר שהנערות דיווחו עליה הינה "כעס", במקביל לדיווח על 'כעס עצמי על כך שאינן מבטאות את זעמן על אירוע גזעני'. לעובדה שהנערות לא מדווחות על אירועים גזעניים כאשר שואלים אותן, יכולות להיות סיבות נוספות: ייתכן וזאת מכיוון שלא מרגישות בנוח, או שחושבות שלא יאמינו להן, או שאינן להן לגיטימציה להביע את כעסן בפני ישראלי ותיק, וייתכן שמסכימות עם הגזען ומאשימות את עצמן בגזענות כלפיהן, ייתכן וגם איבדו כל אמונה בישראלים הותיקים. פעמים רבות, מבוגרים ואנשי מקצוע המלווים ומטפלים בנערות מהקהילה של יהודי אתיופיה הם ישראלים ותיקים. בהנחה שיש לנערות אלו כעסים רבים שאינן מבטאות אותם, יש לחשוב שוב על האפקטיביות של אופן הטיפול וההתערבות עם נערות אלו.

הבעיה המתעוררת מחוויות של אירועים גזעניים היא לא בשל אירוע בודד ויחיד של אפליה או גזענות, אלא כתוצאה מדפוס קבוע של תקריות לאורך תקופה ארוכה של זמן ובמרחבים רבים ומגוונים של החיים. ההופעה החוזרת של הגזענות יכולה לבסוף לשחוק את מיומנויות ההתמודדות של אלו המתמודדים עם החוויות הגזעניות (Carter, 2007; Feagin et al., 2001).

העובדה שהגזענות באה לידי ביטוי באקטים בוטים ואי היכולת להתמודד באופן אפקטיבי עם, כשאלו משולבים עם גזענות שבאה לידי ביטוי באופן עדין וסמוי וכשהחוויות הגזעניות מצטברות לאורך שבועות, חודשים ושנים, כל אלו מצטברים להשפעה על הקורבן שהשלכותיה הן מעבר להשפעה של אירוע בודד. יש לעיתים קרובות השפעות מכופלות משמעותיות על קשרים חברתיים, מקום העבודה והלימודים והבריאות הפיזית והנפשית כתוצאה מהעוינות החוזרת ונישנת (Feagin et al., 2001).

במחקר זה נמצאו השפעות והשלכות של גזענות על בריאותן הנפשית של הנערות, גזענות מופנמת, וניכר כי אלו נובעים מחוויות גזעניות ארוכות טווח ולא כתוצאה מאירועים חד פעמיים. כמו כן, חלוקתו התיאורטית של Brown (2003) לשלושה סוגים של השלכות נפשיות שנמצאו נפוצות ביותר וכפוגעות באופן החמור ביותר בקרב מי שסובלים מגזענות זוכה לאישוש במחקר זה. חווית הגזענות הנתפסת וחוסר היכולת להגיב לה בצורה שתחסום את האיום, עושות טרנספורמציה לגזענות מופנמת הבאה לידי ביטוי בזעם מופנם, הרס עצמי ומחיקה עצמית. זאת ניתן לראות לפי החלוקה על המפה (תרשים 3), כאשר השאלות של כל אחת משלוש התגובות המופנמות מתרכזות יחדיו באזורים נפרדים.

נמצא כי בתגובה לגזענות נתפסת, הנערות מדווחות על שלוש הקטגוריות של גזענות מופנמת. זעם מופנם ומחיקה עצמית נמצאו בקשר מובהק לגזענות נתפסת ואילו הרס עצמי נמצא קרוב למובהקות סטטיסטית עם גזענות מופנמת. ממצאים אלו מעידים על ההשלכות של הגזענות על בריאותן הנפשית של הנערות.

ניתן לראות כי הנערות דיווחו על מידה נמוכה של תגובה מופנמת של הרס העצמי: קיום יחסי מין לא בטוחים, שימוש באלכוהול וסמים ומעשים מסכני חיים. ממצאים אלו נוגדים את הדיווחים בספרות המחקרית המצביעים על אחוזים גבוהים של שימוש בחומרים פסיכו אקטיביים, אובדנות וקיום יחסי מין לא מובחנים בקרב נערות ונערים מקהילת יהודי אתיופיה (אדלשטיין, 2002; 2004; 2005; בן-אליעזר, 2008; זסלבסקי ואחרים, 2002; שבתאי, 2001).

ייתכן והממצאים במחקר הנוכחי משקפים חשש או בושה של הנערות שמא יתגלו מעשים אלו, בייחוד בעקבות העובדה שאת השאלונים הנערות מילאו במועדוני נוער ממוסדים שם ישנו איסור על שימוש בחומרים פסיכו אקטיביים. בנוסף, בקהילת יהודי אתיופיה לא מקובל לקיים יחסי מין לפני החתונה ומשיחותיי עם נערות בגילאי 17-18 נאמר לי שזו בושה גדולה למי שמקיימת יחסי מין קודם לכן. סיבה נוספת לפער בין הדיווחים במחקר הנוכחי למחקרים שנערכו

בעבר היא שייתכן והדיווחים בספרות על שכיחות גבוהה הינם מוגזמים או שמלכתחילה נדגמו קבוצות בסיכון גבוה יותר.

כאמור, חלוקתו התיאורטית של Brown (2003) לשלושה סוגים של השלכות מופנמות של גזענות זוכה לאישוש במחקר זה. נמצא שבתגובה לחוויות הגזענות הנתפסת, הנערות מדווחות על שלושת התגובות של גזענות מופנמת: זעם מופנם, מחיקה עצמית והרס עצמי. התגובה העוצמתית ביותר היא של זעם מופנם, שנמצאה בהתאמה לדיווחיהן של הנערות על רגשות עוצמתיים של כעס במפגש עם הגזענות. נמצא שלמרות שהנערות חשות כעס, הן אינן מספרות על כך לאנשים מחוץ לקהילתן.

בתגובותיהן של הנערות לחוויית הגזענות נמצאו שני סוגים של לולאות: לולאת היזון חוזר של Goffman (בתוך, Lemert & Branaman, 1997) ולולאת משוב (Maruyama, 1963), בתוך ברנץ, לא פורסם). לולאות אלו מדגימות את המלכוד בו הנערות נמצאות כאשר מגיבות בכעס או בלחימה בתגובה לחוויות גזעניות וכתוצאה מכך משלמות מחירים אישיים וחברתיים.

5.1. הקשר בין תגובות רגשיות והתנהגותיות לגזענות נתפסת לבין גזענות מופנמת

מתוך הקשרים המובהקים שנמצאו בין התגובות הרגשיות וההתנהגותיות לגזענות המופנמת, ניתן להבין את התהליכים החל מחוויית הגזענות, לתגובות וסגנונות ההתמודדות וכלה באפקטיביות של הסגנונות השונים והשפעתם הרגשית והנפשית על הנערה.

הרוב שסובל מתפיסת גזענות מעיד שאין לו את הכוח להתעמת עם כל תקרית גזענית. אך הדחקת רגשות כלפי פנים יכולה להיות בעייתית. תגובה מרוסנת מידי לכעס על אירוע יכולה לגרום לחולי. מציאת תגובה חברתית מעשית שמביעה בפתיחות כעס עדיפה על הפחתה בערך של עצמי כתגובה לביטויי גזענות ולהעצמה, אך רבים אינם מרגישים שיש להם את הכוח לעשות זאת. אלו שמביעים את הכעס חשים מועצמים ויכולים להתנגד ועל ידי כך לווסת את הכעס ולהפחית את הנזקים כתוצאה מהדחקתו (Feagin et al., 2001).

גם במחקר זה, סגנון התמודדות רגשי של כעס לגזענות נתפסת נמצא כסגנון התמודדות אפקטיבי. נמצא שככל שנערה כועסת כתוצאה מאירוע גזעני, היא פחות חווה תגובה מופנמת של מחיקה עצמית (מוחקת את עצמה). לעומת זאת, ככל שהנערה משתמשת יותר בסגנון התמודדות של רגשות מופנמים (מתוסכלת, עצובה, מבוישת וחסרת אונים) היא מוחקת את עצמה במידה רבה יותר. כלומר, רגשות המתעוררים מחוויה גזענית, כגון: תסכול, עצב, בושה וחוסר אונים מובילים לפגיעה נפשית משמעותית בקרב הנערה, כאשר כתוצאה מכך היא חווה יותר תגובות מופנמות של מחיקה עצמית.

עדויות מהספרות המחקרית (Granfield, 1991) על סגנון התמודדות התנהגותי של התאמה כהתמודדות עם חוויות גזעניות מצביעות על כך שלמרות התמרונים שעושה הפרט על מנת להתאים את עצמו, קשה לו למחוק ולהתנער מהזהות המקורית שלו: הוא לא יכול להתקבל לגמרי לקבוצה החדשה ובו זמנית לא מסוגל לוותר לגמרי על תרבות המוצא שלא. כתוצאה מכך, פרט זה חש כאאוטסיידר וירטואלי, בלתי נראה. תחושה זו מובילה לעיתים קרובות לקונפליקט זהויות (Granfield, 1991).

נטל נפשי נוסף על אינדיבידואל הנוקט בסגנון התמודדות התנהגותי של התאמה היא המחשבה על כך ש"מכר" את זהותו המקורית ועקב כך אכזב את קבוצתו המקורית. לכך מלווים תחושות אשמה. הימנעות זו, מתרבות המקור ומהקהילה לעיתים עושה טרנספורמציה והופכת לעוינות על מנת לכפות על רגשות האשם (Granfield, 1991).

מניתוח הנתונים במחקר זה נמצא כי מבחינת סגנונות ההתמודדות ההתנהגותיים, שכלל שהנערה משמשת יותר בסגנון התמודדות התנהגותי של התאמה היא חווה יותר תגובות מופנמות של הרס עצמי ומחיקה עצמית. זאת אומרת, שבהתאם לעדויות מהספרות המחקרים שהובאו להלן, במידה והנערה בוחרת בסגנון התמודדות של התאמה במקום בסגנון התמודדות של כעס ולחימה, היא הורסת ומוחקת את עצמה. בנוסף, השערה נוספת הינה שהסיבה לכך שנערות לא חוות כעס עצמי על כך שלא הגיבו לאירוע גזעני, היא שהן חושבת שיש צדק ואמת בהערותיו הגזעניות אליהן. זהו ביטוי להשפעות מופנמות של מחיקה עצמית של הנערה.

בנוסף, ככל שהנערה נלחמת יותר בגזענות אותה היא חווה, היא חווה יותר תגובות מופנמות של זעם מופנם והרס עצמי, אך בו זמנית היא לא משלמת את המחיר של מחיקה עצמית. מתוך ממצאים אלו אנו מסיקים כי לא נמצא סגנון התמודדות התנהגותי אפקטיבי יחסית לאחרים עבור נערות החוות גזענות, אך נמצא סגנון התמודדות רגשי יעיל: כעס.

ממצאי המחקר מראים, בשילוב של שימוש בכלים של תורת השטחות שישנם קשרי גומלין בין סגנונות ההתמודדות השונים של הנערות: רגשיים והתנהגותיים, ובין גזענות מופנמת. ניתוח מפת פריסת המשתנים: גזענות נתפסת, תגובות רגשיות והתנהגותיות וגזענות מופנמת (תרשים 5) מצביע על קיומם של שלושה אבי טיפוס של הנערות להתמודדות עם גזענות, כאשר לכל אב טיפוס ישנו סגנון התמודדות רגשי מאפיין, סגנון התמודדות התנהגותי מאפיין וכן משמעות להשפעה מופנמת של הגזענות. הראשון הינו כאשר כתגובה לגזענות הנערה כועסת, נלחמת ואז שוב כועסת על עצמה שלא נלחמת מספיק. השני, הוא כאשר הנערה מרגישה מחוזקת מהחוויות הגזעניות ובעקבות כך נמנעת ממגע עם הגזען מנסה לשכוח או מתעלמת מהמקרה (בריחה). ייתכן והתגובה

של החוזק בשילוב הבריחה וההימנעות נובעת מתוך חשיבה של הנערה ש"אני לא יורדת לרמה שלכם" ועקב כך מסתגרת, מתוך גאווה פנימית. החוזק הינו "אני יודעת את ערכי", אך ההתנסות הזו מביאה את הנערות להימנע מהתקלות עם הגזען וכתוצאה מכך צמצום המרחב האישי שלהן בחברה.

סגנון ההתמודדות האחרון הינו סגנון התמודדות רגשי- רגשות מופנמים: מתוסכלת, עצובה, מבושת וחסרת אונים, שמביא לתגובה התנהגותית של התאמה: תפילה, שינוי התנהגות ומשתדלת להתנהג יפה יותר. סגנונות התמודדות אלו מובילים לגזענות מופנמת באופן החזק ביותר: זעם מופנם, הרס עצמי ומחיקה עצמית. ככל שהנערות יפנימו את תגובותיהן הרגשיות וינסו להתאים את עצמן מבחינה התנהגותית כך יסבלו יותר מפגיעה נפשית. לעיתים הלחץ הרב הנובע מהתקלות עם חוויה גזענית, מחייב את התגובה היקרה של הימנעות (Feagin et al., 2001).

מי שבחרת בסגנון של בריחה (הימנעות) ותחושה של מחוזקת, היא הכי פחות מושפעת מבחינה של גזענות מופנמת, אך במקביל יש לה גם את הסיכוי הנמוך ביותר להשתלבות בחברה. מסקנה, שאם הנערה נמנעת מהחברה הישראלית יש לה פחות סיכוי להיפגע ממנה אך גם לכך ישנם מחירים של חוסר השתלבות⁴ מבחינה חברתית, כלכלית ועוד, שניתכן ויבואו לידי ביטוי באיכות החיים כפי שנראה בפרק הבא.

לסיכום, ניכר כי הממצאים במחקר זה תואמים ומחזקים את הממצאים ממחקרים שנערכו בעולם (Feagin et al., 2001; Granfield, 1991) בהם נמצא כי סגנון התמודדות רגשי של כעס לגזענות נתפסת נמצא כסגנון התמודדות אפקטיבי (יחסית לסגנונות ההתמודדות האחרים שנמדדו) וככל שהנערה משתמשת בסגנון התמודדות התנהגותי של התאמה היא חווה יותר הרס עצמי. בנוסף, נמצא כי רגשות מופנמים מובילים לפגיעה נפשית משמעותית של מחיקה עצמית בקרב הנערה, הבאה לידי ביטוי בכך שהנערות מדווחות על כך שלא חוות כעס עצמי על שלא הגיבו כשנתקלו באירוע גזעני. סגנון התנהגותי של לחימה נמצא כסגנון אפקטיבי יחסית לאחרים כמונע תופעות של מחיקה עצמית, אך מעלה את תחושות הזעם המופנם וההרס העצמי. בנוסף, נמצאו שלושה אבי טיפוס להתמודדות עם גזענות המשלבים תגובות רגשיות והתנהגותיות.

⁴ לדוגמא: שיעור המועסקים יוצאי אתיופיה מתוך השייכים לכוח העבודה האזרחי נמוך משיעור המועסקים מתוך השייכים לכוח העבודה האזרחי מכלל האוכלוסייה: 76.16% לעומת 89.7% בהתאמה (ורצברגר, 2001).

6. מודל רב משתני ומפת כלל המשתנים

כאמור, מחקרים מצביעים על קשר בין חשיפה כרונית לגזענות לבריאות פיזית ופסיכולוגית ירודה בקרב אוכלוסיות הסובלות מגזענות. חשיפה כרונית לגזענות יכולה להיות קשורה לרמות גבוהות של דיכאון, שביעות רצון נמוכה מהחיים, בטחון עצמי ירוד, תחושות של טראומה, אובדן וחוסר אונים. מחקרים מצביעים על כך שאיכות החיים יורדת ככל שיותר חשופים לגזענות (Utsey, Payne, Jackson & Jones, 2002a).

נמצא במחקר זה שככל ששנת העלייה של הורי הנערה מאוחרת יותר, כך איכות החיים החברתית והכללית של הנערה עולה. כביכול היינו מצפים למתאם הפוך; שככל שהמשפחות נמצאות יותר זמן בארץ, כך איכות חייהם הכללית תעלה וכך גם תחושת השייכות לחברה הישראלית ותחושת השליטה בחייהם תגדל.

מחקר הנערך בקרב קשישים אפרו אמריקאיים הצביע על קשר בין איכות חיים ירודה בכל התחומים לבין חוויות גזעניות. המשתתפים במחקר סבלו מגזענות כרונית לאורך כל חייהם, ונראה שלמרות הזמן שעבר, מידת הסבל והפגיעה מהגזענות לא ירדה (Utsey, et al., 2002a). ממצא זה מחזק את הממצאים במחקר זה, שמצביעים על כך שמשך הזמן אינו מסייע לתחושת השייכות החברתית ורמת שביעות מאיכות החיים.

מחקר אחר, שנערך בישראל בדק את החשיפה לרמת הלחצים במהלך ההגירה של עולי אתיופיה והשפעתו לאחריו. ממצאיו הראו שעולי "מבצע משה" היו חשופים בהיקף ולעוצמה גבוהים יותר של לחצים טראומטיים לפני ובמהלך ההגירה לישראל לעומת הנבדקים שעלו בעליות המאוחרות יותר. במחקר זה לא נמצאו הבדלים לאחר ההגירה בין גלי העליות השונים בתחושת חוסר השייכות ובבעיות בריאות (פינקלשטיין, 2004).

ממצאים אלו מעלים השערה נוספת שייתכן ואיכות החיים החברתית והכללית מושפעות ממשתנה אחר, שהוא מידת הלחצים שחוו ההורים במהלך העליות, וייתכן והנערות סובלות מטראומטיזציה משנית.

בניתוח המודל הרב משתני במחקר זה נמצאו ממצאים נוספים: ככל שהנערה יותר כועסת, כך איכות החיים הפיזית יורדת, וככל שהנערה יותר לוחמת איכות החיים הפיזית והכללית עולה, אלו יוצרים לולאת משוב (ראה פירוט בתת פרק 'גזענות מופנמת- השלכות על הזהות').

כמו כן, נמצא שככל שהנערה יותר מחוזקת, איכות החיים הפיזית והכללית עולה. ממצא זה בא בקנה אחד עם טענות שהובאו בפרקים הקודמים של דיון זה מהספרות הפמיניסטית שבה נטען כי חוזק הינה תגובה של כוח ולקייחת האירוע הכואב למקום של כוח, שליטה עצמית

ותחושות של בניה והתפתחות. חוזק הינו האופן שבו הפרט מזהה את יכולתו האישית לשנות את המצב. השינוי בא לידי ביטוי על ידי העצמה אישית ושינוי מודעות ומודעות עצמית הינה מרחב של חופש (Hill Collins, 2000).

בנוסף, נמצא במחקר הנוכחי, שמי שבחרת בסגנון התמודדות התנהגותי של בריחה (הימנעות) ותחושה של מחוזקת, היא הכי פחות מושפעת מבחינה של גזענות מופנמת, ושוער שאם הנערה נמנעת מהחברה הישראלית לכך יהיו מחירים של חוסר השתלבות מבחינה חברתית שיבואו לידי ביטוי באיכות החיים. בניגוד להשערה זו נמצא כי ככל שהנערה יותר בורחת איכות החיים החברתית עולה. ניתן להסביר את ממצא זה בשתי דרכים: ראשית, על ידי כך שאם הנערה נוקטת בסגנון אקטיביים יותר כגון לחימה, היא משלמת מחיר חברתי ולעומת זאת באופציה השנייה של הימנעות ובריחה איכות חייה עולה, מכיוון שלא סופגת את ההשלכות של הלחימה. שנית, ניתן לשער כי כאשר הנערה נמנעת מהחברה הישראלית איכות חייה החברתית עלה מכיוון שאז הקבוצה החברתית שלה מורכבת רק מבני קהילתה, וניתן לשער כי שם חשה שייכות.

מפת כלל המשתנים (תרשים 6) מציגה לנו בעזרת ניתוחים לפי תורת השטחות את כלל משתני המחקר בפריסה משותפת. מפה זו מחזקת את הממצאים של המחקר ונותנת משנה תוקף לניתוח הנתונים שנערך בדיון זה. כעת יובאו הממצאים מניתוח מפה זו.

למרות שלא נמצא קשר בניתוח המתאמים, ניתן לראות שגזענות נתפסת הינה משתנה מתווך בין גזענות מופנמת לאיכות חיים. ניתן להסיק מתוך כך, שישנו קשר בין השפעותיה המופנמות של הגזענות לבין איכות חייה של הנערה בכל התחומים. בנוסף, ניתן לראות כי מסביב לאירועים הגזעניים ישנם שני מעגלים: תגובות ההתנהגותיות במעגל הראשון ובמעגל הרחב יותר המקיף את כלל המשתנים (מלבד תגובה מופנמת של מחיקה עצמית) תגובות רגשיות.

כמו כן, ניתן לראות כי בסגנון ההתמודדות התנהגותי, המשתנים לחימה ובריחה קרובים למשתני איכות החיים, בניגוד לסגנון התמודדות התנהגותי: התאמה, שקרוב יותר להשפעות מופנמות של גזענות. בדומה, משתני סגנון ההתמודדות הרגשי: מחוזקת וכועסת נמצאו קרובים למשתני איכות החיים. ממצאים אלו מחזקים את תוצאות המודל הרב משתני בו נמצאו המשתנים בריחה ולחימה כמובהקים עם משתני איכות החיים. כמו כן, המשתנה השייך לסגנון ההתמודדות הרגשי: תגובות מופנמות נמצא קרוב יותר למשתני גזענות מופנמת.

לפי המודל הרב משתני סגנון התמודדות של לחימה נמצא כמעלה את איכות החיים הפיזית והכללית וסגנון התמודדות של בריחה נמצא כמעלה את איכות החיים החברתית, כמו כן תגובה רגשית של חוזק מעלה את איכות החיים הן הפיזית והן הכללית. לכן שני סגנונות התנהגותיים

אלו וסגנון ההתמודדות הרגשי מחוזקת הם אפקטיביים עבור הנערות בהתמודדות עם חוויות של גזענות, לעומת סגנון התמודדות רגשי של כעס, שמוריד את איכות החיים הפיזית והכללית.

המפה מאששת גם את המתאמים שנמצאו בין תגובות מופנמות והתאמה לבין אלמנטים של גזענות מופנמת. סגנונות התמודדות אלו פוגעים בבריאות הנפשית של הנערה.

למרות שציפינו למתאם הפוך, נמצא במחקר הנוכחי שככל ששנת העלייה של הורי הנערה מאוחרת יותר כך איכות החיים החברתית והכללית של הנערה יורדת. כמו כן, חוזק נמצא כקשור להעלאת איכות החיים הפיזית והכללית וסגנונות של הימנעות וחוזק מגנים על הנערה מפני השלכותיה של הגזענות המופנמת. לבסוף, הוצגו הממצאים של מפת כלל המשתנים.

7. מגבלות המחקר

למחקר זה מספר מגבלות שחשוב לקחת בחשבון. ראשית, השאלונים הועברו לנערות במועדוני נוער ובמוסדות רשמיים אחרים, אליהם הנערות מגיעות באופן קבוע. בעקבות כך יש לקחת בחשבון את ההטיה של רצייה חברתית שייטכן והשפיעה על האופן שבו הנערות מילאו את השאלונים. בייחוד במקומות בהם הנערות הכירו את החוקרת או לחילופין במקומות בהם דמויות הסמכות שוחחו עימן על נושא הגזענות.

מגבלה נוספת קשורה לתוקף כלי המדידה. ייתכן ולא נלקחו בחשבון אירועים של תפיסת גזענות הקיימים בפועל ולכן לא נשאלו במסגרת השאלות בשאלון, למרות שנחווים על ידי הנערות בשטח. באופן דומה, ייתכנו תגובות רגשיות והתנהגותיות שהנערות לא נשאלו עליהן והן נחוות בפועל כתוצאה מתפיסת גזענות.

הטיה אפשרית נוספת במחקר קשורה לגיל הנערות. טווח הגילאים במחקר הינו בין 15-21. טווח גילאים זה בשלב ההתפתחותי של גיל ההתבגרות הינו רחב בשל השינויים ההתפתחותיים שהנערות עוברות בשנים אלו. ייתכן ותפיסתן לגבי תופעת הגזענות ותגובותיהן אליה השתנתה ככל שהתבגרו בשנים, בשל השינויים הפיזיים, הקוגניטיביים והרגשיים הרבים המיוחסים לשלב התפתחותי זה ולכן יש מקום לחקור כל שכבת גיל בנפרד. מגבלה נוספת במחקר הנוכחי יכולה להיות מיוחסת למדגם המחקר. איסוף הנתונים במחקר זה נערך בדרום הארץ, וייתכן כי עובדה זו יוצרת מגבלה בהשלכות של תוצאות המחקר בשל מיקומן הגיאוגרפי התחום. ייתכן ושתי אלו השפיעו על מהימנות התוצאות במחקר.

8. השלכות יישומיות

מחקר זה מלמד כי בתפיסתן של נערות מקהילת יהודי אתיופיה, גזענות מצד החברה הישראלית הותיקה קיימת, היא יומיומית ובאה לידי ביטוי באופנים שונים ובמקומות רבים.

בנוסף, נמצא כי גזענות הינה גורם סיכון עבור נערות ולה קשר הן להשלכות מופנמות שלהן (גזענות מופנמת) והן לאיכות חייהן.

מחקר זה מעיד על כך שהנערות מנסות להתמודד בדרכים שונות עם אירועי הגזענות שחווות. בניסיון להתמודד עם חוויות אלו הן משתמשות בדרכי התמודדות רגשיים, נפשיים והתנהגותיים. נמצאו דרכי התמודדות מגוונים הן רגשיים והן התנהגותיים, וחלקם נמצאו אפקטיביים יותר ופחות עבור הנערות.

מכיוון שבחוויותיהן של הנערות הגזענות הינה יומיומית, הן נפגשות עמה בכל מקום וזו מהווה נושא שמעסיק אותן והשלכותיו מהווים גורמי סיכון עבורן, ההמלצה הראשונה ליישום היא שחשוב להעלות נושא זה כחלק אינטגרלי מקשר העזרה. העובד הסוציאלי הנפגש עם הנערות חייב בראשונה להיות מודע לעצמו, ולהתחבר לתפיסת הגזענות שבתוכו כלפי נערות מקהילת יהודי אתיופיה. ללא הכרה בעמדותיו שלו- לעובד הסוציאלי יהיה קושי לעבוד עם אוכלוסיה זו מכיוון שייתכן והנערות יזהו את עמדותיו לפני שיזהו אותן בעצמו. מצב זה עלול להוות גורם מעקב בקשר ביניהם. לאחר מכן, עליו להיות מודע לקיומה של הגזענות בחוויותיהן של הנערות, וכמו כן, לגלות רגישות לנושא ולדבר עם הנערות על תפיסתן את הגזענות.

שנית, כצעד ראשון מול הנערות, על העובד הסוציאלי לאשש את חוויותיהן ותפיסותיהן את הגזענות ולומר שהיא קיימת, זאת בכדי לתת תוקף לחוויה. ישנן עדויות בספרות כי ביחס מאשש יש התייחסות אל החוויה של הזולת כחוויה אנושית מוכרת ומובנת וכתוצאה מכך ניתן יהיה להעצים את הנערות ולחזקן בהתמודדות עם החוויה (Ragg, Patrick & Ziefert, 2006). רק על ידי אישוש חוויותיהן של הנערות וקשב לתפיסתן את אירועי היומיום שלהן הנערות תוכלנה לפתוח נושאים נוספים בקשר הטיפולי.

שלישית, יש להעלות את נושא תפיסת הגזענות הן בקשרים פרטניים והן ברמה הקבוצתית. בשיחות חשוב לדבר על התחושות שמעלה ועל האסטרטגיות השונות להתמודדות עמה. מתוך כך, יש לחדד ולעבד את מחירים של התגובות השונות לגזענות הן הרגשיות והן ההתנהגותיות, ולחשוב על דרכים אפקטיביים יותר להתמודדות- הן על מנת להעביר מסר חברתי והן על מנת להמעיט ולמצמם את מחיריה הנפשיים של הגזענות ואת המחירים שמשפיעים על איכות החיים. דרך שיחות אלו ניתן ליצור קבוצות העצמה וקבוצות של עזרה הדדית, וכמו כן לחשוב גם על התמודדות קהילתית עם הגזענות.

לבסוף, ניתן לראות לפי ממצאי המחקר כי מרבית מהנערות עדיין בוחרות בסגנון התמודדות של לחימה. חשוב לשים לב, כיצד ליצור קשר טיפולי כזה שלא מסרס את הלחימה, אך מתלבט על אילו אסטרטגיות לחימה הן אדפטיביות יותר.

9. הצעות למחקר עתידי

אוכלוסיית המחקר הנוכחי הקיפה נערות מקהילת יהודי אתיופיה מאזור דרום ישראל בלבד. לשם קבלת תמונה רחבה יותר של תפיסתן של נערות מקהילה זו את הגזענות כלפיהן יש להרחיב את אוכלוסיית המחקר שתכלול מדגם מכל חלקי ארץ ישראל.

כמו כן, אנו מציעים להרחיב את גילאי אוכלוסיית המחקר. חשוב להתחיל ולחקור את חוויותיהן של נערות מקהילת יהודי אתיופיה כבר מתחילת גיל ההתבגרות, גיל 11-12, ולבדוק האם ישנם שינויים בתפיסתן של הנערות את הגזענות ושינויים בהתמודדותן הרגשית וההתנהגותית לאורך ההתפתחות בגיל ההתבגרות.

מחקר זה ביסס את ההנחה שההתמודדות עם גזענות הינה פקטור משמעותי בחייהן של הנערות מקהילת יהודי אתיופיה. על מנת להרחיב את הידע ואת ההבנה על תפיסתן וחוויותיהן של הנערות יש צורך גם במחקרים איכותניים, בעזרת קבוצות מיקוד וראיונות, שישלימו ויוסיפו על הידע במחקר ויבדקו את תפיסתן של הנערות עצמן לגבי המשתנים של המחקר.

ביבליוגרפיה

- אדלשטיין, א. (2002). דפוסים של עבירות ועבריינות בקרב בני-נוער יוצאי אתיופיה בישראל. *משטרה וחברה*, 6, 6-30.
- אדלשטיין, א. (2003). תפיסת הזהות של בני נוער יוצאי אתיופיה בישראל. *מפגש לעבודה חינוכית סוציאלית*, 18, 73-97.
- אדלשטיין, א. (2004). שימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים בקרב בני נוער יוצאי אתיופיה. *משטרה וחברה*, 8, 8-95.
- אדלשטיין, א. (2005). אובדנות בקרב בני נוער יוצאי אתיופיה- חקר מקרה. *מניתוק לשילוב- במה לעובדי קידום נוער בישראל*, 13, 79-105.
- איזנשטט, ש. נ. (1989). *החברה הישראלית בתמורותיה*. ירושלים: מאגנס, האוניברסיטה העברית.
- אלמוג, ת. (2009). יוצאי אתיופיה בחינוך המיוחד. נדלה ב- 26 לדצמבר, 2009, מ- <http://www.peopleil.org/details.aspx?itemID=7724>.
- אריקסון, א. (1960). ילדות וחברה. ספרית הפועלים: מרחביה.
- בן-אליעזר, א. (2008). "כושי סמבו, בילי-בילי-במבו": כיצד יהודי הופך שחור בארץ המובטחת. בתוך י. שנהב וי. יונה (עורכים), *גזענות בישראל* (עמ' 131-157). ירושלים: מכון ון ליר, הקיבוץ המאוחד בע"מ.
- בן עזר, ג. (2007). *המסע- סיפורי המסע של יהודי אתיופיה לישראל 1977-1985*. בן שמן: מודן הוצאה לאור בע"מ.
- בן שלום, ע. והורנציק, ג. (2000). זהות תרבותית והסתגלות בקרב נערים עולים בפרויקט נעליה 16. *מגמות*, 20(2), 199-217.
- בן שלום, ע. והורנציק, ג. (2006). זהות תרבותית והסתגלות של מהגרים בקשר מטמיע- עולים מברית המועצות לשעבר בצה"ל. *מגמות*, 34(3), 452-476.
- ברגר, ר. ושכטר, י. (1987). נערות במצוקה קבוצה בצומת של סיכונים. *חברה ורווחה*, 4(4), 344-356.
- ברנץ, צ. (2003). הקשר בין מאפייני התפקודיים של הפנימייה לבין איכות חייהם של החוסים בה במעונות לנוער עבריין. חיבור לשם קבלת התואר דוקטור בפילוסופיה, אוניברסיטת תל אביב, תל-אביב.

ברנץ, צ. (2006). איכות חיים בעבודה של עובדים סוציאליים במחלקות לשירותים חברתיים:

ממצאים ראשוניים. נדלה ב- 14 לדצמבר, 2009, מ-

http://209.85.135.132/search?q=cache:myT1ls314IwJ:www.socialwork.tau.ac.il/index.php%3Foption%3Dcom_docman%26task%3Ddoc_download%26gid%3D120%26Itemid%3D68+shye+1987&cd=1&hl=iw&ct=clnk

ברנץ, צ. (2008). מדידת תדירות, תגובה רגשית והתנהגותית והשפעה מופנמת של התנהגויות

גזעניות: פיתוח כלי מדידה. פוסטר ביריד המחקר החמישי של מכללת עמק יזרעאל.

ברנץ, צ. (לא פורסם). בין טיפול לענישה: הקשר בין מאפייניה התפקודיים של פנימיות לנערים

עוברי חוק לבין איכות החיים של החניכים השוהים בהן.

גופמן, א. (1963). סטיגמה. תל אביב: רשפים.

גילגון, ק. (1982). בקול שונה- התיאוריה הפסיכולוגית והתפתחות האישה. תל אביב: ספריית

הפועלים.

דונת, א. וזהר-גבאי, י. (2005). גיינס, חצאית או מדים: בחירתן של נערות יוצאות אתיופיה

בשירות לאומי-חילוני. בתוך מ. שבתאי ול. קסן (עורכות), "מולועלם"- נשים ונערות יוצאות

אתיופיה במרחבים, עולמות ומסעות בין תרבויות (עמ' 161-136). לשון צחה.

המשרד לקליטת עלייה, נדלה מהאתר של משרד הקליטה בתאריך: 16.8.2008

http://www.moia.gov.il/Moia_he/AboutIsrael/mivtzaShlomo.htm

הרצוג, א. (1998). הבירוקרטיה ועולי אתיופיה- יחסי תלות במרכז קליטה. צ'ריקובר: תל אביב.

ורצברגר, ר. (2003). קהילת יוצאי אתיופיה: תמונת מצב, פערים וטענות לאפליה. הכנסת- מרכז

מידע ומחקר. נדלה ב-1 למאי, 2008 מ-

<http://www.knesset.gov.il/MMM/data/docs/m00799.doc>

זסלבסקי, ט., אפטר, י. ועידן, ט. (2002). נערות יוצאות אתיופיה במצבי סיכון- דו"ח הערכה. תל

אביב, אוניברסיטת תל אביב.

חקלאי, א. (2002). תהליכי גיבוש זהות בקרב מתבגרים יוצאי אתיופיה תיאוריה ומודל התערבות.

מניתוק לשילוב, 11, 8-21.

יוסף, ח. (2005). הסתגלות או הישרדות- קליטת נוער עולה מאתיופיה. אפשר- ביטאון לעובד

החינוכי סוציאלי, 14, 12-13.

כהן, י. (1994). "ISAT- זמן אש", נוער אתיופי בסיכון. *מניתוק לשילוב- במה לעובדי קידום נוער בישראל*, 6, 17-27.

להב, ח. (2000). "נוער בסיכון": התופעה בפרספקטיבה. *מניתוק לשילוב*, 10, 8-16.

לואיס הרמן, ג'. (2005). טראומה והחלמה. תל אביב: עם עובד/ספריית אופקים.

ליכטנשטיין, ט. וזק, נ. (2006). עמדתן של מתבגרות בנות העדה האתיופית כלפי בקשת עזרה.

חברה ורווחה, כו(1), 7-22.

מאנע, ע. אמדע, א. ומאנע, י. (2007). ייצוגים חברתיים, תיאוריות הזהות החברתית וההתאמה

התרבותית: מודל אינטראקטיבי של הבניה חברתית של זהויות מתבגרים עולים. *מגמות*,

מ"ה(1), 24-52.

סבירסקי, ש. וסבירסקי, ב. (2002). היהודים יוצאי אתיופיה בישראל: דיור, תעסוקה, חינוך. *מידע*

על שוויין, 11, 1-40. נדלה ב-2 לאוגוסט, 2008, מ-

<http://www.adva.org/UserFiles/File/gil11.pdf>

סבר, ר. (2004). מדיניות קליטה במערכת החינוך. *מגמות, מג(1)*, 145-169.

סולברג, ש. (2007). פסיכולוגיה של הילד והמתבגר: מבוא לפסיכולוגיה התפתחותית. ירושלים:

מאגנס, משכל.

סמוחה, ס. (1984). שלוש גישות בסוציולוגיה של יחסי עדות בישראל. *מגמות, כ"ח(2-3)*, 169-206.

סרוף, א., קופר, ר. ודהארט, ג. (1998). *התפתחות הילד: טבעה ומהלכה*. תל-אביב:

האוניברסיטה הפתוחה.

פינקלשטיין, מ. (2004). לחץ טראומטי, משאבי התמודדות והסתגלות נפשית בקרב עולי אתיופיה.

חיבור לשם קבלת התואר דוקטור בפילוסופיה, אוניברסיטת תל אביב, תל אביב.

פישר, א. (2005). היבטים בקליטה- מחקר ומעשה: בין אינג'יריה לפלאפל: קליטת יהודי אתיופיה

מנקודת מבטם של ותיקי העדה. *הד האולפן החדש*, 88, 1-16.

פנון, פ. (2004). *עור שחור, מסכות לבנות*. תל אביב: ספריית מעריב.

פרס, י. (1975). *יחסי עדות בישראל*. תל אביב: ספריית הפועלים, אוניברסיטת תל אביב.

קומס, מ. (2007). האם אפשר לראות נערות? סוגיות המשפיעות על קידום מדיניות להפסקת

האפליה והאלימות נגד נערות. *הדעה הרווחת*, 12-15.

קימרלינג, ב. (1998). הישראלים החדשים- ריבוי תרבויות ללא רב-תרבותיות. *אלפיים: כתב עת*

בין תחומי לעיון, הגות וספרות, 16, 264-308.

- רומי, ש. ובר לב, ל. (2001). זהות דתית וזהות האני אצל נוער מנותק ונוער נורמטיבי ממוצא אתיופי. *חברה ורווחה, 21(1)*, 51-68.
- שבתאי, מ. (1999). "הכי אחי" – מסע הזהות של חיילים עולים מאתיופיה. תל-אביב: צ'ריקובר.
- שבתאי, מ. (2001). בין רגאיי לראפ- אתגר ההשתייכות של נוער יוצא אתיופיה בישראל. תל-אביב: צ'ריקובר.
- שבתאי, מ. (2001א). לחיות עם זהות מאוימת: חווית החיים עם שוני בצבע עור בקרב צעירים ומתבגרים יוצאי אתיופיה בישראל. *מגמות, 41(1-2)*, 97-112.
- שבתאי, מ. וקסן, ל. (2005). פרק דיון: נשים ונערות יוצאות אתיופיה במרחבים, עולמות ומסעות בין תרבויות: סיכום ביניים. בתוך מ. שבתאי ול. קסן (עורכות), "מולועלם" – נשים ונערות יוצאות אתיופיה במרחבים, *עולמות ומסעות בין תרבויות* (עמ' 274-283). לשון צחה.
- שגב, ע. (2005). "שוליות משולשת" – הבניית זהות תרבותית של נערות עולות מאתיופיה. בתוך מ. שבתאי ול. קסן (עורכות), "מולועלם" – נשים ונערות יוצאות אתיופיה במרחבים, *עולמות ומסעות בין תרבויות* (עמ' 136-161). לשון צחה.
- שורצולד, י. וטור-כספא, מ. (1997). הקשרו של האיום המוכלל לדעות קדומות על עולים מברית המועצות לשעבר ומאתיופיה. *מגמות, 4(4)*, 504-527.
- שטרקשל, ר., שמעון, ז. וברגיא, א. (1997). "גשר לקשר" – התבגרות, זוגיות ומיניות בתהליכי המעבר והמפגש הבין-תרבותי של עולי אתיופיה וברית המועצות לשעבר בישראל. *מניתוק לשילוב: יזמות ומחשבות, במה לעובדי קידום נוער בישראל, 8*, 73-88.
- שי, ש. (1987). מערכות פעולה והמצב האנושי: מבנים אמפיריים ויישום של תבנית פרסוניאנית. ירושלים: מכון ישראל למחקר חברתי שימושי.
- שירן, ו. (2002). לפענח את הכוח, לברוא עולם חדש. *פנים- כתב עת לתרבות, חברה וחינוך, 22*, 15-22.
- שנהב, י. ויונה, י. (2008). מבוא: מהי גזענות? בתוך י. שנהב וי. יונה (עורכים). *גזענות בישראל* (עמ' 13-47). ירושלים: מכון ון ליר, הקיבוץ המאוחד בע"מ.
- Bernard, C. (2002). Giving Voice to Experiences: Parental Maltreatment of Black Children in the Context of Societal Racism. *Child and Family Social Work, 7*, 239- 251.

- Barnetz, Z. (2007). Using FSSA Analysis to Understand the Systemic Quality of Life Structure of Youths in Residential Homes for Juvenile Offenders. The International Facet Theory Conference. USA: Philadelphia.
- Ben-David, A. & Tirosh Ben-Ari, A. (1997). The Experience of Being Different: Black Jews in Israel. *Journal of Black Studies*, 27(4), 510-528.
- Bennett, B.G., Merritt, M. M., Edwards, C. L. & Sollers, J. J. (2004). Perceived Racism and Affective Responses to Ambiguous Interpersonal Interactions among African American Men. *American Behavioral Scientist*, Vol. 47(7), 963-976.
- Boyd, R. S. (2003). Color's Only Skin Deep: More Scientists Rejecting Race Concept, A. Bodino (Eds.). *Racism: A Global Reader* (pp. 8-11). N.Y: M. E. Sharpe, Inc.
- Bracha, H. S., Ralston, T.C., Matsukawa, J. M., Spark, M. M., Williams, A.E. & Adam S. B. (2004). Does "Fight or Flight" Need Updating?. *Psychosomatics*, 45, 448-449.
- Brown, T. N. (2003). Critical Race Theory to the Sociology of Mental Health: Mental Health Problems Produced by Racial Stratification. *Journal of Health and Social Behavior*, 44(3), 292-301.
- Buchanan, N. T., & Fitzgerald, L.F. (2008). Effect of Racial Harassment on Work and the Psychological Well-Being of African American Women. *Journal of Occupational Health Psychology*, 13(2), 137-151.
- Bychowski, G. (1966). Patterns of Anger. *Psychoanalytic Study of the Child*, 21, 172-192.
- Candelario, N. & Huber, H. (2002). A School Based Group Experience on Racial Identity and Race Relations. *Smith Collage Studies in Social Work*, 73(1), 51-72.

- Carter, R. T. (2007). Racism and Psychological and Emotional Injury: Recognizing and Assessing Race-Based Traumatic Stress. *The Counseling Psychologist, 35*(1), 13-105.
- De Las Fuentes, C. & Vasquez, M. J. T. (1999). Immigrant adolescent girls of color: Facing American challenges. N. G. Johnson, M. C. Roberts & J. Worell (Eds.), *Beyond appearance: A new look at adolescent girls* (pp. 131-150). Washington, DC, US: American Psychological Association.
- Feagin, J. R. & Vera, H. (1995). *White Racism*. New York London: Routledge. P:7-8.
- Feagin, J. R., Early, K. E. & McKinney, K. D. (2001). The Many Costs of Discrimination: the Case of Middle-class African Americans. *Indiana Law Review, 34*, 1313-1360, 1328-1334. Retrieved January 22, 2010, from <http://academic.udayton.edu/race/01race/AfrAm02i.htm>.
- Feigin, R., Branetz, Z. & Davidson-Arad, B. (2008). Quality of Life in Family Members Coping With Chronic Illness in a Relative: An Exploratory Study. *Families, Systems & Health, 26*(3), 267-281.
- Fryberg, S. A. & Townsend, S. S. M. (2007). The Psychology of Invisibility. In G. Adams, M. Biernat, N. Branscomb, C. Crandall & L. Wrightsman (Eds.). *Commemorating Brown: The Social Psychology of Racism and Discrimination*. Washington D.C: American Psychological Association.
- Granfield, R. (1991). Making It By Faking It: Working-Class Students in an Elite Academic Environment. *Journal of Contemporary Ethnography, 20*(3), 331-351.
- Hammack, P. L. (2003). Toward a Unified Theory of Depression Among Urban African American Youth: Integrating Socioecologic, Cognitive, Family Stress, and Biopsychosocial Perspectives. *Journal of Black Psychology, 29*(2), 187-209.
- Hill Collins, P. (2000). *Black Feminist Thought*. New-York and London: Routledge.

- Hill Collins, P. (2005). *Black Sexual Politics*. New-York and London: Routledge.
- Hooks, B. (1995). *Killing Rage: Ending Racism*. New- York: Henry Holt and Company.
- Johnson, J., Rush, S. & Feagin, J. (2000). Reducing Inequalities: Doing Anti-Racism: Toward an Egalitarian American Society. *Contemporary Sociology*, 29(1), 95-110.
- Jones, J. M. (2004). White Are from Mars, O. J. Is from Plant Hollywod. In M. Fine, L. Weis, L. P. Pruitt & A. Burns (Eds.). *Off White: Reading of Power, Privilege, and Resistance*. N.Y & London: Routledge.
- Kaplan, S. (1999). Can The Ethiopian Change His Skin? The Bete Israel (Ethiopian Jews) and Racial Discourse. *African Affairs*, 98, 535-550.
- King, K. R. (2005). Why Is Discrimination Stressful? The Mediating Role of Cognitive Appraisal. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, 11(3), 202-212.
- Lemert, C. & Branaman, A. (Eds). (1997). *The Goffman Reader*. U.K.: Blackwell Publishing Ltd.
- Lerner, Y., Mirsky, J. & Barasch, M. (1994). New beginnings in an old land: Refugee and immigrant mental health in Israel. A. J. Marsella, T. Bornemann, S. Ekblad, J. Orley, (Eds). *Amidst peril and pain: The mental health and well-being of the world's refugees* (pp. 153-189). Washington, DC, US: American Psychological Association.
- Mukhopadhyay, C. C. & Chua, P. (2008). Cultural Racism. In J. H. Moore (Ed.), *Encyclopedia of Race and Racism* (pp.377-383). Detroit: Macmillan Reference USA.

- Moore, L. J. (2000). Psychiatric Contributions to Understanding Racism. *Transcultural Psychiatry*, 37(2), 147-183.
- Oxford English Dictionary. (n.d.). Retrieved August 23, 2009, from <http://dictionary.oed.com/cgi/entry/50195905>.
- Pessach-Ramati, D. & Josselson, R. (2007). Vicissitudes of "Holding" in the Immigration Experience: The Case of Ethiopian Israeli Adolescents. Josselson, Ruthellen, A. Lieblich, D.P. McAdams (Eds.), *The meaning of others: Narrative studies of relationships* (pp. 165-188). Washington, DC, US: American Psychological Association.
- Peters, R. M. (2004). Racism and Hypertension Among African American. *Western Journal of Nursing Research*, 26(6), 612-631.
- Pettigrew, T. F. (2007). Still Long Way to Go: American Black-White Relations Today. In G. Adams, M. Biernat, N. Branscomb, C. Crandall & L. Wrightsman (Eds.). *Commemorating Brown: The Social Psychology of Racism and Discrimination*. Washington D.C: American Psychological Association.
- Ragg, D. M., Patrick, D. & Ziefert, M. (2006). Slamming the Closet Door: Working With Gay and Lesbian Youth in Care. *Child Welfare Journal*, 85(2), 243-265.
- Reilly, K., Kaufman, S. & Bodino, A. (2003)a. Introduction: Toward a Definition of Racism: Some Test Cases. In K. Reilly, S. Kaufman & A. Bodino (Eds.). *Racism: A Global Reader* (pp. 13-15). N.Y: M. E. Sharpe, Inc.
- Reilly, K., Kaufman, S. & Bodino, A. (2003)b. Introduction: Race: Definitions and Problems. In K. Reilly, S. Kaufman & A. Bodino (Eds.). *Racism: A Global Reader* (pp. 5-6). N.Y: M. E. Sharpe, Inc.

- Shye, S. (1985). A Nonmetric Model for Behavioral Action Systems. In D. Canter (ed.), *Facet theory: Approaches to Social Research* (98-147). New York: Springer-Verlag.
- Shye, S. (1989). The Systemic Life Quality Model: A Basis for Urban Renewal Evaluation. *Social Indicators Research*, 21, pp. 343-378.
- Smith-Bynum, M., Thomaseo-Burton, E. & Best, C. (2007). Racism Experience & Psychological Functioning in African American College Freshmen: Is Racial Socialization a Buffer?. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, 13(1), 64-71.
- Speight, L. S. (2007). Internalized Racism: One More Piece of the Puzzle. *The Counseling Psychologist*, 35 (1), 126-134.
- Sue, D. W., Capodilupo, C. M. & Holder, A. M. B. (2008). Racial Microaggressions in the Life Experience of Black Americans. *Professional Psychology: Research and Practice*, 39(3), 329-336.
- Swim, J. K., Hyers, L. L., Cohen, L. L., Fitzgerald, D. C. & Bylsma, W. H. (2003). African American Collage Students' Experiences with Everyday Racism: Characteristics of and Responses to These Incidents. *Journal of Black Psychology*, 29(1), 38-67.
- Taylor, S. E., Klein, L. C., Lewis, B. P., Gruenewald, T. L., Gurung, R. A. R. & Updegraff J. A. (2000). Biobehavioral Responses to Stress in Females: Tend-and-Befriend, Not Fight-or-Flight. *Psychological Review*, 107 (3), 411-429.
- Thomas, J. A., Witherspoon, K. M. & Speight, S. L. (2008). Gendered Racism, Psychological Distress, and Coping Styles of African American Women. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, 14(4), 307-314.

- Utsey, S. O. (1999). Development and Validation of a Short Form of the Index of Race-Related Stress (IRRS)- Brief Version. *Measurement and Evaluation in Counseling and Development*, 1999, 32, 149-167.
- Utsey, S. O., Chae, M. H., Brown, C. F. Kelly, D. (2002). Effect of ethnic group membership on ethnic identity, race-related stress and quality of life. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*. Vol 8(4), 366-377.
- Utsey, S. O., Constantine, M. G. (2008). Mediating and Moderating Effects of Racism-Related Stress on the Relation Between Poverty-Related Risk Factors and Subjective Well-Being in a Community Sample of Africans Americans. *Journal of Loss and Trauma*, 13, 186-204.
- Utsey, S. O., Payne, Y. A., Jackson, E. S. & Jones, A. M. (2002a). Race-Related Stress, Quality of Life Indicators, and Life Satisfaction Among Elderly African Americans. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, 8(3), 224-233.
- Utsey, S. O., Ponterotto, J. G., Reynolds, A. L. & Cancelli, A. A. (2000). Racial Discrimination, Coping, Life Satisfaction, and Self-Esteem Among African Americans. *Journal of Counseling & Development*, 78(1), 72-80.
- Young, I. M. (1990). *Justice and the politics of difference*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Zembylas, M. (2008). The politics of shame in intercultural education. *Education, Citizenship and Social Justice*, 3(3), 263-280.

נספחים - שאלונים

שלום,

אני סטודנטית לתואר שני באוניברסיטת תל אביב.

במסגרת לימודי אני עורכת מחקר הבודק חוויות של נערות ממוצא אתיופי, ולשם כך אני מעבירה את השאלונים המצורפים בזאת.

חשוב לי להדגיש, כי בשאלונים אין כל פרטים מזהים, וכך מובטחת לכן אנונימיות.

כמו כן, החומר הנאסף הינו חסוי, והסודיות מובטחת.

השאלונים אינם מבחן, ולכן אין כאן תשובות נכונות או לא נכונות. נסו להשיב על השאלות בצורה מלאה וכנה ככל שתוכלו.

תודה רבה על שיתוף הפעולה,

רחלי שנהב.

השאלון הוא אנונימי, אין תשובות נכונות ולא נכונות.

1. גיל: _____

2. שנת עלייה של ההורים: _____

3. מקמי את עצמך על הסולם הבא לפי מידת אמונך הדתית:

4. האם את לומדת בבית ספר?

1. כן 2. לא

5. במידה ואת לומדת בבית ספר, באיזו כיתה?

1. ט' 2. י" 3. י"א 4. י"ב 5. סיימתי י"ב

6. האם ההורים עובדים?

1. רק אבא 2. רק אמא 3. שני ההורים עובדים 4. ההורים לא עובדים

7. עם מי את גרה בבית? _____

8. מה מספר חדרי השינה שיש לכם בבית? _____

9. מהו מצבה הכלכלי של משפחתך, בהשוואה למשפחות של חברותיך?

קראי את השאלות הבאות וסמני את התשובה המתאימה לך ביותר.

במידה מועטה ביותר	במידה מאד מועטה	במידה מועטה	במידה בינונית	במידה רבה	במידה רבה מאד	במידה הרבה ביותר		
1	2	3	4	5	6	7	באיזו מידה, להערכתך, את יכולה לעשות בחיי היומיום דברים שמבטאים את רצונך החופשי?	10.
1	2	3	4	5	6	7	באיזו מידה יש לך בחיידק הזדמנויות לשחרר מתחים ולחצים?	11.
1	2	3	4	5	6	7	באיזו מידה יש לך מצב רוח טוב במהלך היום?	12.
1	2	3	4	5	6	7	באיזו מידה את חושבת על עצמך דברים חיוביים?	13.
1	2	3	4	5	6	7	באיזו מידה את פעילה מבחינה גופנית במהלך היום?	14.
1	2	3	4	5	6	7	באיזו מידה יש לך תנאים פיזיים נוחים בחיידך?	15.
1	2	3	4	5	6	7	באיזו מידה את חשה טוב מבחינה גופנית?	16.
1	2	3	4	5	6	7	באיזו מידה יש לך הרגשת ביטחון מפני פגיעה גופנית?	17.
1	2	3	4	5	6	7	באיזו מידה יש לך יכולת השפעה בחיידך?	18.
1	2	3	4	5	6	7	באיזו מידה, להערכתך, יש יחסים של השלמה ושיתוף פעולה בינך לבין חברותיך?	19.
1	2	3	4	5	6	7	באיזו מידה יש לך חברות או חברים טובים?	20.
1	2	3	4	5	6	7	באיזו מידה את חשה תחושת שייכות לחברה הישראלית?	21.
1	2	3	4	5	6	7	באיזו מידה את יכולה לפעול בחיים לפי ערכיך ואמונותיך?	22.
1	2	3	4	5	6	7	עד כמה יש, להערכתך, התאמה בין הערכים שלך לבין הערכים המקובלים בחברה בישראל?	23.
1	2	3	4	5	6	7	באיזו מידה את חשה שאת מתנהגת בצורה ישרה והוגנת?	24.
1	2	3	4	5	6	7	באיזו מידה, את גאה בשורשים התרבותיים שלך?	25.

השאלות הבאות מתייחסות להיבטים שונים בחיידך. הינך מתבקשת לציין עד כמה כל אחת מהן נכונה לגבייך.

במידה מועטה ביותר	במידה מאד מועטה	במידה מועטה	במידה בינונית	במידה רבה	במידה רבה מאד	במידה הרבה ביותר	
1	2	3	4	5	6	7	
1	2	3	4	5	6	7	26. ישנם אנשים שמתייחסים אלי בחוסר כבוד בגלל שאני אתיופית
1	2	3	4	5	6	7	27. אנשים חשדניים יותר כלפי מפני שאני אתיופית
1	2	3	4	5	6	7	28. בגלל שאני אתיופית אני צריכה להתנהג יפה יותר מאחרים כדי להשביע את רצונם של אחרים
1	2	3	4	5	6	7	29. לפעמים אנשים מתעלמים ממני ולא לוקחים אותי ברצינות בגלל שאני אתיופית
1	2	3	4	5	6	7	30. נתקלתי באמירות גזעניות מצד אנשים בגלל שאני אתיופית
1	2	3	4	5	6	7	31. נתקלתי בהקטנות מאנשים בגלל שאני אתיופית
1	2	3	4	5	6	7	32. יש אנשים שחושבים שאני פחות חכמה בגלל שאני אתיופית
1	2	3	4	5	6	7	33. אני נמנעת ממלכת למקומות מסוימים מכיוון שאני אתיופית
1	2	3	4	5	6	7	34. יש אנשים שחושבים שבגלל שאני אתיופית אני מכירה את כל האתיופים

כאשר אני נתקלת בתגובות גזעניות מצד אנשים אני מרגישה:

במידה מועטה ביותר	במידה מאד מועטה	במידה מועטה	במידה בינונית	במידה רבה	במידה רבה מאד	במידה הרבה ביותר	
1	2	3	4	5	6	7	
1	2	3	4	5	6	7	35. כועסת
1	2	3	4	5	6	7	36. מתוסכלת
1	2	3	4	5	6	7	37. עצובה
1	2	3	4	5	6	7	38. חסרת אונים
1	2	3	4	5	6	7	39. מבושת
1	2	3	4	5	6	7	40. מחוזקת

כאשר אני נתקלת בתגובות גזעניות מצד אנשים אני בדרך כלל...

במידה מועטה ביותר	במידה מאד	במידה מועטה	במידה בינונית	במידה רבה	במידה רבה מאד	במידה הרבה ביותר		
1	2	3	4	5	6	7	מנסה לשנות את ההתנהגות שלי	.41
1	2	3	4	5	6	7	מנסה להוכיח להם שהם טועים על ידי זה שאני משתדלת להתנהג יפה יותר	.42
1	2	3	4	5	6	7	מנסה להתעלם מהתגובה	.43
1	2	3	4	5	6	7	מנסה להימנע ממגע עם האדם הגזען	.44
1	2	3	4	5	6	7	מתפללת	.45
1	2	3	4	5	6	7	מנסה לשכוח את המקרה	.46
1	2	3	4	5	6	7	נעשית אלימה	.47
1	2	3	4	5	6	7	עונה לגזען ומנסה לשים אותו במקום	.48

במידה מועטה ביותר	במידה מאד	במידה מועטה	במידה בינונית	במידה רבה	במידה רבה מאד	במידה הרבה ביותר		
1	2	3	4	5	6	7	עד כמה את נכנסת לקטטות, מריבות בצורה מכוונת	.49
1	2	3	4	5	6	7	עד כמה את מקיימת יחסי מין לא בטוחים	.50
1	2	3	4	5	6	7	עד כמה את משתמשת באלכוהול	.51
1	2	3	4	5	6	7	עד כמה את משתמשת בסמים	.52
1	2	3	4	5	6	7	עד כמה את מנסה לבצע מעשים המסכנים את חיך	.53
1	2	3	4	5	6	7	עד כמה את מקווה להיות בעלת צבע עור בהיר יותר	.54
1	2	3	4	5	6	7	עד כמה את שונאת את היותך אתיופית	.55
1	2	3	4	5	6	7	עד כמה את מנסה לחקות את הישראלים הותיקים מבחינת לבוש או צורת דיבור	.56
1	2	3	4	5	6	7	עד כמה את מנסה להתנהג כמו הישראלים הותיקים על מנת לשפר את הרגשתך הכללית	.57
1	2	3	4	5	6	7	עד כמה את מתפללת להיוולד מחדש כבהירה יותר	.58
1	2	3	4	5	6	7	עד כמה את כועסת בדברים הנוגעים בסוגיית הגזע אבל הינך חייבת לשלוט בעצמך	.59
1	2	3	4	5	6	7	עד כמה את מרגישה בכעס וברתיחה פנימית	.60
1	2	3	4	5	6	7	עד כמה יש לך כעס עצמי על כך שאינך מבטאת את זעמך על אירוע גזעני	.61
1	2	3	4	5	6	7	עד כמה את משקרת כאשר ישראלי ותיק שואל אותך אם כועסת על כך שלא התייחסו אליך בצורה שווה	.62
1	2	3	4	5	6	7	עד כמה את מעמידה פנים שאת אוהבת את הישראלים הותיקים על מנת שתוכלי להמשיך בחיך	.63

לוחות ממוצעים

לוח 9: ממוצעים וסטיות תקן של 9 אירועי הגזענות הנתפסת

סטיית תקן	ממוצע	אירוע גזעני
1.85	4.12	התייחסות בחוסר כבוד
2.00	4.09	חשדנות
2.09	2.79	מתנהגת יפה יותר מאחרים על מנת להשביע את רצונם של אחרים
1.98	3.33	מתעלמים ממני
1.97	4.66	נתקלתי באמירות גזעניות כלפי
2.12	4.07	נתקלתי בהקנטות כלפי
2.18	3.98	חושבים שאני פחות חכמה
2.18	3.13	נמנעת מללכת למקומות מסוימים
1.91	5.69	חושבים שאני מכירה את כל האתיופים

*הסולם נע בין 1-7 .

לוח 10: ממוצעים וסטיות תקן של 6 הרגשות בתגובה לגזענות נתפסת

סטיית תקן	ממוצע	רגשות
1.89	5.64	כועסת
2.15	3.41	מתוסכלת
2.09	2.92	עצובה
1.99	2.36	חסרת אונים
2.06	2.62	מבושת
2.18	5.00	מחוזקת

*הסולם נע בין 1-7 .

לוח 11: ממוצעים וסטיות תקן של 8 התגובות ההתנהגותיות לגזענות נתפסת

סטיית תקן	ממוצע	תגובות ההתנהגותיות
2.22	2.92	שנוי התנהגות
2.35	3.76	משתדלת להתנהג יפה יותר
2.10	4.84	התעלמות
2.03	5.01	הימנעות ממגע עם הגזען
2.17	3.10	מתפללת
2.32	4.43	מנסה לשכוח
2.33	3.69	נעשית אלימה
2.06	5.48	עונה לגזען

*הסולם נע בין 1-7.

לוח 12: ממוצעים וסטיות תקן של 15 השלכות על הזהות עקב חוויות של גזענות נתפסת

סטיית תקן	ממוצע	השלכות על זהות
2.22	3.41	1. כניסה לקטטות בצורה מכוונת
1.63	1.68	2. קיום יחסי מין לא בטוחים
1.98	2.58	3. שימוש באלכוהול
1.15	1.32	4. שימוש בסמים
1.64	1.93	5. מעשים מסכני חיים
1.54	1.63	6. מקווה להיות בעלת צבע עור בהיר יותר
1.14	1.37	7. שונאת את היותך אתיופית
1.70	2.10	8. חיקוי ישראלים ותיקים
1.66	2.14	9. התנהגות כמו ישראלים ותיקים על מנת לשפר את ההרגשה
1.24	1.35	10. מתפללת להיוולד בצבע עור בהיר יותר
2.27	3.21	11. כועסת בדברים הנוגעים בסוגיית הגזע אבל חייבת לשלוט בעצמך
2.11	3.20	12. מרגישה בכעס וברתיחה פנימית
2.00	4.04	13. כעס עצמי על כך שאינך מבטאת את זעמך על אירוע גזעני
2.30	3.07	14. משקרת כאשר ישראלי ותיק שואל אותך אם כועסת על כך שלא התייחסו אליך בצורה שווה
2.01	2.75	15. מעמידה פנים שאוהבת את הישראלים הותיקים על מנת שתוכל להמשיך בחייה

לוח 13: ממוצעים וסטיית תקן של 4 הקטגוריות של איכות חיים ושל הציון הכללי בנפרד

איכות חיים	ממוצע	סטיית תקן
אישיותי	5.32	.85
פיזי	4.97	1.18
חברתי	5.39	.98
תרבותי	5.74	.76
איכות חיים כללי	5.36	.73

ABSTRACT

The purpose of this study was to examine the association between perceived racism and emotional and behavioral reactions, internalized racism and quality of life among Ethiopian adolescent girls in Israel.

Since 1980, Ethiopian Jews have immigrated to Israel and today there are about 85000 living in Israel. Although a lot of effort was put on the intent not to repeat past mistakes in immigration absorption in Israel, there is an assumption that in practice the absorption of immigrating Ethiopian Jews in Israel increased the gap between this community and the native Israeli community and their self sense of discrimination. In just a few years, the immigrating Ethiopian Jews were pushed aside to the bottom of the social ladder in Israel and with the passage of time, it became clear that the immigrating difficulties of this community was not temporary and that even the following generation was struggling to improve their situation in society (Ben-Eliezer, 2008; Svirsky and Svirsky, 2002).

Studies show that Ethiopian adolescents experience racism and a negative social climate made by the native Israeli community, through messages of lack of acceptance and lack of belonging to the native community, which reinforce their inner feeling of alienation, based on their skin color. Few studies have analyzed the experiences of Ethiopian Israeli adolescents and the affect racism had on them. These studies found that the negative messages and their perception of the views of native Israeli public towards them result in many consequences and are considered by scholars to be a significant source to their inner feeling of alienation in Israel (Ben – Eliezer, 2008; Shabtai, 2001).

In this work, acts of racism were not examined, but rather the perception of racism amongst the adolescent girls, due to the assumption that the experience of the

individual is the significant issue and that the "objective truth" of the event isn't relevant to the effects and consequences of the subjective experience (Carter, 2007). Studies done in the US indicate that racism has mental, social, emotional and behavioral implications in all areas of life in people who experienced it, and thus influences the quality of life and mental welfare (Brown, 2003; Speight, 2007; Shabtai, 2001; Fanon, 2004; Ben-Eliezer, 2008).

Therefore, Study Objectives was to examine perceived racism by adolescent girls from the community of Ethiopian Jews and its association with styles of coping with these experiences on the emotional and behavioral level. Another objective was to examine the association between perceived racism and internalized racism that manifest by nihilistic tendencies, anti-self issues and suppressed anger expression and to study the association between perceived racism and the physical, personal, social and cultural quality of life of these adolescent girls.

Hence, it was postulated that: an association will be found between the frequency of perceived racism and the intensity of the emotional and behavioral reactions among the adolescent girls; a positive association will be found between the frequency of perceived racism and the intensity of the categories of internalized racism; a positive association will be found between the intensity of the emotional and behavioral reactions and the intensity of the categories of internalized racism; a negative association will be found between the frequency of perceived racism and the quality of life of the adolescent girls; a positive association will be found between the intensity of the behavioral reactions to perceived racism and the quality of life of the adolescent girls.

93 Ethiopian Jewish adolescent girls aged 15-21 participated in this study. The girls were enlisted to the study by petitioning to various institutes in the south of

Israel, where there is a large concentration of Ethiopian Jewish adolescents: youth clubs, shelter homes, preparatory programs of national service (the nonprofit organization of Bat-Ami) and a treatment center for adolescent girls. The different variables were ascertained by questionnaires given by the researcher or the person in-charge in the specific institute to the girls.

The girls reported on perceived racism in all nine different racial events that were presented to them. Moreover, in the analysis according to the facet theory, a division of the emotional reactions to 3 categories was found: anger, strength and suppressed emotions, which include the emotional reactions: frustrated, sad, embarrassed and helpless. As postulated, a significant bond was found between the frequency of perceived racism and anger reactions. However, as opposed to postulated, it was found that as the frequency of perceived racism is higher, so is the reaction of strength more intense.

In addition, it was found that the behavioral reactions form a circle and within it is a continuity of behaviors. On the basis of the different worlds of contents which characterize this continuity we have created 3 variables: *compatibility*, which includes the behaviors: prayer, behavioral modification and trying to act better, *flight*, which includes: trying to forget, ignoring and abstention from contact with the racist and *fight*, which includes: replies to the racist and violent. As postulated, a positive significant bond was found between the frequency of perceived racism and the intensity of the behavioral reactions: flight or fight.

It was found that it is feasible to divide the different dimensions of internalized racism to three distinct worlds of contents. On the basis of this division three variables were built: nihilistic tendencies, anti-self issues and suppressed anger expression. As postulated, significant bonds were found between the frequency of perceived racism

and anti-self issues and suppressed anger expression, in addition to a close to significant bond with nihilistic tendencies. In other words, the higher the frequency of perceived racism, the higher the intensity of the phenomenon of nihilistic tendencies, anti-self issues and suppressed anger expression.

As theorized, a significant negative bond was found between the frequency of perceived racism and a cultural quality of life. Against the assumptions, the other parameters of quality of life were not found to be associated to perceived racism. The questions of the different fields of quality of life were analyzed by the facet theory and it was found that all fields except the cultural field are concentrated as a single unit, whereas the cultural field is dismantled and based on two items: cultural adaptation and preservation.

In order to examine the distinct and accumulative contribution of the background characteristics (age and the year their parents immigrated to Israel), perceived racism, emotional and behavioral reactions and internalized racism had on the quality of life, a series of regression analysis were made separately to each of the characteristics of quality of life. In these analyses, additional significant bonds were found between the different variables.

Finally, in order to identify if there were distinct areas all variables of this study were analyzed together using the tools of the facet theory. This analysis reinforced the findings in the regression analysis and gave a complete picture of the emotional and behavioral reactions to the experience of the perceived racism of the girls and its bond to the quality of life and to the internalized racism.

The discussion included an analysis on the splitting of the field of cultural quality of life. The sense of belonging and adaptation of the girls was discussed in light of the immigration and acceptance process of the Ethiopian Jews. Moreover, the question of

whether the difficulties in integrating the cultural identity of the girls is influenced by the way the Israeli society is accepting them.

The perceived racism of the girls was discussed and their different styles of emotional and behavioral coping with it were analyzed. It was suggested, that the feelings of anger that the girls manifest towards perceived racism are able to be understood as an expression of strength and struggle on their identity, existence and basic rights, as opposed to the implications of their suppressed emotions that could bring to a self sensation of lack of social and cultural belonging. Likewise, it was suggested that when the adolescent girl experienced racial experience, she experiences a state of danger and thus chooses one of three distinct styles of behavioral coping as a defense: fighting, escape or compatibility. It was found that each style has a different effectiveness.

Later, the different internalized implications of the perceived racism were discussed, considering the different styles of coping that the girl chose. It was evident, from the analysis of the findings in this chapter, that the perception of racism by the girls and to the way they choose to respond, there were mental consequences and a personal and social price. Finally, a discussion was made on the different coping styles of the girls with the perceived racism, as factors on the quality of life of the girls.

The findings of this study deepen the understanding of the way Ethiopian Jewish adolescent girls perceive racism and cope with it. Also, it sheds some light on the effectiveness of their coping styles and on the internalized implications and also on the quality of their lives. This body of knowledge enables presenting practical ways for intervention on a personal, group and community level with Ethiopian Jewish adolescent girls in particular and to the whole population of Israel in general.

Tel Aviv University

Bob Shapell School of Social Work

**Perceived Racism, Emotional and Behavioral Responds,
Internalized Racism and Quality of Life Among Ethiopian
Adolescent Girls in Israel**

**A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
the Requirements for the Degree of
Master of Social Work
at
Tel Aviv University**

by

Racheli Shenhav-Goldberg

This Study was Supervised by
Dr. Karni Ginzburg and Dr. Zion Barnetz

February 2010